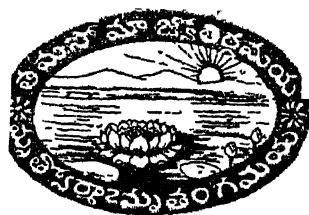

ఉ ప ని ష చ్చ న్ద్రై క

ద్వితీయమయూఖము
ఈ శ, కే న, క లో ప ని ష త్తు లు

స చ య త :

రాయ ప్రో య వింగన సో మయా తి ,
శ్రీ విద్యానందకృతసంచరిత్రాఖ్యా శ్రీకన్యాశాస్త్రీయూష
తైత్తిరీయోపనిషద్భాష్యవార్తిక వ్యాఖ్యవిమలా
విచయతి

సర్వస్వామ్యసంకల్పము

వెయ్యి ప్రతులు

దేశనాగరిక పబ్లికేషన్స్

గుంటూరు

మూల్యం రు. 2-0-0

తొలి పలుకు

ఉపనిషచ్చస్త్రిక సృధమమయాఖము నెడ పరితృ
 ఎర్గము చూపిన గౌరవాదరణములకు నే నెంతయు కృతజ్ఞు
 డను. కృతికదంబమునకెల్ల నిద్వాంసుల పరితోషమే పరమా
 నధి. ఈశ, కేన, కతోపనిషత్తుల మూటికిని ద్వితీయ మయాఖ
 ముఖమున పరితృగుహాశయుల కంద జేయుచున్నాను. విషయ
 గ్రహణమున కుపకారకములగు విధానములన్నియు నిచట
 గూడ ననుకరింపబడినవి. పండితజనసాధ్యమగు నిమ్మహత్తర
 కార్యమున నాకత్యంతము తోడ్పడిన గురు పండిత మిత్రబృంద
 మునకు నాయధమర్శ తను మఱొక్కమాట స్మరించుచున్నాను.
 విశాఖపట్నం కాపురస్తులు, య. ఏ. పట్టభద్రులు, వేదాంత
 విజ్ఞాన విశారదులు నగు శ్రీ క. గా. వెంకట్రావు పంతులుగా
 కొనర్చిన యుపకార మత్యంతమనిర్వచనీయము, ప్రశ్నేక
 ముగ ప్రశంసనీయము. నేను రిచియించిన పది వ్యాఖ్యా
 నములను, ముఖ్యముగ మాంజూర్య ఛాందోగ్య బృహదా
 రణ్యకముల ప్రతిపక్షిని చదిని వా రమూల్యములగు సలహా
 లను సూచనలను నా కొనగిరి. వారు నాయెడజూపిన శ్రద్ధయు
 ప్రేమయు, నిష్కృష్టమగు వారి పాండిత్యమునకే సరిపోగలవు.

ఈ గ్రంథము నచ్చొత్తించిన నా మిత్రరత్నము శ్రీయుతి
 ప్రిపాటి వెంకటరత్నముగారికి నే నెంతయు కృతజ్ఞుడను.
 1912 సంవత్సరమున వ్యాసహరికముగ నాగంధమయిన మా
 యిద్దరి స్నేహము కాలముగడచినకొలది యుభయకులగు

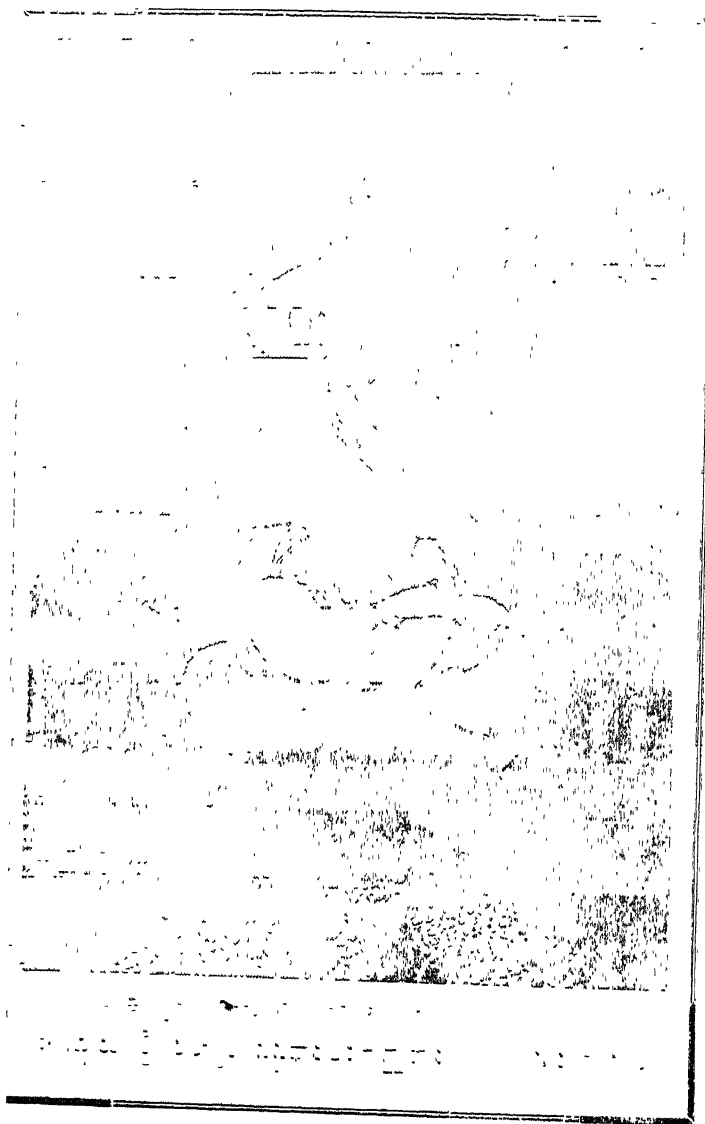

ముల నొక్కటిగ జేయు ప్రేమపాశముగ బరిణమించి దినదినాభి
వృద్ధిగాంచినది. వ్యాపారమునం దాయనకు గల నైపుణ్యము
నకు సహజమగు ధైర్యసాహసములు మెఱుంగుపెట్టి యసమా
నమగు లక్ష్మీకటాక్షమున కాయనను బాతునిగ జేసినవి.
ఆయన స్నానసంధ్యావంధనాది నిత్యకర్మానుష్ఠానమును శిషి
దర్శనమును నిత్యవ్రతముగ నాచరించు అస్తికాగ్రణి. సిరి
సంపదలతో కిలకిలలాడుచుండు ఆయన గృహాంగణము
జూచువారలకు కనులపండువుగ నుండును. ఆయన యావా
సము 'మారమారమణ మారమాశ్రయమై' నిత్యోత్సవము
పచ్చతోరణములతో నలరారుచుండుగాత యని పరమేశ్వరిని
బ్రార్థించెను.

1-5-53 }
సుం టూ కు }

రాయప్రోలు లింగన సోమయ్య

**
**

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

కృతజ్ఞత

పుణ్యార్జితము నాగభూషణ పిచ్చ మాం
బాహుర్వ దివ్య సంపద ఫలించి,
అన్నపూర్ణమ్మ ప్రేమానురాగ రసమ్ము
పావసధర్మరూపము వహించి.

బాంధవ శతపత్ర ఛానూచయమ్ముగా
జీవన మార్గ సంసిద్ధి నొంది.

పండిత కవిరోక బహుళరాంజ్ఞ పూర్తి
ఘటియించు కల్పవృక్షత్వ మొంది.

సివయి మహోదయ మృందినాపు సుమ్ము
పత్రిపాట్యస్వయము ప్రభావానితముగ
మిద్ర. వేంకటరత్నమా ! మైత్రి చిహ్న
మగుచు నిచ్చుచి నీకృతి యమరత్నీ !

అరసి భవదీయ దానధర్మానురక్తి
తివిరి పలుకంగవలెనె యాస్తిరుదయ పనుచు
కల్లు మదిని నిధోగ-ధాగ్యములు గన్న
నగుచు వ్యాపారవిజ్ఞుడ వనెను నూహ

ఉభయరోచాల సాధింప నుజ్జ్వలముగ
మేటి శీలమ్ము వహియించి మెలగెని నిన్ను
మిని జేరుచ శతసంపదముల వజ్రు
నరసిరాని మచ్చి నరర్పసాఖ్యములు తామె

శ్రీ పద్మావతి దేవి విగ్రహం

విషయ సూచిక

ఈశావాస్యోపనిషత్తు

విషయము	పుట	విషయము	పుట
ఈశావాస్యోపనిషద్గ్రంథ	సంగ్రహము i	ప్రత్యేక దేవతాజ్ఞాన మంత్ర	
ఉపోద్ఘాతము	vi	కర్మ దేవతాజ్ఞాన సముచ్చయ	కంటెను నింద్యము 18
శాస్త్రపాఠము	i		ఫలము 19
ప్రథమ మంత్రము	4	దశమ మంత్రము	19
ధనగృధ్ర మారవలయును	5	కర్మ నిష్ఠ దేవతాజ్ఞానముల	
ద్వితీయ మంత్రము	6	ప్రత్యేక ఫలములు	20
తృతీయ మంత్రము	7	ఏకాదశ మంత్రము	20
చతుర్థ మంత్రము	8	కర్మ దేవతాజ్ఞానమున కుపాయము	20
పంచమ మంత్రము	9	ద్వాదశ మంత్రము	21
సర్వమాత్మ చే నాచ్ఛాదితము	10	నిర్గుణబ్రహ్మోపాసనములు	
షష్ఠ మంత్రము	10	మోక్ష హేతువులు గావు	22
ఆత్మరక్షశబ్దార్థము	11	9-12 మంత్రములకు భేదము	22
సప్తమ మంత్రము	11	త్రయోదశ మంత్రము	23
ఆత్మజ్ఞానికి శోక మోహములు లేవు	12	చతుర్దశ మంత్రము	23
అష్టమ మంత్రము	12	వాక్యకృతావాక్యకృతోపాసనా	
ఆత్మతత్త్వస్వరూపము	13	ఫలము	24
నవమ మంత్రము	14	15-18 మంత్రములు	24
కర్మ నిష్ఠాజ్ఞాన నిష్ఠలు విరుద్ధములు	14	ఉపాసనచేక్రముముక్తి లభించును	26
అవిరుద్ధములగు కర్మ దేవతాజ్ఞానము		కర్మజ్ఞానసముచ్చయము	
లకు సముచ్చయము గుడురును	16	సాధ్యముకాదు	27
కర్మ దేవతాజ్ఞానముల ప్రత్యేకోపాస		ఉపాసనము కర్మ కాండాంత	
నము నింద్యము	16	ర్భాగము	27
ప్రత్యేక కర్మాచరణము నింద్యము	17	సింహావలోకనము	

తేనోపనిషత్తు

విషయము	పుట	విషయము	పుట
అగ్నిహోమాదులు	31	1 ఖం. 4 మం.	57
ఉహోహోమాదులు	37	బ్రహ్మము నిర్వైకేషము	57
సూర్యోహోమాదులు	37	1 ఖం. 5 మం.	58
నిష్కల్యోహోమాదులు	38	మనస్సు ఆత్మబోధితునియగు ప్రకాశించుచేయలేదు	58
కర్మజ్ఞానముచేయుచు	39	సాధ్యముగాదు	59
కర్మ చిత్తసంస్కారకారణము	40	1 ఖం. 6-7-8 మం.	59
శాస్త్రపాఠము	41	ప్రథమఖండ సంక్షేపార్థము	60
1 ఖండము. 1 మంత్రము	42	2 ఖం. 1 మం.	61
ప్రకృతకారణము	43	బ్రహ్మమును నెరిగికొంటినను	
ప్రకృతతాత్పర్యము	44	జ్ఞానము మిథ్యాజ్ఞానము	62
1 ఖం. 2 మం.	45	ఉపాధ్యవచ్చిన్న మగు బ్రహ్మ	
వివిధపదసమన్వయము	45	మల్లము	65
శ్రోత్రాదులకు శ్రోత్రతత్వాది		2 ఖం. 2 మం.	66
కము బ్రహ్మ తేజస్సువలన గలుగుచున్నది	46	బ్రహ్మము ఫలవ్యాప్యముగాదు	
భోగ్యభోక్తృభోగసాధన జాతమం		బ్రహ్మము జ్ఞేయముగాదనట	
తయ బ్రహ్మోపలబ్ధిసాధనము	47	కర్మము	67
అమృతత్వనిధి	49	ప్రథమవాక్యాన్ని	68
1 ఖం. 3 మం.	50	స్వతీయవాక్యాన్ని	69
ఆత్మ తేజస్సు జ్ఞానేంద్రియముల		తృతీయవాక్యాన్ని	70
కవిషయము	51	మరియొక అంగము	70
బ్రహ్మము విగితావిగతములకంటె		2 ఖం. 3 మం.	71
భిన్నము	52	నిగమనము	72
ఆత్మ విజ్ఞానస్వరూపము	53	సాధనావస్థయందు జ్ఞాతృజ్ఞాన	
బ్రహ్మము హేతువాద		జ్ఞేయ మనివార్యము	73
విషయముకాదు	56	2 ఖం. 4 మం.	73

విషయము	పుట	విషయము	పుట
ఆత్మకాంతి బుద్ధివృత్తుల కంఠే		బ్రహ్మము చునప్పున కందరాదు	82
విలక్షణము	74	4 ఖం. 6 మం.	83
సాక్షిశబ్దార్థము	75	బ్రహ్మము తద్వనచుని యుపా	
బ్రహ్మవిద్యాబలము	76	సింగుట	84
2 ఖం. 5 మం.	77	జ్ఞానోపాసనలు బ్రహ్మప్రాప్తి	
ఈజన్మమునందే ఆత్మను దెలిసి		సాధనములు	85
కొనవలయును	77	4 ఖం. 7 మం.	85
3 ఖం. 1-12 మం.	79	4 ఖం. 8 మం.	86
4 ఖం. 1-4 మం.	81	బ్రహ్మప్రాప్తిసాధనములు	87
బ్రహ్మము సర్వవ్యాపి జ్యోతి		బ్రహ్మజ్ఞానికి ధర్మాగ్గములు,	
రూపము	82	పుణ్యపాపములు తేవు	88
4 ఖం. 5 మం.	83		

క రో ప ని ష త్తు

విషయము	పుట	విషయము	పుట
అర్థ సంగ్రహము	89	జ్ఞానోపదేశమునకు నచికేతనుని	
1 అధ్యాయము. 1న. 1-6 మం.	101	యన్వేష	107
నచికేతనుని యనునికి దాన		1 అ. 1న. 21-25 మం.	109
మిచ్చుట	102	1 అ. 1న. 25-29 మం.	110
1 అ. 1న. 7-9 మం.	103	1 అ. 2న. 1 మం.	111
యమనచికేతన సమాగమము	103	శ్రేయఃప్రేయోహర్ణములు	112
1 అ. 1న. 10-9 మం.	104	1 అ. 2న. 2-3 మం.	113
నచికేతనుని మొదటి రెండు		1 అ. 2న. 3-5 మం.	114
వర్ణములు	105	1న. 2న. 5-6 మం.	115
1 అ. 1న. 20 మం.	106	1 అ. 2న. 7-8 మం.	116
వక్రత్రయతాత్పర్యము	107		

విషయము	పుట	విషయము	పుట
ద్వైత మనిశ్చితము	117	విద్యావిద్యాఫలములకు జీవుడే	
1ల. 2వ. 9 మం.	118	భోక్త 133	
1ల. 2వ. 10-11 మం.	119	1ల. 3వ. 4-8 మం.	139
1ల. 2వ. 12 మం.	120	బుద్ధియే ప్రచ్ఛత్తినివృత్తుల	
1ల. 2వ. 13 మం.	121	రెంటికిని కారణము	140
1ల. 2వ. 14 మం.	122	1ల. 3వ. 9-11 మం.	141
1ల. 2వ. 15-16 మం.	123	సామాన్య సర్వప్రమాణములకు	
ఓంకారము పరావరబ్రహ్మ		పరమావధి	142
ప్రతీకము	124	1ల. 3వ. 12 మం.	143
1ల. 2వ. 17-18 మం.	125	పండితులకు పరమాత్మ	
ఆత్మస్వరూప నిరూపణము	125	సుగ్రాహ్యము	144
1ల. 2వ. 18-20 మం.	127	1ల. 3వ. 13 మం.	145
ఆత్మదర్శన మెట్లు కల్గును	128	ఆత్మదర్శనము సర్వేంద్రియోప	
1ల. 2వ. 21 మం.	129	సంహారముచే లభించును	146
ఆత్మఉపాధిధర్మములచే		1ల. 3వ. 14 మం.	147
సంస్కృష్టమగుగాడు	129	ఆత్మజ్ఞానమునుగూర్చి త్వరపక	
ఆత్మనిర్దర్శకము	130	వలయును	147
1ల. 2వ. 22-24 మం.	131	1ల. 3వ. 15 మం.	148
1ల. 3వ. 1 మం	133	ఆత్మస్వరూపము	148
ఆత్మత్వజీవత్వములు సహావస్థానములు	133	1ల. 3వ. 16-17	150
చాయాతపోపమానము	134	2ల. 1వ. 1 మం.	151
1ల. 3వ. 2 మం.	136	ఇంద్రియములు బాహ్య	
పరావరబ్రహ్మము నేవ్యములు	136	వృత్తములు	151
1ల. 3వ. 3-4 మం.	137	2ల. 1వ. 2-5 మం.	152
		ఆత్మసర్వవ్యవహారసాధనము	153
		2ల. 1వ. 6-7 మం.	155

విషయము	పుట	విషయము	పుట
2అ. 1వ. 8-10 మం.	156	సంసారవృక్షము	175
నానాత్వభావము మృత్యు		2అ. 3వ. 2 మం.	177
కారణము	158	2అ. 3వ. 3-5 మం.	178
2అ. 1వ. 11 మం.	158	2అ. 3వ. 6-8 మం.	180
2అ. 1వ. 12 మం.	159	2అ. 3వ. 9 మం.	181
2అ. 1వ. 13 మం.	160	2అ. 3వ. 10 మం.	182
2అ. 1వ. 14-15 మం.	161	2అ. 3వ. 11 మం.	183
2అ. 2వ. 1 మం.	162	2అ. 3వ. 12 మం.	185
2అ. 2వ. 2-4 మం.	164	2అ. 3వ. 13 మం.	186
2అ. 2వ. 5 మం.	166	నిర్గుణబ్రహ్మజ్ఞానము	187
2అ. 2వ. 6-7 మం.	167	2అ. 3వ. 14 మం.	188
2అ. 2వ. 8 మం.	168	గ్రంథవిచారణము	891
2అ. 2వ. 9-10 మం.	169	2అ. 3వ. 15 మం.	091
2అ. 2వ. 11 మం.	170	2అ. 3వ. 16 మం.	189
2అ. 2వ. 12 మం.	171	ఉపాసకునికి క్రమము క్తిప్రాప్తి	191
2అ. 2వ. 13-14 మం.	172	2అ. 3వ. 17 మం.	192
2అ. 2వ. 15 మం.	173	2అ. 3వ. 18 మం.	193
2అ. 3వ. 1 మం.	174	2అ. 3వ. 19 మం.	193
		శాన్తిపాఠము	"

మస్త్రముల వర్ణానుక్రమణిక

ఈశావాస్యో పనిషత్తు

	సంఖ్య		సంఖ్య
అనుక్రమానుబంధోక్తాః	3	మర్వన్నేవేహ కర్మాణి	2
అన్యంతమః పరివికన్తి	9	తదేజతి తన్నై జతి	5
అన్యదేవాహుర్వ్యయన్య		పూషన్నేకన్తే యమసూర్య	16
దాహుః	10	యస్తు సర్వాణి భూతాని	6
అన్యః తమః ప్రవికన్తి	12	యస్మిన్ సర్వాణి భూతాని	7
అన్యదేవాహుః సంభవావర్య		వాయునిల మమృతమభేదమ్	17
దాహుః	13	విద్యాం చావిద్యాంచ	11
అగ్నేనయనుపథాగ్రాయే	18	సప్త్యగామృక్రమకాయం	8
అనేజదేకం మనసోజపీయః	4	సంభూతించ వినాశంచ	14
ఈశావాస్య విదగ్ం సర్వమ్	1	హిరణ్మయేన పాత్రేణ	15

కేనో పనిషత్తు

	ఖం.మం		ఖం.మం
అధవాయుమబ్రువన్	3.7	తస్మా ద్వా ఇన్ద్రోఽతితరామ్	4.3
అథాధ్యాత్మం యదేతత్	4.5	తస్మా ద్వా ఏతే దేవాః	4.2
అథేవ్రుమబ్రువన్ మఘవన్	3.11	తస్మిన్ స్త్యయికిం వీర్యమ్	3.5
ఇహ చేదవీదథ	2.5	"	3.9
ఉపనిషదం భో బ్రూహి	4.7	తన్నై తృణం నిదధే	3.6
కేనేషితం పతతి ప్రేషితం మనః	1.1	"	3.10
తదభ్యద్రవత్త మభ్యవదత్	3.4	తస్యై తపోదమః కర్మేతి	4.8
" "	3.7	తస్యై ష ఆదేశో యదేతత్	4.4
తద్ తద్వసం నామ	4.6	తేఽగ్ని మబ్రువన్ జాతవేదః	3.3
త ఏక్షన్తాస్మాకమేవాయమ్	3.2	స తత్రోచక్షుర్గచ్ఛతి	1.3

	ఖం.మం		ఖం.మం
నాహం మన్యేనువేదేతి	2-2	యద్వాచానభ్యుదితం యేన	1-4
ప్రతిబోధవినితమ్	2-4	యచ్చనసా న మనుతే	1-5
బ్రహ్మహ దేవేభ్యః	3-1	యన్యాయతం తస్యమతమ్	2-3
యచ్చక్షుసా న పశ్యతి	1-6	యోవా ఏతామేవమ్	4-9
యచ్ఛ్రోతేణ న శృణోతి	1-7	శ్రోత్రస్య శ్రోత్రమ్	1-2
యత్రాణే న నప్రాణితి	1-8	స తస్మిన్నే వాకాశే	3-12
యదిమన్యసే నువేదేతి	2-1	సా బ్రహ్మేతి హోవాచ	4-1

కతోపనిషత్సంక్రములు

	అ.వ.మం		అ.వ.మం.
అగ్నిర్యక్షైకో భువనమ్	2-2-9	అస్య విస్సంసమానస్య	2-2-4
అంసుప్రమాత్యః పురుషః	2-1-12	అత్మానగ్ం రథినమ్	1-3-3
” ”	2-1-13	అశాప్రతీక్షే సంగతమ్	1-1-8
” ”	2-3-17	అసీనో దూరం వ్రజతి	1-2-21
అజీయతామమృతానామ్	1-1-28	ఇన్ద్రియాణాం పృథగ్భావమ్	2-3-6
అహోరణీయాన్మ హతః	1-2-28	ఇన్ద్రియాణి హయానాహుః	1-3-4
అనుపశ్య యథాపూర్వే	1-1-6	ఇన్ద్రియేభ్యః పరం మరః	2-3-7
అన్యత్రేయోఽన్యత్	1-2-1	ఇన్ద్రియేభ్యః పరాః	1-3-10
అన్యత్ర ధర్మా దన్యత్ర	1-2-14	ఇహచేదశకదోష్ఠమ్	2-3-4
అహోర్నిహితః	2-1-8	ఉత్తిష్ఠత, జాగ్రత	1-3-14
అవిద్యాయా మన్తరే	1-2-5	ఉశక్తహవై వాజశ్రవసః	1-1-1
అవ్యక్తాత్మ పరః	2-3-8	ఉర్ధ్వం ప్రాణమున్నయతి	2-2-3
అశబ్ద మస్పర్శం	1-3-5	ఉర్ధ్వ మాలోఽవాక్యాఖః	2-3-1
అశరీరగ్ం శరీరేషు	1-2-22	ఋతం పిబన్తే సుకృతస్య	1-3-1
అస్తిత్యేవోప లబ్ధ్యః	2-3-13	ఏకోవశీ సర్వ భూతాన్త	

రాత్మా 2-2-12

ఆ.వ.మం	ఆ.వ.మం
ఏతత్ప్రస్తుతా సంపద్యమా 1.2.13	నిత్యోఽనిత్యానామ్ 2.2.13
ఏతత్ప్రస్తుతం యనిమన్యనే 1.1.24	నైష వాచాః స మనసా 2.3.12
ఏతదాలిమృతం శ్రేష్ఠమ్ 1.2.17	నైషా తస్మాదా మతిః 1.2.9
ఏతద్దేవాక్షరం బ్రహ్మ 1.2.16	పరాచః కామామయన్తి 2.1.2
ఏష తేఽస్మిన్నచిరేణః 1.1.19	పరాభిప్సాని వ్యత్యుక్తా 2.1.1
ఏష సర్వేషు భూతేషు 1.3.12	పీతోదకా జగత్పతా 1.1.3
కామస్యాప్తం జగతః 1.2.11	పునఃకాదకన్యామ్ 2.2.1
జానామ్యహం కేనః 1.2.10	ప్రతే బ్రహ్మితమ 1.1.14
తగ్ం హ మహాగ్ం సన్తం 1.1.2	ఋహూనామేమి ప్రధమః 1.1.5
తదేతదితి నిన్యనే 2.2.14	శయాదస్యాస్మిన్ప్రపతి 2.3.3
తమబ్రహ్మైవమహాః 1.1.16	మనైవేద మవాప్తవ్యమ్ 2.1.11
తం దుర్దృశం గూఢం 1.2.12	మహతః పుమన్యక్షమ్ 1.3.11
తాం యోగమితి మన్యనే 2.3.12	మృత్యుపోక్తాం నాచిరేః 2.3.18
తిస్రో రాత్రీర్వానాత్రీః 1.1.9	య ఇమం పరమమ్ 1.3.17
త్రిణాచిరేస్త్రయమ్ 1.1.18	య ఇమం మన్వవమ్ 2.1.5
త్రిణాచిరేతస్త్రిభిః 1.1.17	య ఏష సుక్షేప జాగ్రత్ 2.2.8
దూరమేతే విచారే 1.2.4	యచ్ఛేద్వాస్మిన్సీ 1.8.13
దేనైః త్రాపి విచిత్సితమ్ 1.1.21	యతశ్చేదేతి సూర్యః 2.1.9
” ” 1.1.22	యథాదర్శే తథా 2.3.5
సజాయతే మ్రియతేవా 1.2.18	యథా పునస్తాదృవితా 1.1.11
స తత్ర మూఢ్యో భాతి 2.2.15	యథోదకం దుర్గే వృష్టమ్ 2.1.14
స సరేణావరేణ 1.2.8	యథోదకం శుదే శుదమ్ 2.1.15
స ప్రాణేన నాపానేన 2.2.5	యదా శ్చాపతీష్ఠన్తే 2.3.10
స విత్తేన తర్పణీయః 1.1.27	యదా సర్వే ప్రభిద్యన్తే 2.3.15
స సందృశే తివృతి 2.3.9	యదా సర్వే ప్రముచ్యన్తే 2.3.14
స సాంపరాయః పృతిభాతి 1.2.6	యదిదం కిం చ జగత్సర్వమ్ 2.3.2
నాచిరేతముపాఖ్యానం 1.3.16	యదేవేహ తదముత్ర 2.1.10
నాయమాత్మాప్రవచనేన 1.2.23	యస్తు విజ్ఞానవాక్ 1.3.6
నావిరతో దుశ్చరితాత్ 1.2.24	” ” 1.3.8

	అ.వ.సం		అ.వ.సం
యస్త్వ విజ్ఞానవాక్	1.3.5	శాస్త్ర సంకల్పః సుమనాః	1.1.10
“ “	1.3.7	శ్రవణాయాపి బహుభిః	1.2.7
యస్మిన్నిదం విచికిత్సన్తి	1.1.29	శ్రేయశ్చప్రేయశ్చ	1.2.2
యస్యబ్రహ్మ చ క్షత్రమ్	1.2.25	శ్వోభావాచుద్యోగ్య	1.1.26
యః పూర్వం తపసః	2.1.6	సత్త్వమగ్నిం స్వర్గ్యమ్	1.1.13
యః సేతుకీజానానామ్	1.3.2	సత్స్వం ప్రియాకృత్య	
యా ప్రాణేన సంభవతి	2.1.7	రూపాంశ్చ	1.2.3
యేన రూపం సమమ్	2.1.3	సర్వే వేదా యత్పదమ్	1.2.15
యేయం ప్రేతే విచికిత్సా	1.1.20	సహనావదతు	2.3.19
యేయే కామాదుర్లభాః	1.1.25	సహకోవా చ పితరమ్	1.1.4
యోనిమన్యే ప్రపద్యస్తే	2.2.7	సూగోయథా సన్య	
లోకామగ్నిమ్	1.1.15	లోకస్య	2.2.11
వాయుర్వృక్షైశ్చ భువనమ్	2.2.10	స్వప్నాంతం జాగంతాస్తమ్	2.1.4
విజ్ఞానసారధిర్ము	1.3.9	స్వర్తే లోకే స భయమ్	1.1.12
పైశ్వానిః ప్రవికతి	1.1.7	హగ్ం సః కుచిషద్వసుః	2.2.2
శతం వైకా చ హృదయస్య	2.3.16	హంత తి ఇదం ప్రపత్త్యామి	2.2.6
శతాయుషః పుత్రపౌత్రాక్	1.1.23	హస్తా చేన్మన్యతే	1.2.19

ఈశావాస్యోపనిషద్ధ సంగ్రహము

ప్రథమ మస్త్రము

బ్రహ్మాండ మంతయు పరమాత్మ స్వరూపము. తద
వ్యత్యబుద్ధి కల్పితము. ఇట్టి జ్ఞానము విచారై కలభ్యము.
జగత్తు సత్యమను భ్రాంతి దొలగినపుడు స్వాత్మయం దధ్యస్త
మయిన కర్మత్వభోక్తృత్వస్వరూపమగు ద్వైతబుద్ధి నశిం
చును. సర్వద్వైతబుద్ధి పరిత్యాగమే సర్వసంన్యాసము.
ఆ స్థితియం దాత్మ సురక్షిత మగును. ధనము స్వకీయ
మయినను పరకీయమయినను కాంక్షింప దగదు. ధనమునం
దేరికిని స్వత్వమున్నదని నిర్వచింప శక్యముగాదు.

ద్వితీయ మస్త్రము

పూర్ణవై రాగ్యము లేక ధనజీవితములం దిచ్చగల
వాడు నిత్యనైమిత్తిక కర్మల నాచరింపవలయును. ఫలేచ్ఛావి
రహితమగు కర్మనిరతి చిత్తశుద్ధిహేతు వగును. చిత్తనైర్మ
ల్యము మోక్షమునకు పరంపరాకారణము. ఈ మస్త్రమున
పునర్జన్మహేతువుగాని కర్మాచరణ ముపదేశింపబడుచున్నది.
ఇచటనుంచి భోవుటకు కర్మకంటె వేటొకమార్గము లేదనియు
నట్టి కర్మాచరణఫలముచే నరుడు సంస్పృష్టుడు గానేరడనియు
శ్రుతిచెప్పచున్నది. అట్టికర్మ మెట్టిదిగానుండవలయును ?
ఆపాతిముగ నాలోచించిన, కర్మలన్నియు స్వర్గాదికామచోది

తిములు, ఫలానుభవభూమియగు జన్మకు కారణములు నగు చున్నవి. సుఖానుభవము తిరిగి సుఖేచ్ఛకు కారణ మగు చున్నది. ఇచ్ఛాసంస్కృష్టమగు వాని చిత్తమెపుడును గలు మితమయియుండును. అట్టివానికి చిత్తైకాగ్ర్యముగాని సమస్త కామములు వీడిపోయిన వైరాగ్యముగాని మోక్షముగాని లభించనేరదు. కామనాప్రవృత్తమగు కర్మాచరణముచే నిచటకు రాకబోవుటగాని యద్దాని ఫలముచే నసంస్కృష్టుడగుటగాని సాధ్యముగాదు. అట్టి కర్మాచరణ మిమన్తమున జెప్పబడుటలేదు. ప్రకరణము మోక్షప్రకరణము. సమర్థుడయినవానికి సర్వసామ్యాసము, అసమర్థునికి కర్మాచరణము మోక్షమార్గములుగ బ్రదర్శింపబడినవి. చిత్తిశుద్ధిహేతువు, అసంస్కృష్టత్వ నిమిత్తమునగు కర్మాచరణమే ప్రకృతమగు చున్నది. అట్టి కర్మాచరణము, నిష్కామము బ్రహ్మార్పితము గావలయును. అపుడే యది చిత్తిశుద్ధిహేతునయి మోక్షము నకు పరంపరాకారణమగును.

తృతీయ మస్త్రము

విషయకాపేయ మానురలక్షణము. ఆత్మవిచారము లేమింజేసి యిట్టివార లజ్ఞానఫలభూతిఁగుగు జన్మ మృత్యుపరం పరకు లోనగుచున్నారు. మఱియు వీరలాత్మభూతకు లన బడుదురు.

చతుర్థ మస్త్రము

ఆత్మ నిశ్చలము, జాగ్రదాద్యవస్థా త్రయము నది

యంటియే యుండును. అది నిరుపాధికము, ఇద్రియముల కగోచరము, సర్వవ్యాపకము, సర్వప్రాణిభరణక్రియాక్షమము, అగ్న్యదిత్యాది దేవతలకు వ్యవస్థాపకము. నిత్య చైతన్యస్వభావమగు నా పరమార్థవస్తువుచేతనే సమస్త కార్యకరణాదిక్రియాజాలము నిర్వహింపబడుచున్నది.

పంచమ మస్త్రము

ఆత్మ యచంచలము. ఇంద్రియముల చాంచల్య మద్దాని యం దారోపింపబడుటచే నది చలనవంతముగ కాన్పించుచున్నది. నామరూపాత్మకమగు జగత్తును బాహ్యభ్యంతరములను నిండిన ప్రజ్ఞానఘనస్వరూపమగు నాత్మచే ప్రపంచమంతయు నావాస్య మగును.

6, 7, 8 మస్త్రములు

తానే సర్వభూతముల కాశ్రయము, కార్యకరణ సంఘాతమున కాత్మభూతు డగుచున్నాడని తలంచువానికి శోక మోహనిమిత్తమగు జగుప్స గలుగనేరదు. అజ్ఞానము నశించి యతడు జీవన్ముక్తుడగును.

పరమాత్మ సర్వవ్యాపకుడు, శుద్ధుడు, అలిప్తుడు, నిత్యుడు సర్వాత్మకుడు, నియతములగుకర్మఫలములనిచ్చువాడు

9, 10, 11 మస్త్రములు

ఇట్లాత్మతత్వోపదేశము చేయబడినది. ఏషణాత్రయ పరిత్యాగమున కశేక్తుడగుటచే సన్న్యాసమున కనర్హుడు సంగసారమున కత్యంతము సుముఖుడును గానివానికి బ్రహ్మ

జ్ఞానమున కవసరముగు చిత్తైక్యాగ్రతను కలుగజేయు కర్మ
 పాసనముచ్చయ ముపదేశింపబడుచున్నది. కర్మనిష్ఠ జ్ఞాన
 నిష్ఠకు విరుద్ధము కనుక సీతెంటికిని సముచ్చయము గుదరదు.
 కర్మపాసనము లవిరుద్ధములు గనుక వానికి సముచ్చయము
 గుదురును. దేవతాజ్ఞాననిమిత్తముగు నిరంతరమానసిక
 చింతన ముపాసన మనబడును. ప్రత్యేక కర్మాచరణము
 వలన పితృలోకము లభించును. అది మోక్షసాధనము గాదు.
 నిష్కామముగ జేయుబడు కర్మచే నుపాసనమున కవసర
 మగు చిత్తశుద్ధి గలుగును. చిత్తశుద్ధిగల్గిన హిరణ్యగర్భోపాస
 నమునలన బ్రహ్మలోకప్రాప్తియు సచటనుండి మోక్షము
 లభించును. చిత్తశుద్ధితేని యుపాసనము నిష్ప్రయోజనము.
 ఉపాసనము సాక్షాన్మోక్షసాధనము గాదు.

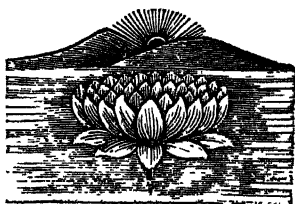
12, 13, 14 మంత్రములు

కర్మదేవతలయొక్క పృథగుపాసనము నింద్యము.
 అదేతీరున జగత్సృష్టికి కారణభూతములగు నవ్యాకృత హిర
 ణ్యగర్భుల పృథగుపాసనముగూడ నింద్యమే యగును. సచ్చి
 దానందరూపముగు బ్రహ్మోపాసనమే పరిగ్రాహ్యము. ప్రకృ
 త్యుపాసనముగూడ నింద్యమే యగుచున్నది. కార్యబ్రహ్మో
 పాసనమునలన అణిమాద్యైశ్వర్య సిద్ధియు, అవ్యాకృతోపాస
 నమునలన ప్రకృతిలయరూప ఫలము గల్గును. ఇట్లు ప్రవృత్తి
 లక్షణముగు కర్మనిష్ఠయు నివృత్తిలక్షణముగు జ్ఞాననిష్ఠయు ఫల
 సహితముగ వినరింపబడినవి.

15, 16, 17 మంత్రములు

నిష్కామ కర్మానుష్ఠానముచే సాధకుఁడు మృత్యువును దాటి యుపాసనముచే బ్రహ్మలోకమును బొందునని చెప్పబడినది. అట్టి బ్రహ్మలోకద్వారమును ప్రవేశించుటకుగాను సూర్యాగ్నులు ప్రార్థింపబడుచున్నారు. పురుషుని దక్షిణాక్షమునందుండు తేజస్సు సూర్యాగ్నులయం దుండు తేజస్సు గూడ సత్యస్వరూపమగు బ్రహ్మతేజస్సుగటచే సంతకాలము నం దాత్మప్రాప్తిద్వారమును బ్రహ్మము దెరచి ప్రవేశము నిచ్చుగాకయని ప్రార్థనాభావము. సత్యధర్మత్వ ముట్టి ప్రదేశమునకు యోగ్యతాపత్రము. సత్యమగు బ్రహ్మధర్మనమే ప్రవేశఫలము. ఉపాసనము క్రమముక్తిద్వారము.

ఈశావాస్యోపనిషద్గ్ సంగ్రహము సమాప్తము.

ఉ ప ని ష చ్చన్ద్రి క

శ్రితీయమయూఖసు

ఈశావాస్యోపనిషత్తు

ఉ పో ధై త ము

చతుర్విధప్రపంచసార్థసార్థభూతములు చతుర్దశవిద్య
లకు, చతుర్విధప్రపంచములభూతములు మానుషనిశ్చ
సితములవలె సప్రియత్నముగ వ్యాకృత
వేదములవలె ములును నగు నాల్గు వేదములను జగ
త్కారకుడగు పరమాత్మ హిరణ్యగర్భున కుపదేశించెను.
హిరణ్యగర్భుడు వీనిని మరీచి అత్రి మొదలగు తన పదిమంది
మానసిక పుత్రులకు జెప్పె. వీరలనుండి శిష్యప్రశిష్య
పారంపర్యమున వేదములన్నియు ప్రాచుర్యమొందెను.
ద్వాపరమునందు వేదవిస్తరకర్తలలో సగ్రగమ్యుడగు పారా
శిరవేదవ్యాసుడు నిజశిష్యులగు వైశంపాయన జైమిని
సుమంతోలకు ఋగ్వేదాన్నామాధర్వణసంహితలను గ్రమముగా
సభ్యయచము జేయించెను. వైశంపాయన శిష్యులలో నొక
డును వాచసపుత్రుడు నగు యాజ్ఞవల్క్యుడు గురువుయొక్క
యాగ్రహమునకు గుఱియై యాతనివలన తన కలవడిన యజు
ర్వేదమునంతయు తిరిగి ఆయనకే యొప్పచెప్పి యఖిలవేదనిధి
యగు సూర్యభగవాను నాశ్రయించెను. వేదాభిమానులగు
మహర్షులు యాజ్ఞవల్క్యునిచే వదలి
శక్తికృష్ణ యజుఃసం వేయబడిన యజుర్గణమును తిత్తిరియను
హితల వికరము పక్షిరూపమున గ్రహించిరి. అందు
వలన నావేదశాఖకు తైత్తిరీయశాఖయని ప్రసిద్ధి గల్గెను.

యాజ్ఞనల్క్యుని భక్తికి సంతసించి సూర్యభగవానుడు వాజి
రూపమున యజుస్సంహిత నతనికిం జెప్పెను. యాజ్ఞనల్క్యుడు
సూర్యానుగ్రహముచే గ్రహించిన యశ్వరణమును తన
శిష్యులగు కణ్వమధ్యందినప్రభృతి పంచదశవర్గము సభ్యాప
నము గావించెను. అందుచే నీశాఖ వాజసనేయము,
కాణ్వము మాధ్యందినమును వివిధనామములచే వాడబడు
చున్నది. వ్యాసమహర్షి యన్ని శాఖలను విభాగముజేసి
ప్రవర్తింపజేసెను. అందు వేదవ్యాస ప్రసర్ధితమగు యజుశ్శాఖ
కృష్ణయజుస్సనియు యాజ్ఞనల్క్యసంసర్ధిత మగు యజుశ్శాఖ
శుక్లయజుస్సనియు ప్రసిద్ధిగాంచినవి.

యజనాత్మికయగు నీ సంహితయందలి మొదటి
ముప్పదితోమ్మిది యధ్యాయములయందు కర్మకాండ సంబంధ
మగు మంత్రములు గలవు. చివ
ఈశావాశ్యబృహదారణ్యములు రిదియగు నలునదియన యధ్యాయమునందు వినబడు మంత్రములకు
శుక్లయజుశ్శాఖాస్తోత్రములు మునందు వినిబడు మంత్రములకు
కర్మకాండమునందు వినియోగము లేదు. అవి జ్ఞానకాండము
నందు సమన్వయముజేయబడినవి. ఈశానాస్య మీజ్ఞాన
కాండములో జేరినది. ఈ సంహితకు సంబంధించిన నూజధ్యాయములతోనొప్పు శతపథబ్రాహ్మణమున అంతిమాధ్యాయములారును జ్ఞానప్రకాశములయి బృహదారణ్యకోపనిషత్తనుపేర బరగుచున్నది.

ఆత్మతత్త్వము విశుద్ధము, ఏకము నిత్యము అశరీరము
సర్వగతమని కేవలాత్మతత్త్వమును మాత్రమీమాంసత్రము

లుపదేశించుచున్నవి. ఇట్టి యాత్మతత్త్వము సిద్ధపస్తువగుటం
జేసి కర్మచే నుత్పాద్యముగాదు. నిత్యమగు
సంబంధచతుష్టయ టంజేసి వికార్యము గాదు. స్వస్వరూపమగు
కర్మము టంజేసి ఆప్యముగాదు. నిర్గుణమగుటంజేసి
నూతనగుణాధానమునలనగాని దోషాపనయమునలనగాని సం
స్కార్యముగాదు. నిష్క్రియమగుటంజేసి కర్మత్వభోక్తృత్వ
ములద్దాని నాశింపవు. ఈ నాలుగుండక్క కర్మఫల మన్యము
లేదు. కర్మఫల మాత్మజ్ఞానము గానేరదు. కర్మలన్నియు
నవిద్యాప్రాపకములు. ఆత్మజ్ఞాన మవిద్యావినాశకము. కర్మలు
చిత్తశుద్ధి హేతువులు. ద్విజులందర వ్యానికధికారులు.
చిత్తశుద్ధి యాత్మజ్ఞానమున కనివార్యమగు పూర్వార్థము.
ఈశావాస్యమస్త్రము లాత్మయొక్క యాథాత్మ్యమును
ప్రకాశింపజేసి స్వభావసిద్ధమగు నాత్మవిషయాజ్ఞానమును
బోగొట్టి శోకమోహాది సంసారధర్మోచ్ఛేదనైక సాధనమగు
నాత్మైకత్యవిజ్ఞానము నుపదేశింపుచున్నవి. అందునలన నీ
మస్త్రీపూగమున కుపనిషత్తను నామ మన్వర్థకమగుచున్నది.
దుఃఖిహేతువగు స్వస్వరూపాజ్ఞానమును బోగొట్టుకొన గోరు
వాడచట నధికారి. ఆత్మయొక్క యాథాత్మ్యనిరూపణము
విషయము. స్వస్వరూపానందావిర్భావము ప్రియోజనము.

మొదటి మస్త్రము 'ఈశావాస్య' మను రెండుపదము
లతో నారంభమగుటచే నీ యుపనిషత్తునకు ఈశావాస్యమను
పేరుగల్గెను.

ఈ శా వా స్యో ప ని ష త్తు

శా న్తి పాఠము

ఓం ! పూర్ణమదః పూర్ణమిదం పూర్ణాత్పూర్ణముదచ్యతే ।

పూర్ణస్య పూర్ణమాదాయ పూర్ణమేవావశిష్యతే ॥

ఓం శాన్తిః శాన్తిః శాన్తిః

శ్రీ॥ సుప్రసిద్ధమగు నా పరబ్రహ్మము పూర్ణము, అనగా నాకాశమునలె సర్వవ్యాపియు నిరంతరము నిరుపాధికము నయి యున్నది. నామరూపములచే వ్యవహారక్షమమగుచున్న నీ ప్రపంచముగూడ కారణస్వరూపమున పరబ్రహ్మమే నగు చున్నది. పరబ్రహ్మము కార్యరూపమునందుగూడ తనయథా రస్వరూపమగు పూర్ణత్వము గోలుపోవనేరదు. జ్ఞానముచే కార్యస్వరూపమునుండి యజ్ఞానకృతమగు నబ్రహ్మత్వమును దొలగించినపు డనంతరము, అబాహ్యము, ప్రజ్ఞానఘనైక రసమును నగు కేవల పరబ్రహ్మము మాత్రము మిగులు చున్నది. ఆధిభౌతికాధ్యాత్మికాధిదైవికోపద్రవము లుప శమించు గాత !

తా॥ వి॥ పరబ్రహ్మము సర్వమును వ్యాపించియున్నది. కనుక నది యున్నచోట మఱియొక వస్తువుండుటకు సాధ్యము గాదు. అనగా నది యద్వితీయమని దేలుచున్నది. విభిన్న నామరూపాత్మకమగు నీ జగత్తు పరబ్రహ్మము నుండి యుత్పన్న మగుచు సద్దానికంటె వ్యతిరిక్తముగనున్నటుల గాన్పించుచున్నది. కాని యది నిజముగా భిన్నముగాదు.

సువర్ణాభరణములు వివిధములయినను సువర్ణ ముకంఠేనవి విభిన్నములుగావు. వ్యవహారమునగాన్నిచు కటకకుండలాది వివిధములగు నామములనుకకారములనుశ్రోసిబుచ్చినపుడు సువర్ణ మేమిగులుచున్నది. విభిన్నములగు నామములతోను ఆకారములతోనుభాసించుచున్నను వానియందుపాదాసహపముననున్న సువర్ణ లక్షణమున కేమియు గొఱుతలేదు. అట్లులే జగత్తని వ్యవహరింపబడుచున్న నామరూపములను సువర్ణాభరణనామరూపములనలె మిథ్యామాత్రములని శ్రోసిబుచ్చినపుడు జగదుపాదాసమగు బ్రహ్మముమాత్రము మిగులుచున్నది.

జ్ఞానువులకు బ్రహ్మజ్ఞాపకములగు నాధనములు పదము, బీజము, సంఖ్య, రేఖ యను నాలుగు విధముల బఱగుచున్నవి. వానిలో పదమనగా వేదము; తదర్థబోధకమగుస్మృతియు. బీజమనగా గురుముఖైక వేద్యమగు మస్త్రసముదాయము. సంఖ్య వైదికము, తాకికమని ద్వివిధము. వైదికమగు సంఖ్య మస్త్రసంకేతముగ సలకారుచు తత్త్వమునకు సన్నిహిత సాధన మగుచున్నది. తాకికసంఖ్య సర్వప్రపంచవ్యవహార క్షమమయి సర్వజనానుభవసిద్ధమగుచున్నది. రేఖగూడ సంఖ్యనలెనే ద్వివిధము. వైదికమగురేఖ యుపాసనాంగము. తాకికము గణితశాస్త్రప్రసిద్ధము.

పదము, బీజము, సంఖ్య రేఖ యను నీనాలుగుసాధనములలో నుత్తరోత్తరము తత్త్వవిజ్ఞానమునకు సన్నిహిత తరము. రేఖయన్ననో సన్నిహితతమము. ఈ నాలుగుసాధనములు ప్రకృతమున సగ్రగణ్యముగ వినవచ్చుచున్న పూర్ణ

మదః యను శ్రుతిని నిదానముగా గలిగి ప్రవర్తించుచున్నవి. ఇందులకు నిదర్శనము. పూర్ణము పదమాత్రముచే బ్రహ్మ శబ్దసమానార్థకము; బీజగూఢమున ప్రాణవజ్ఞాపకము, ప్రాణ మన్ననో అకారఉకారమకారాత్మకము, సంఖ్యయన్ననో సనత్వసంఖ్య యుపలక్షణముగా గలిగి యసంతత్వమును బోధించుచున్నది. రేఖయన్ననో సదాశివశబ్దవాచ్యమగు వృత్తము వ్యావహారికము పారమార్థికము. వ్యావహారి కమున సక్రూపమును పరిధిచే నావరింపబడియున్నది. పార మార్థికమున రేఖాకోణసామ్యావస్థారూపము. (Polygon of n sides) రేఖాకోణసామ్యావస్థారూప మీశ్వరజ్ఞాప కము. తద్భిన్నము పూర్ణమయి బ్రహ్మస్వరూపజ్ఞాపకము. మరియొకసంఖ్యచే సంకలనవ్యవకలనములుగాని గుణకవిభాగ ములుగాని చేయబడినపుడు బిందువువిలున మారదని గణిత శాస్త్రసమ్మతము.

అ॥ సంస్కృతమగు శరీరము గలవాడును వేదాధ్య యనసంపన్నుడును, యథాశక్తి కర్మానుష్ఠానముచే నపహత కిల్బిషును, నిత్యానిత్యనస్తువివేకియు తైరాగ్యోపేతుడును శమదమాదిసంపన్నుడు నగుముముక్షువునకు స్వయమాచార్య స్వరూపిణి యగుశ్రుతి దిగువనుదహరింపబడు పదునెదిమిది మంత్రములచే నాత్మితత్వమును బోధించుచు మున్నుండు ప్రపంచమంతయు పరమాత్మ నాశ్రయించియున్నదనియు అట్టి పరమాత్మను బొందుటకు తైరాగ్యముదక్క మఱియొక సాధనములేదనియు నుపదేశించుచున్నది.

ప్రథమ మస్త్రము

మూ॥ హరిః ఓమ్ । ఈశావాస్యమిదం సర్వం యత్కించ
జగత్కాంచ జగత్ । తేన త్యక్తేన ధుజ్జీతా మా గృధః కస్య
స్విద్ధసమ్ ॥

టీ॥ పృథివియందు సశ్వరస్వభావము గల యే యే
వస్తువు కలదో అది యంతయు స్వస్వరూపము సర్వేశుడు
నగు పరమాత్మచేత నాచ్ఛాదించబడలేనియున్నది. సర్వ
త్యాగభావముచే సర్వము ననుభవింపుము. ఎవరి ధనము
నాశింపవలదు. ధనమే వ్వరిదియునుగాదు.

తా॥ వి॥ పృథీశిబ్దముచే నిచట నుపలక్ష్యమతగు
బ్రహ్మాండమంతయు పరమాత్మస్వరూపము, ఈశ్వరు డన్యుడు,
అతనిచే శాసింపబడు బ్రహ్మాండ మన్యుమను భేదబుద్ధి భ్రాన్తి
స్వకర్మసన్యాసము కల్పితము. దర్పశాదులయందు గన్నట్లు
'మోక్షోపాయము. ప్రతిబింబము బింబభూతుడగు రామునికంటె
భిన్నమై యతనిచే శాసింపబడుచున్నట్లు గన్నట్లుచున్నను
ప్రతిబింబము బింబముకంటె భిన్నముకాదు. అటులనే నామ
రూపాత్మకమగు సృష్టియంతయు నాత్మకంటె వేరుకాదు.
ఇట్టి జ్ఞానము విచారై కలభ్యము. జ్ఞానముచే జగత్సత్యత్వ
భ్రాన్తి నివర్తించును. చందనము అగరు మొదలగు పరిమళ
ద్రవ్యములు నీటిలోకలసి నిలువయున్నపుడు దుర్గంధములగును.
వానిని జలముమండి తీసి సాక్షమీదనరగదీసినపుడు దుర్గంధము
నశించును. సహజమగు సుగంధము మఱల బహిర్గతమగును.

అటులనే భ్రాన్తిదుర్గంధము శాస్త్రవిచారసన్నికర్షముచే నశించినపు డాత్మయొక్క యాథాత్మ్యసాంగంధ్య మంతటను పరిమళించును. జగత్సత్యత్వభ్రాన్తి తొలగినపుడు స్వాత్మ యుగ దధ్యస్తమగు కర్మత్వభోక్తృత్వాద్విద్వేతభావమంతయు తొలగిపోవును. ఇట్టి సర్వద్వేత బుద్ధిపరిత్యాగమే సర్వకర్మసంన్యాసము. అయ్యది నిష్క్రియమగు స్వస్వరూపావస్థానమున కనుకూలమగుటచే నాత్మ సురక్షితమగుచున్నది.

సంన్యాసికి శరీరధారణ సంరక్షణోపయోగమగు భిక్షా శనాచ్ఛాదికమునందు విరక్తి కల్గినను ఒకానొకపుడు ధనాశ కలుగవచ్చును. దానినిగూడ వదలుటకు తప్పక ప్రయత్నించవలయును. తనయొక్క గాని పరునియొక్క ధనగృహాన గాని ధనము నెప్పుడును కాంక్షింపవలదు. ధనమునందేరికిని స్వత్వము గలదని నిర్వచింప శక్యముకాదు. పరిదృశ్యమానమగున దంతయు నాత్మార్థమే గనుకసర్వమును బరిత్యజించి మిథ్యావిషయమగు ధనమును కాంక్షింపవలదు.

అ॥ పై మంత్రమున సూత్రప్రాయముగ తత్త్వోపదేశము చేయబడినది. విరాగి ధనగృహను బరిత్యజింపవలయునని నియమింపబడినది. దారైషణపుత్రైషణ ధనైషణ పరిత్యాగరూపమగు సర్వసంన్యాసమునకు చిత్తశుద్ధియే యుపాయమగుటవలన అట్టి చిత్తశుద్ధి సిద్ధించు మార్గము రెండవమస్త్రమున నుపదేశింపబడుచున్నది.

ద్వితీయ పుస్తకము

మూ॥ చుర్బన్నే పేహ కర్తాజి జిజీవిషేచ్ఛతగ్ం సమాః ।
ఏవ త్వయి నాన్యథేకోఽస్తి స కర్మ విప్యతే నరే ॥

టీ॥ ఈ లోకమునందు శాస్త్రవిహితములైన అన్ని
హోత్రాదికర్మల నాచరించుచుమాత్రము నూరుసంవత్సర
ములు జీవింపగోరవలయును. ఇట్టి జీవితేచ్ఛ గల నీకు
మోక్షావాప్తికి కర్మాచరణము కంటె మార్గాంతరము లేదు.
విహితకర్మల నాచరించు నిన్ను పాపఫలముబదు.

తా॥ వి॥ పూర్వమస్త్రము సంపూర్ణమై రాగ్యముగల
జ్ఞాని నుద్దేశించి చెప్పబడినది. అట్టివానికి జీవితమునందుగాని
ధనమునందుగాని యోతమాత్రము కోరికయుండదు. అతనికి
నిష్కామకర్మము సర్వసంన్యాసము విధిపబడినది. ధనజీవితము
చిత్తశుద్ధిహేతువు. లం దిచ్ఛగలవానికి సంన్యాసము సమకూరదు.
అతడు నిత్యనైమిత్తికకర్మల యందుమాత్రమే నాయుష్కాల
మును గడుపవలయును. ఫలేచ్ఛలేని కర్మాచరణమునలన
ధనజీవితములయొ దిచ్ఛ నశించి మోక్షసాధనమును చిత్త
శుద్ధి కలుగును. కర్మకాండమునందు సుశీక్ష్మితుడైన వాని
చిత్తము మూసలోకఱగిన బంగారమువలె మాలిన్యవిరహిత
మగును. చిత్తనైర్మల్యముమోక్షమునకు పరంపరాకారణము.
జ్ఞానము నివృత్తిమార్గము. దారపుత్రధనైషణాదిపరిత్యాగ
పూర్వకమగు సర్వసంన్యాసమున కశేక్తుడగు వాడీ మార్గమున
కర్ముడుగాదు. ఫలేచ్ఛావిరహితమగు కర్మాచరణమతనికి

కర్తవ్యము. కోరికలేని కర్మాచరణమువలన నేదోషమంటదు. అట్టి కర్మాచరణము మోక్షహేతువై స్వయముగా నశించును. చిల్లగిజ నీటిలోని యొండును విఱుగగొట్టి దానితో తానుగూడ నడుగుకుబోవునుగదా! ఈ రెండు మస్త్రములు మోక్షమును గూర్చిన సూత్రములనంటివి అగుటచే మిగిలిన పదునారు మస్త్రము లీసూత్రములకు భాష్య ప్రాయము లగుచున్నవి.

చృతీయ మస్త్రము

ఆ॥ మొదటి మస్త్రమున నుదహరింపబడిన విషయ కాపేయఫలము మూడవమస్త్రమున విస్తరింపబడుచున్నది. మూ॥ అసూర్యా నామ తే లోకా అన్ధేన తమసా వృతాః । తాగం స్తే ప్రేత్యాభిగచ్ఛంతి యే కే చాత్మహనో జనాః॥

టీ॥ కర్మఫలములైన యాసుప్రసిద్ధజన్మపరింపర లేవి కలవో యవి యసురులకు చెందినవి. ఆ జన్మములు విచార శూన్యములగుటచేనజ్ఞానావృతములగుచున్నవి. ఆత్మఘాతకు లగు జనులెవరు గలరో వారలు మరణానంతర మా యాసుర జన్మములను బొందుచున్నారు.

తా॥ వి॥ కేవలనిజప్రాణిపోషణో పలక్ష్మితమగు విషయ కాపేయము గల వారంద రసురులని చెప్పబడుదురు. భోగలంపటులగు దేవతలుగూడ నీ శి బ్దము నకు గుటి

యగుచున్నారు. ఆత్మవిచారము లేమిజేసి వీరంద
కర్మఫలము రజ్ఞానఫలముగు జన్మమృత్యుపరంపరకు లోనగు
జన్మమృత్యువులు. చున్నారు. వీరాత్మజ్ఞానశూన్యులై యనాత్మ
భూతములగు దేహాదుల నాత్మగా భావించి సత్యమగు నాత్మ
కనజ్ఞత చేయుటచే నాత్మఘాతకుల నబగుచున్నారు.

చతుర్థ మస్త్రము

అ॥ ఏ ఆత్మజ్ఞానము లేమిజేసి సంసారప్రాప్తియు ఏ
ఆత్మజ్ఞానముచే తన్నివృత్తియు గల్గునని చెప్పబడినదో యట్టి
యాత్మతత్త్వము వినరింపబడుచున్నది.

మూ॥ అనేజడేకం మనసో జవీయో నైనద్దేవా ఆపువత్పూర్వ
మర్షత్ । తద్ధావతోన్యాయత్యేతి తిష్ఠత్తస్మిన్నపో మాతరిశ్వా
దధాతి॥

టీ॥ ఆత్మ చలనము లేనిది; మఱియొకటి లేనిది;
మనస్సుకంటె నెక్కుడువేగము గలది. ఇంద్రియము లీమాత్మ
తత్త్వమును పొందలేవు. ఆత్మతత్త్వము మనస్సుకంటె
ముందుగా పరుగిడును. అది సిరముగానుండియు గూడ
పరుగులెత్తు మిగిలినవానిని దాటిపోవును. ఆత్మతత్త్వ
ముండుటచేతనే వాయువు సర్వప్రాణిచేష్టలను విశజించు
చున్నది.

తా॥ వి॥ ఆత్మస్వీయమగు స్థితినుండి చలనమునొందదు.
జాగ్రదాదిసర్వావస్థ లొకదానినొకటి వ్యావర్తము చేయు
చుండగా నాత్మ యీ యవస్థలనువర్తించుచున్నది. అనగా

జాగ్రదాద్యవస్థ లొకటి యుండగ మఱియొకటియుండదు. ఆత్మ ప్రతియవస్థ ననుసరించును. వృద్ధి అపక్షయము పరిణామము మొదలగు వికారములులేక యది ఆత్మయేసర్వవ్యవహారకాచారము. యొకేస్వరూపము కలిగియున్నది. అది నిశ్చలము నిరుపాధికము. అయ్యది మనోవ్యాపారవ్యవహితములగు నిద్రియములకు గోచరముకాదు. సర్వవ్యాపకమయి అంతటనుండుటచే సత్వంతము ద్రుతతమములగు మనోవాయువులు ప్రసరింపగల ప్రతిస్థలమునందు వానికంటె ముందుగా తానే చేరినట్లగుపడుచుండును. అగ్ని ఆదిత్యుడు పర్జన్యుడు మొదలగువారికి దహనము ప్రకాశము నర్జము మొదలగు వ్యాపారవ్యవస్థాపకుడును సర్వప్రాణభరణక్రియ సక్తుడును హిరణ్యగర్భరూపుడును సగు వాయువు పడుగు పేకవెలె నతని నాశ్రయించియున్న సమస్తకార్యకరణజాతము గూడ నిత్యచైతన్యస్వభావమగు నాత్మతత్త్వమున్నపుడే యుండును, అనగా సర్వాస్పదము నిత్యచైతన్యస్వరూపమునగు నాత్మతత్త్వమున్నపుడు మాత్రమే సమస్తకార్యకరణాది విక్రియాజాలమంతయు సంభవించునని భావము. ఇదియే ఈశశబ్దార్థము.

పంచమ మస్త్రము

అ॥ ఈ యర్థమే తరువాత మస్త్రమున విస్తరింపబడుచున్నది.

మూ॥ తదేజతి తన్నైజతి రద్ధారే రద్వన్తికేఁ

తదస్తరన్య సర్వన్య తదు సర్వస్యాన్య బాహ్యతః॥

టీ|| ఆ యాత్మతత్త్వము చలించును, చలించదు; దూరమున నుండును, ఆదేవిధమున సమీపమున నుండును. అది సమస్తజగత్తునకు లోపల బయట గూడ గలదు.

తా|| వి|| ఆత్మతత్త్వము నిరుపాధికస్వరూప మగుట వలన సంచలము. ఇందియచలనమద్దానియం దారోపింప బడుటచే నది చలనవంతముగ దోచుచున్నది. స్వమాత్మచే నాచ్ఛాసితము అజ్ఞానులకది కోటిజన్మములకైనను లభ్యము గాదు. విస్మృతిమైన కంఠమునందలి హారము వలె సజ్ఞాని కది దూరమున నున్నటుల కనుపించినను స్వస్వరూపమగుటచే జ్ఞానులకది యత్యంత సమీపమున నున్నదగుచున్నది. నామరూపాత్మకమగు జగత్తుయొక్క బాహ్యభ్యంతరముల నిండి ప్రజ్ఞానఘనస్వరూపమగుచున్నది. సర్వము పరమాత్మచే నావాస్యమను మాటకిదియే యర్థము.

షష్ఠ మస్త్రము

అ|| మొదటి మస్త్రములోని 'ఈశ' శబ్దము నాల్గవ మంత్రమునందును, 'ఆవాస్య'మను పదయిదనమస్త్రము నందును వివరింపబడినవి. 'సర్వసంన్యాసముచేత నిన్ను రక్షించుకొను మ'ను పదములు రాబోవుమంత్రమున విస్తరింపబడుచున్నవి.

మూ|| యస్తు సర్వాణి భూతాన్మాత్మచ్యేవానుపశ్యతి|

సర్వభూతేషు చార్వత్మానం తతో న విజుగంప్యతే||

టీ|| ఎవ్వడైతే సమస్తభూతముల నాత్మస్వరూపుడగు తనయందే చూచుచున్నాడో సకలభూతములయందు నాత్మ

స్వరూపుడగు తనను చూచుచున్నాడో అట్టివా డట్టిజ్ఞానమును గలిగియుండుటచేత నితరులయెడ విముఖుడు గానేరడు.

తా॥ వి॥ గురుశాస్త్రోపదేశములవలన నెవ్వ డవ్యక్తాదిస్థానరాస్తములగు సర్వభూతములను తనయందే యున్నట్లులను తనకంటె భిన్నమగు మరియొకటి ఆత్మరక్షయేదియు లేనట్లును భావించుకొనుచున్నాడో శబ్దానము. అట్లే కార్యకరణసంభూతమునకు తానే యాత్మసంభూతుడనియు సర్వజ్ఞానములకు సాక్షిభూతుడై దేహమునకు చేతనత్వము కలిగించుచు స్థావరాస్తముల కాత్మభూతుడనియుఁ దన్నెవడు భావించుకొనునో అట్టివాని కేవిధమగు సంశయము కలుగనేరదు. సర్వసంన్యాసముచే నతనికి తనకంటె భిన్నమగు వస్తువు మఱియొకటిలేదు. కనుక శోకమోహకారణమగు జగుప్స యతనికి కలుగదు. ఇదియే యాత్మరక్ష.

అ॥ ఈ యర్థమునే తరువాతమస్త్రము భంగ్యస్తరమున విస్తరించుచున్నది.

✓ సప్తమ మస్త్రము

మూ॥ యస్మిన్ సర్వాణి భూతాన్యత్తైవాభూద్విజానతః॥

తత్ర కో మోహః కః శోక ఏకత్వమనుపశ్యతః॥

టీ॥ ఆత్మసాక్షాత్కారముపొందినవాని కెప్పుడు సమస్త భూతములు స్వస్వరూపములే యగుచున్నవో యప్పుడు తన

కును ఇతరభూతములకును నై కృమును గుర్తెరింగిన వాడగుట చేత నతనికి శోకమోహములుండివు.

తా! వి! బ్రహ్మాదిస్థావరాస్తములగు సర్వభూతములు తనకంటె శీఘ్రములు గావు, తనరూపములే అచరగా దానే సర్వమును అనుసర్వాత్మభావజ్ఞానము గల ఆత్మజ్ఞానికి శోక మోహములు లేవు వానికి నాత్మజ్ఞానముచే నవిద్య సమూలముగ నశించుటచలన నజ్ఞానావరణరూప మగు మోహము గాని విక్షేపరూపమగు శోకము గాని కలుగదు. సర్వసంసారము సమున్నూలితమగుటచే నట్టి జ్ఞాని జీవన్ముక్తుడగుచున్నాడు. అతనికి ద్వైతప్రపంచ మైద్రజాలి కమునలే నసత్యమగుటచే జగుప్ప యుండనేరదు.

అ! పైమస్త్రమునం దాత్మజ్ఞానియొక్క స్థితి వర్ణింపబడినది. ఈమస్త్రమునం దాత్మస్వరూపము వర్ణింపబడుచున్నది.

అష్టమ మస్త్రము

మూ॥ సపర్యగాచ్చుక్రమకాయమవ్రణమస్నావిరగ్గోచద్ధమపాపవిద్ధమ్। కవిర్మనీషీ పరిభూః స్వయంభూర్కాధాతద్ధతోర్ధాన్వ్యదధాచ్ఛాశ్వతీభ్యః సమాభ్యః॥

టీ॥ ఆ పరమాత్మ సర్వవ్యాపి జ్యోతిస్స్వరూపి శరీరములేనివాడు, చిద్రీము లేనివాడు, నాడులు లేనివాడు, నిర్మలుడు, ధర్మాధర్మాదిపాపములు లేనివాడు, సర్వసాక్షి, మనస్సునకు ప్రభువు, అన్నిటికంటెను పైనుండువాడు,

స్వయంభవుడు, కర్మఫలసాధనములగునట్లు కర్తవ్యపదార్థములను నిత్యులగు సంగత్సరములను పేరుగల ప్రజాపతులకొఱకు నిర్మించెను.

తా॥ వి॥ ఆత్మ ఆకాశమునలె సర్వవ్యాపకుడు విమలుడు, స్వయంప్రకాశచైతన్యస్వరూపుడు నగుటచే సంపారి
 రూపమున శరీరమునం దుపలభ్యమానమగు జీవ
 ఆత్మకై త్వ
 స్వరూపము రూప మాతని వాస్తవ రూపముగాదు. స్థూల
 సూక్ష్మ శరీరము లతనివి కావు. ఆతడు శుద్ధుడు
 అపాపహతుడు, సర్వప్రభువు, సర్వసాక్షి, నిత్యముక్తుడు,
 అలిప్తుడు, శాశ్వతుడు, సర్వాభిభవకరుడు, స్వప్రకాశచైతన్య
 స్వరూపుడు గనుక స్వయంభవుడు సర్వాత్మకుడు. ఇచట
 పూర్వపూర్వలక్షణ ముత్తరోక్తిర లక్షణమునకు కారణ
 మగుచున్నది. ఇట్టి పరమాత్మ సంవత్సరములను నామములు
 గల ప్రజాపతులకు నియతములగు కర్మఫలములను వానికి
 సాధనములను చేతనాచేతనరూపములునునగు నర్థములను
 తదనురూపముగ విభజించిపంచి పెట్టెను.

అ॥ ఉపక్రమింపబడిన యాత్మతత్త్వోపదేశము ముగిసి
 నది. ఏషణాత్రయపరిత్యాగమున కశక్తుడు, అందువలన
 సంన్యాసమున కనర్హుడయినను సంసారమునం దత్యంత
 మానక్తుడు గానివానికి చిత్తైకాగ్ర్యము గుదురుటకు కర్మో
 పాసనాసముచ్ఛయము నుపాయముగా జెప్పదలచి ఫలకథన
 మను మిషచే ప్రత్యేకముపాసనమును రాబోవు మస్త్రమున
 శ్రుతి నిందించుచున్నది.

సవమ మస్త్రము

మూ॥ అంభం రమః శ్రీవిశస్త్రే యే ౨ విష్ణాముహితే । రతో
హయ ఇవ తే ౩ యో య కి । విష్ణాయాగ్ం రథాః ॥

అః! ఎవ్వరు విద్యకు విరుద్ధమును కర్మనాచరించెదరో
వారవర్మనాత్మకమును సజ్ఞానమును ప్రవేశించెదరు. ఎవ్వరు
కేవల దేవతావ్యూహజ్ఞానమునందు మాత్రమానుక్తచిత్తు
లగుదురో నవ్వా ఏదర్మనాత్మకమును సజ్ఞానముకంటెను హీన
తరమును జీకటిని బ్రవేశించెదరు.

తా! వి! ఈశావాశ్యమును ప్రథమ మస్త్రమునందు
సర్వైషణావరిత్యాగమే లక్షణముగాగల జ్ఞాననిష్ఠ సలుకరింప

బడినది. ఇది ప్రథమ వేదార్థము. జీవితము
కర్మనిష్ఠ జ్ఞాననిష్ఠలు నందు గాఢమును కోర్కెగల వానికి
విరుద్ధములు

యీ నిష్ఠ సంభవముగాదు. అట్టివానికి

“కుర్వన్నే వేహకర్మాణి జిజీవిషేత్” అని ద్వితీయ మస్త్రము
నందు కర్మనిష్ఠ విధింపబడినది. ఇది ద్వితీయ వేదార్థము. ఇట్లు
ప్రదర్శింపబడిన జ్ఞాననిష్ఠకర్మనిష్ఠవిభాగమున కితరోపనిషత్తు
లుపోద్బలకములగుచున్నవి. అజ్ఞానకామములు రెండును కర్మ
నిష్ఠకు ముఖ్యలక్షణములు. “సో ౨ కామయత జాయా మే
స్యాత్” (బృ 1. 4. 17) (నాకు భార్య కావలెనని యతడు
గోరెను) యను వాక్యము జాయాపుత్రాదిలక్షితముగు సంసారము
కామనాజన్యమని దెల్పుచున్నది. జాయాపుత్రాది
కామనానిషేడితులగు వారు గృహస్థాశ్రమమున కర్మనిష్ఠ

ప్రవిష్టులగుచున్నారు. జీవితమునం దిచ్చలేక వైరాగ్యమును బొందినవారు “కిం ప్రజయా కరిష్యామో యేషాం నో ఽయ మాత్మా ఽయం లోకః” (బృ 4. 4. 22.) (ఎవరికి యీ లోక మాత్మగాదో అట్టి మేము సంతానముతో నేమి జేయ గలము?) అని జ్ఞానులు తమ కర్మనిష్ఠకు చిహ్నమగు సంసారమునందు వైముఖ్యమును వెల్లిబుచ్చుచున్నారు. వైరాగ్యము జ్ఞాననిష్ఠకు ముఖ్యమగు ప్రవేశద్వారము. ఈ రెండు మస్త్రములచే కర్మజ్ఞాన నిష్ఠలకు గల ప్రాణికూల్యము స్పష్టమగుచున్నది. ఈ యుపనిషత్తు మూడు మొదలు యెనిమిది వరకు గల మస్త్రములయం దవిద్యన్నిందాపూర్వకముగ నాత్మయొక్క యథార్థ స్వరూపము ప్రదర్శింపబడినది. మఱియు సర్వసంన్యాస మొనర్చిన జ్ఞాననిష్ఠులు మాత్రమే యాత్మ దర్శనమున కర్హులనియు కామనానివిష్టులగువా రిద్దానికి ననర్హులనియు నుపదేశింపబడినది. ఈ యర్థమే శ్వేతాశ్వతరమునందుగూడ నుపపాదింపబడినది. “అన్ధం తమః ప్రవిశంతి” యను ప్రకృత మస్త్రము జీవితమునందు గాఢమగు నిచ్చగతిగి తన్నిమిత్తములగు గర్మల నాచరించు కర్మ పరులను గూర్చి చెప్పుచున్నది. ఈ మస్త్రము సర్వులకును వర్తింపదు. కామన లేనివారు సాధ్యసాధనాది సర్వ భేదబుద్ధిశూన్యులయి యెవ్వనియందు సర్వభూతము లాత్మత్వమును బొందుచున్నవో యట్టి పరమాత్మను గుర్రెఱింగి యంతట నేకత్వమునే గ్రహించుచున్నారు. వారలకు శోక మోహములు దూరములగుచున్నవి. అట్టి యేకత్వవిజ్ఞానము

నేదియొక కర్మతోగాని జ్ఞానాంతరముతోగాని మూఁకుడు
దక్క సన్మృత్యువహును సముచ్చయము చేయగోరడు. కాని యీ

అవిరుద్ధములగు కర్మ ప్రస్తావించు తలంపుతో కేవల కర్మనిష్ఠ
దేవతా జ్ఞానములకు సిందింపబడుచున్నది. కనుక ప్రకరణము
సముచ్చయము గుఱు సకు ప్రస్తుతమగు సముచ్చయముయొక్క
స్వరూప మెట్టిదిగా నుండవలయును ?

న్యాయముచేతను శాస్త్రముచేతను సముచ్చయ మెవ్వనికీ
సంభవమో యట్టి సముచ్చయమే ప్రస్తుతమగుచున్నదని
యంగీకరింపవలసి యున్నది. సముచ్చయములగునవి పర
స్పరము విరుద్ధములు గాకుండనలెను. అత్తనాత్మాత్కారైక
సాధనమగు జ్ఞాననిష్ఠ, దేవతాజ్ఞాన సాధనమగు నుపాసనము,
పితృలోకాదికామనా సంపాదకమగు కర్మనిష్ఠ— ఈ మూటిలో
నన్యోన్య మవిరుద్ధములగు వానికే సముచ్చయము సంభవ
మగును. అవిరుద్ధములగు వాని సముచ్చయమే ప్రస్తుతమగు
చున్నది.

ఇచట వినబడుచున్న విద్యయనగా జ్ఞానమునకు దేవ
లోకము ప్రత్యేక ఫలముగ జెప్పబడినది గనుక నా జ్ఞాన
మాత్రజ్ఞానము గా నేరదు. దేవతాజ్ఞానమే
కర్మ దేవతాజ్ఞానము కావలెను. కర్మనిష్ఠకు పితృలోకము
ప్రత్యేకోపాసనము ప్రత్యేకఫలము చెప్పబడినది. కనుక అత్త
నించ్యము సాత్మాత్కారనిమిత్తమగు జీవన్ముక్తికి
హేతుభూతమగు జ్ఞానమునకును తదితరములకును సముచ్చ

యము కుదురనేరదు. శాస్త్రమునకును న్యాయమునకు నట్టి సముచ్చయము విరుద్ధము. అవిరుద్ధములగు దేవతాజ్ఞానకర్మ నిష్ఠల సముచ్చయము ప్రకృతమని యర్థము చేసికొనవలయును. కాని ప్రకృత మస్త్రమునందు దేవతాజ్ఞాన కర్మనిష్ఠలు రెండును నిందింపబడుచున్నట్లు వినబడుచున్నవి గనుక నవి రెండును ప్రత్యేకముగా గాని సముచ్చయములుగా గాని యుపాదేయములు గానేరవని యూహింపరాదు. దేవతాజ్ఞానమునకును కర్మనిష్ఠకును ప్రత్యేక ప్రత్యేక ఫలము లుదాహరింపబడినవి. కనుక నవి యననుష్ఠేయములు గానేరవు. శాస్త్రనిహితమయిన దెద్దియు నననుష్ఠేయము గానేరదు. కాని ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ నొనర్పబడు కర్మ దేవతాజ్ఞానము లిచట నిందింపబడుచున్నవి. వాని సముచ్చయనిందయందు శాస్త్రమునకు తాత్పర్యములేదు.

అవిద్యాశబ్దమునకు కర్మాచరణ మర్థము. అగ్ని హోత్రాదులు కర్మలక్షణములు. కేవల కర్మాచరణపరులజ్ఞానరూపమగు సంధకారమును బ్రవేశించెదరు. వారు పరమాత్మదర్శనసమర్థులు గానేరరు. నేను, నాది, యను నహంమమాభిమాన మనశబ్దమున కర్థము. అహంమమాభిమానావిష్టులగు సుప్రసిద్ధధనాద్యభిలాషులు రెండవమస్త్రమునను జ్యోతిష్ఠోమాది కర్మైకనిష్ఠాపరులు మూడవ మస్త్రమునను నుదాహరింపబడుచున్నారు. అట్టివారలు పరమాత్మజ్ఞానవిరుద్ధమగు సజ్ఞానమును బడయుదురని మస్త్రముయొక్క ప్రథమవాక్యార్థము.

అట్లయినచో కర్మను పరిత్యజించి దేవతాజ్ఞానమును బడయు ప్రయత్నము కేయసూత్రంబు యనుప్రశ్నమునకు రెండవ వాక్యము సమాధానముఁ జెప్పుచున్నది. ప్రశ్నకు దేవతాజ్ఞానమునకుఁబడెను నింద్యము కర్మను పరిత్యజించి కేవల దేవతాజ్ఞానమును గోరువారు కేవల కర్మపరులగువారి కంటెను హీనతరమగు దుశ్శీతిని బొందుదురు. దీనికి కారణమేమన చిత్తశుద్ధిలేనది దేవతాజ్ఞాన పులనడదు. నే నధికారిని, నేను యజ్ఞము కేయించున్నాను. ఈ శలము నాది; ఇదినాభార్య, నీవినాపుత్రులను సహంమమాభిమానములు చిత్తకాలుష్యహేతువు లగుచున్నవి. ఇట్టి కాలుష్యము చిత్తమునుండి తొలగిపోననిది దేవతాజ్ఞానము సంభవము కాదు. కర్మానందముచే చిత్తనైర్మల్యము కుదిరిన తరువాత దేవతాజ్ఞాన మధ్యసింహులయ్యను. కర్మను ఎడలి దేవతాజ్ఞానమును ప్రత్యేకముగ గోరినవారు రెంటికని చెప్పి లేనడియగును. కర్మను పరిత్యజించుటచేత చిత్తశుద్ధి కలుగదు. చిత్తశుద్ధిలేని దేవతాజ్ఞానము శలకారి కానేదు. ఇదియే స్రుక్పతిమంత్రములోని ద్వితీయవాక్య తాత్పర్యము. చిత్తశుద్ధి లేని దేవతాజ్ఞానము సిద్ధియు గాదుగనుక కర్మదేవతాజ్ఞానము లొక్కమాటగా ననుష్ఠేయములు గావనియు గూడతలు చున్నది.

ఈ మంత్రమున కర్మదేవతాజ్ఞానసముచ్చయ మంగీకరింపబడినట్లు దాహరింపబడినది. దాని ప్రయోజనమేమి యను ప్రశ్నగల్గుచున్నది. కర్మచే చిత్తశుద్ధి గల్గినందువల్ల

క్షేయ దేవతాజ్ఞానసాధనమగు నుపాసన
 క్షేయదేవతాజ్ఞానముచే ముచే చిత్తైకాగ్ర్యము సిద్ధించుచున్నది.
 ఇట్టియుపాసనము హిరణ్యగర్భోపాసనమయి
 మరణముచకు పూర్వము పరిపక్వమయినచో జీవన్ముక్తి హేతు
 నగును. అట్లుకానిచో బ్రహ్మలోకప్రాప్తి హేతు నగును.
 ఆ లోకమున బ్రహ్మోపదేశముచే ముక్తి సంప్రాప్తమగును.
 ఇతర దేశతోపాసనముచే తత్తద్దేవతాలోకము తత్తద్దేవతాను
 గృహీతములగు సజిమాదిమహిమలు సిద్ధించును. చిత్తశుద్ధి
 ఆత్మజ్ఞానమున కెన్నడును సాక్షాదనుభవకారకము గాదు.
 ఈ విషయమును గూర్చి మాచే రచియింపబడిన యుపనిషత్తు
 ద్వికా ప్రథమ మయూఖముతైత్తిరీయోపనిషత్తు పదునాల్గవ
 పుటను జూడవలెను.

అ॥ అట్లయినచో కర్మోపాసనలు రెండును నగ్రాహ్యము
 లగుటంజేసి పరిత్యాజ్యములగుచున్నవిగదా యను శంకకు
 సమాధానము చెప్పబడుచున్నది.

చళమమస్త్రము

మూ॥ అన్యదేవాహుర్విద్యయా ౨ స్యదాహారవిద్యయా । ఇతి
 శుక్రమ ిరాణాం యే సస్తద్విచక్షిరే॥

టీ॥ దేవతాజ్ఞానముచే నొక ఫలముగల్గును, ౩ర్మ
 నిష్ఠచే మఱియొక ఫలము గలుగునని వేదములు చెప్పుచున్నవి.
 ఈ విషయమునే యుభయతస్త్రకుశలులగు వేదవేత్తలవలన
 పాగంపర్యముగ వినుచున్నాము.

తా॥ వి॥ దేవతాజ్ఞానమునకు ఫలము దేవలోకప్రాప్తియ
నియు, కర్మమునకు ఫలము పితృలోకప్రాప్తియనియు వేదములు
బోధించుచున్నవి. అంతియేగాక మస్త్రద్ర
కర్మదేవతాజ్ఞానములప్రత్యేక
ఫలములు గూడ నీ ఫలభేదమును పరంపరగా బోధించు
చున్నారు. ఈ రెండు మార్గములు సాక్షాత్తుగ
బ్రహ్మజ్ఞానోపకారకములు మాత్రము కానని వాని నిందకభి
ప్రాయము.

అ॥ విభిన్న ఫలకములగు కర్మజ్ఞానముల సముచ్చయము
వలని ఫలమును పదునొకండవ మస్త్రము వినరించుచున్నది.

ఏకాదశ మస్త్రము

మూ॥ విద్వాం చావిద్వాం చ యస్తద్ద్వేదోభయగ్ం సహః
అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా విద్యయా మృతమశ్నుతే॥

టీ॥ ఎవ్వడు దేవతాజ్ఞానమును కర్మను గూడ సముచ్చ
యముచేసి తెలిసికొనునో సతడు కర్మానుష్ఠానముచేత
మృత్యువును దాటి దేవతాజ్ఞానముచేత దేవత్వమును
బొందును.

దేవతాజ్ఞానసహితముగ నీశ్వరార్పణబుద్ధితో నాచ
రింపబడు నగ్నిహోత్రాది కర్మలచే దుఃఖకారణముగు నస్తః
కరణములము నశించి బ్రహ్మలోకము
కర్మదేవతాజ్ఞాన
మునకుపాయము సిద్ధించును. అచటనుండి బ్రహ్మతోగూడ
ముక్తుడుగును. ఇది క్రమముక్తివిషయము.

ఇట్లు నిష్కామకర్మాచరణము దేవతాజ్ఞానమున కుపాయ మగుచున్నది. ఈ మన్తమునందు విద్య మృత్యువు అమృతత్వ మను మూడుపదములు వినబడుచున్నవి. విద్యాశబ్దముచే నాత్మజ్ఞానోపాసనలు రెండును మృత్యుశబ్దముచే సహజరూప ప్రాప్తిములగు సామాన్యకర్మజ్ఞానమును చెప్పినొప్పును. అట్లే అమృతత్వశబ్దము బ్రహ్మత్వత్వమును దేవతాత్మత్వమును గూడ చెప్పినొప్పును. కాని సముచ్ఛయ ప్రకరణము ననుసరించి విద్యాశబ్దము దేవతాత్మజ్ఞానపరముగను అమృతశబ్దము దేవతాత్మపరముగను వ్యాఖ్యానింపబడినది.

అ॥ వ్యాకృతావ్యాకృతముల సముచ్ఛయము నుపపాదించుటకై వానియొక్క పృథగుపాసనము తరువాత మన్తమున నిందింపబడుచున్నది.

ద్వాదశ మన్తము

మూ॥ అస్తం పంచః ప్రవిశన్తి యే న సంభూతిముపాసతేతతో భూయ ఇవ తే తమో య ఉ సంభూత్యాగ్ం రతాః॥

టీ॥ ఎవ్వరు కారణరూపమగు ప్రకృతిని మాత్రము పాసింపెదరో వారధర్మనాత్మకమగు తమస్సును పొందుచున్నారు. ఎవ్వరు హిరణ్యగర్భరూపమగు కార్యబ్రహ్మయందు మాత్రమే యాసక్తిగలవారగుదురో వారంతకంటెను నధికమగు సంధికారమును పొందుచున్నారు.

తా॥ వి॥ అసంభూతి ప్రకృతి కారణము అవ్యాకృతము అవిద్య. ఈ పదములన్నియు సమానార్థకములు. ఇటు

అనే సంభూతి కార్యబ్రహ్మ హిరణ్యగర్భు
 నిరూపితము దను వదములేకారకములు. ఆత్మజ్ఞాన
 రూపములు శూన్యము పూర్ణమును నేమనాత్రయ పరి
 మార్గము త్యాగము చేయింజేసి తీరినాశ్రియమున
 కనన్తులు, సంసారమునందు నిరుత్సాహులు
 నంద రుద్యమాభివృద్ధి వీ మన్తమున నుద్దేశింపబడినారు.
 ఈ యుపాసకులుగూడ నాత్మోద్ధారకములు కావు
 కాని చిత్తైకాగ్రతకు సహాయములగుచున్నవి.

ఇందలి తొమ్మిదవమాత్రమునందు సామాన్యముగు
 కర్మయొక్కయు తద్దేవతలయొక్కయు పృథగ్భవము
 నిందింపబడినది. ఇందన్ననో సకల జగత్సృష్టికి
 నిదానరూపము నవ్యాకృత హిరణ్యగర్భుల
 పృథగ్భవము గూడ నిందింపబడుచున్నది.
 కావుననే యుపాసనమన్న సచ్చిదానందరూపముగు బ్రహ్మము
 యొక్క యుపాసనమే శ్రుతిస్మృతినదాచారానురూపులచే
 బరిగ్రహింపబడుచున్నది గాని కేవలమాయోపాసనమనగా
 బ్రహ్మోపాసనము పరిగ్రహింపబడుటలేదు. అంతియగాక
 నయ్యది హేయముగా గూడ దలంపబడుచున్నది.

అ॥ ఇట్టి యుపాసనముచ్చయప్రాశస్త్యము తదను
 భవజ్ఞుల యనుభవప్రదర్శనపూర్వకముగ ప్రదర్శింపబడు
 చున్నది.

ఋషయోవశ మస్త్రము

మూ॥ అస్త్రదేవాహుః సంభవావస్త్వాహురసంభవాత్ । ఇతి
కుక్రుమ ిరాణాం యే సస్తద్విచక్షరే॥

టీ॥ కార్యబ్రహ్మోపాసనమువలన గల్గు ఫలము వేఱ
నియు, ప్రకృత్యుపాసనము వలన గలుగు ఫలము వేఱనియు
నీరెండింటియొక్క సముచ్చయమున నుత్కృష్టఫలము లభించు
ననియు నుభయోపాసనాకుశలులగు పండితులుగూడ బోధిం
చుచున్నారు.

తా॥ వి॥ కార్యబ్రహ్మోపాసనమువలన అణిమోద్యై
శ్వర్యస్థితి గలుగును. అవ్యాకృతోపాసనమువలన ప్రకృతి
లయరూపమగు ఫలము గల్గును.

అ॥ సంభూత్యసంభూత్యుపాసనాసముచ్చయముచేబొందు
ఫలమును పదునాల్గవ మస్త్రము వినిరించుచున్నది.

చతుర్దశమస్త్రము

మూ॥ సంభూతిం చ వినాశం చ యస్తద్వేదోభయగ్ం సహ ।
వినాశేన మృత్యుం తీర్త్వా సంభూత్యా మృతమశృతే॥

టీ॥ అవ్యాకృతమనబడు ప్రకృతిని వ్యాకృతరూపమగు
కార్యబ్రహ్మను రెంటినొక్కడే యుపాసింపదగినదిగా తెలిసి
కొనినవాడు కార్యబ్రహ్మోపాసనముచే ననైశ్వర్యము నధర్మ
కామాదిదోషజాలమును దాటి ఆ వ్యాకృతోపాసనముచే
ప్రకృతి లయమును పొందుచున్నాడు.

టీ|| జ్యోతిర్మయమగు పాత్రముచేత నాదిత్యమండ
లాస్తర్వర్తి యగు బ్రహ్మముయొక్క ద్వారము కప్పబడి
యున్నది. ఓ సూర్యుడా! సత్యమైన ధర్మము నాచ
రించు నాకొరకు నీ సత్యస్వరూపమును చూచుటకై నీవట్టి
పాత్రమును తొలగింపుము.

ఓ జగత్సోమకా! ఏకాకినై తిరుగునట్టివాడా! సకల
మును నియమించువాడా! ప్రాణములను రసములను స్వీక
రించువాడా! ప్రజాపతి పుత్రుడవగు నో సూర్యభగవా
నుడా! నీకిరణములను తొలగింపుము; తపనహేతువగు నీ
తేజస్సు నుపసంహరింపుము. అత్యంతము మంగళకరమగు
నీ రూపమును నీ యనుగ్రహముచేత చూచుచున్నాను.
ఆ యీ పురుషు డెవడుకలడో యతడే నేనగుచున్నాను.

నేను మరణించునపుడు నాప్రాణము పరిమితమగు నీ
శరీరమును విడచి ముఖ్య వాయుస్వరూపుడగు సూత్రాత్మను
పొందుగాక! అటు తర్వాత నీ సూలశరీర మగ్నియందు
భస్మీభూత మగుగాక! ఓంకారవాచ్యుడవు అగ్నిరూపుడవు
నగు నో సంకల్పాత్మకా! నన్ను స్మరింపుము! ఇంతకాలము
నుండి నే జేయు నుపాసనాదీకమును స్మరింపుము. నన్ను
స్మరింపుము! నే చేయు నుపాసనాదీకమును స్మరింపుము!

ఓ యగ్నిదేవా! మమ్ములను మంచి మార్గము
ననగా గమనాగమనరహితమగు నుత్తమ మార్గమును పొం
దింపుము. ఓ దేవా! నీవు సమస్తమైన కర్మములను ప్రజ్ఞా
నములను తెలిసినవాడవు. మాయెక్క వంచనాత్మక మగు

పాపమును తొలగింపుము. నీకొరకు మిక్కుటమగు నమస్కారోక్తిని చెప్పుచున్నాను.

తా|| వి| పురుషుని దక్షిణాక్షముచందు బ్రకాశించుచున్న తేజస్సు సూర్య మండలముచందు బ్రకాశించు తేజస్సు నొకటియే. ఆ తేజస్సే సత్యస్వరూప ఉపాసనచే క్రమ మగు బ్రహ్మ మని యుపాసించు ముముక్షు ముక్తి లభించును. సంతకాలమునం దాత్మప్రాప్తి ద్వారమును తెరచి యచట తనకు ప్రవేశమును గలుగజేయుమని ప్రార్థించుటయే దీని భావము. సత్యధర్మత్వ మట్టి ప్రవేశము నకు యోగ్యతా పత్రము. వర్ణాశ్రమాచారపరత్వము సత్యధర్మపదమున కర్థము. లేక సత్యమే ధర్మముగా కలిగి యుండుట సత్యధర్మత్వము. సత్యమగు బ్రహ్మదర్శనమే యా ప్రవేశఫలము. అట్టి పరబ్రహ్మమే పురుషశబ్దముచే నిచట పరామర్శింప బడుచున్నది. సమస్తమైన జగత్తు ప్రాణబుద్ధ్యాత్మకముగ నతనిచే నిండియుండుటవలన నతడు పురుషు డనిపించుకొనుచున్నాడు. లేక శరీరమునందుండు వాడు గనుక పురుషు డగుచున్నాడు. స్వర్గాదులు కేవల కర్మాచరణఫలములు. వానికిఁ బోవుమార్గము దక్షిణా పథము. ఉపాసనాఫలము బ్రహ్మలోకము. దీని మార్గము త్తరపథము. దీనినే దేవయాన మనిగూడ నందురు. స్వర్గ ఫల మనిత్యము. అచటికి పోవువారలు ఫలభోగానంతరము తాము వెళ్ళిన మార్గముననే వర్షసస్యాదిద్వారా నీలోకమును బ్రవేశించి శేషకర్మానురూపమగు జన్మము నెత్తు

దురు. బ్రహ్మలోకమునకు జేరువారు కల్పాంతమున కార్య
బ్రహ్మముతోగూడ ముక్తు లగుదురు. వా రిచటికి తిరిగిరారు.
అందువలననే బ్రహ్మలోకమును జేర్చు సరియయిన ఉత్తమ
మార్గప్రాప్తి యిచట పొందింపబడినది.

ఈ మంత్రములో నుదాహరింపబడిన సముచ్చయము
కర్మోపాసనాసముచ్చయము గాని కర్మాత్మజ్ఞానసముచ్చ
యముకాదు. విరుద్ధములగు సాధన
కర్మజ్ఞానసముచ్చయము ములు, ప్రయోజనములు గల కర్మ
సాధ్యము కాదు. జ్ఞానములకు సముచ్చయ మసంభవము.

కర్మోపాసనముల కట్టి విరోధము లేకపోవగా కర్మాచరణ
ముపాసనమునకు నియతమగు పూర్వ్యాంగమై దాని కుపకారక
మగుచున్నది. ఉపాసనము కర్మాంతర్భాగము గూడ నగు
చున్నది. ఋత్విక్తులు హోమద్రవ్యములు మొదలగువాని
సాహాయ్యముచే ననుష్ఠింపబడు శ్రౌతకర్మ కర్మశబ్దము
చేతను, మానసికకర్మలక్షితము నిరంతర మనితరవిచ్ఛిన్నము
నగు ధ్యాన ముపాసనా శబ్దముచేతను సామాన్యముగ జెప్ప
బడుచున్నవి. ఉపాసనము గూడ కర్మాంత

ఉపాసనము కర్మ ర్భాగమే యగుచున్నది. జ్ఞానముచేత
కాండాస్తర్భాగము సాంఖ్యులకు, కర్మచేత యోగులకు ముక్తి
మార్గము ప్రదర్శింప బడుచున్నది. ఉపాసనమను మూడవ
మార్గము లేదు. అందువలననే కర్మోపాసనల రెండింటిఫల
మిచట కర్మఫలమని పరామర్శింపబడినది. స్వర్గాదు లిచ్చా
పురస్కరముగ చేయబడు శ్రౌతకర్మఫలము. కర్మపరులకు

పునర్జన్మము తప్పదు. నిరీహతో స్తీశ్వరార్పణముగ జేయ
బహు శ్రేయోతకమ్ చిత్తశుద్ధిని కలుగజేసి యుపాసనమునకు ప
కాశకమగుచున్నది. అందుచే నీ రెండింటికిని సముచ్చయము
కుదురును. సూర్యతేజోనన్యమగు నగ్ని యిట్టి సముచ్చయ
ఫలసంధానకర్త యగుటంజేసి యతడిచట నామంత్రము
సేయబడుచున్నాడు. మందమధ్యమబుద్ధులకు నిర్గుణోపాసనము
కృమముక్తి హేతువగును. విచారచతురులగు సూక్ష్మబుద్ధుల
కది చిత్తైకాగ్రతాహేతువై జీవన్ముక్తిసాధకమగును. నిర్గుణ
బ్రహ్మోపాసనము తత్తదనురూప మగు నణిమాది
ఫలహేతువగును. మోక్షమున కదిగాని చిత్తశుద్ధిగాని
యెంతమాత్రము ప్రత్యక్షసాహాయ్యకారి గాదు. విద్యా
శబ్దమున కిచట దేవతాజ్ఞానమనియు అమృతత్వ శబ్దమునకు
దేవతాస్వరూప ప్రాప్తి యనియు నర్థము. ఆ పద మీ ప్రక
రణమున ఆత్మసాక్షాత్కారపరము కాదు. అట్లయినచో
మంచిమార్గమును చూపుమని ప్రార్థించుట యసంభవము.
ఆత్మ సాక్షాత్కారము నొందిన జీవన్ముక్తుడు బోగల మఱి
యొక లోకముగాని తన్మార్గముగాని లేదు. సామాన్య లోక
మునకు గానవచ్చు నాతని భౌతికశరీరము తిరిగి పంచభూత
ములలో జేరును.

ఇట్లు ముముక్షువునకు నుత్త మాధికారికి సర్వసంన్యాస
పూర్వకమగు జ్ఞాననిష్ఠ ప్రథమ మంత్రమునందును, కామో
పేతుడగు వానికి యావజ్జీవము కర్తాచరణము
సింహాపహాసము ద్వితీయ మంత్రము నందును విధింపబడినవి.

నాలుగైదు మంత్రములయం దాత్మతత్వవిచారణము ఆర్ము
 ఏడు ఎనిమిది మంత్రములయం దాత్మజ్ఞాన ఫలవివరణము
 చేయబడినది. సర్వకర్మసంన్యాసమున కశక్తులై జ్ఞానసహిత
 విహితకర్తాచరణప్రవణు లగువారికి కర్మోపాసనాసము
 చ్చయపూర్వకమగు క్రిమముక్తిమార్గము తొమ్మిదన
 మంత్రమున బ్రదర్శింపబడినది. వీని ప్రత్యేకానుస్థానము
 యొక్క నైరర్థక్యము పది పదునొకండు మంత్రములయం
 దుదాహరింపబడినది. ఉత్తరమార్గసాధన మగు సంభూ
 త్యసంభూతినముచ్చయోపాసనము పండెనిండు పదమూడు పదు
 నాలుగు మంత్రములలో వినరింపబడినది. పదునైదు పదునారు
 పదునేడు మంత్రములలో నట్టి యుత్తరమార్గద్వారము
 యొక్క యాచూప్రకారము సూచింపబడినది. పదునెనిమి
 దన మంత్రమున నీపార్థనాద్విరుక్తిచే నద్దానియందలి
 యుత్క్రంత ప్రకటిత మగుచున్నది. ఈ విధముగ నిందలి
 మొదటి రెండు మంత్రములలో వరుసగా నుదాహరింపబడిన
 జ్ఞానకర్మనిష్ఠలకు తరువాత గ్రంథమంతయు వ్యాఖ్యాన మగు
 చున్నది.

ఈశావాస్యోపనిషత్తు సంపూర్ణము.

ఓమ్ పూర్ణమదః పూర్ణమిదం పూర్ణత్పూర్ణముదచ్యతే ।

పూర్ణస్య పూర్ణమాదాయ పూర్ణమేవావశిష్యతే ॥

ఓమ్ ! శాన్తిః శాన్తిః శాన్తిః.

శ్రీమ త్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యేత్యాది బిరుదాంచిత
 శ్రీభారతీ సంప్రదాయ నార్వభౌమ జగద్గురు
 శ్రీకల్యాణానంద భారతీమాంతాచార్య మహా
 స్వామి పాదాత్మంతాస్తే వాసియు నతి
 గోత్ర సముద్భూతుడు నగు లింగన
 సోమయాజిచే విరచితమగు నుపనిష
 చ్చన్ద్రిక ద్వితీయమయూఖమున
 నీశావాస్యోపనిషత్తు
 సమాప్తము.

బ్రహ్మర్పణం బ్రహ్మహవి బ్రహ్మగ్నా బ్రహ్మణా హుతమ్ ।
 బ్రహ్మైన తేన గన్తవ్యం బ్రహ్మకర్మసమాధినా ॥

కే నా ప ని ష త్తు

అర్థసంగ్రహము

కర్మాచరణము కామనాప్రాప్తము; స్వర్గాదు లద్దాని ఫలము. పుత్ర)వితృదులనలె స్వర్గాదులుగూడ ననిత్యములు. కర్మాచరణమంతయు ప్రవృత్తిమార్గమునకు జెందినది. కర్మాచరణమునలసఁగి నిత్యమగు మోక్షము లభించునేరదని తెలిసికొని బ్రహ్మజిజ్ఞాసువు శ్రవణమనననిదిధ్యాసనములచే బ్రహ్మజ్ఞానమును బొందును. ఇది నివృత్తిమార్గ మనంబును. బ్రహ్మమును సాక్షాత్కారము చేసికొనినవానికి దిరిగి జన్మములేదు. ఇంతమాత్రముచేత కర్మాచరణ మనవసరమన వీలులేదు. కామన చిత్తకాలుష్యకారణము. చిత్తశుద్ధిలేనిది చిత్తైకాగ్ర్యము కుదరదు. చిత్తైకాగ్ర్యము లేనిది నిదిధ్యాసన మలవడదు. విరుద్ధ ప్రయోజనములుగల కర్మజ్ఞానముల రెండింటిని జోడింపశక్యముగాదు. నిదిధ్యాసన మభ్యాససాధ్యము. ఇట్టియభ్యాసమునకు తగిన శరీరపాటనము బ్రహ్మమునం దనిరాకరణబుద్ధియు, నుపనిషద్బోధితములగు ధర్మముల పాప్తియు బ్రహ్మనుగ్రహమును శాంతిపాతమున నభ్యర్థించుచు నీయుపనిష త్తారంభమగుచున్నది.

ప్రథమ ఖండము

మనస్సు చక్షురాది జ్ఞానేంద్రియములద్వారా వాని వాని విషయములగు రూపాదులతో సంయోగమును బొంది నపుడు మనకు వానిజ్ఞానము గలుగుచున్నది. మనస్సు ఇంద్రియములుగూడె నచేతనములు. స్వయముగానవి విషయములను గ్రహించలేవు. ఆత్మతేజస్సాన్నిధ్యమువలన వానికట్టి సామర్థ్యము గల్గుచున్నది. ఆత్మ స్వయముగా క్రియారహితము. కేవలమద్దాని సన్నిధానమాత్రముచేత నిట్టిశక్తి యింద్రియములకు గల్గుచున్నది. సూర్యకాంతిప్రసారమాత్రము చేతనే పదార్థములు మన కగుపడుచున్నవి. ఆత్మతేజస్సాన్నిధ్యముచేతనే చక్షుస్సుకు చక్షుస్త్వము, శ్రోత్రమునకు శ్రోత్రత్వము అటువలెనే యితరేంద్రియములకు తత్తదింద్రియత్వము సంభవించును. అందువలన ఆత్మ చక్షుస్సుకు చక్షుస్సు శ్రోత్రమునకు శ్రోత్రమని చెప్పబడుచున్నది. అదేతీరున యితరేంద్రియముల కది తత్తదింద్రియమని బిలువబడుచున్నది. చక్షుస్సు చక్షుస్సు గాదనియు తన్మూఖమున యాత్మతేజస్సే యభివ్యక్తమగుచున్నదనియు దెలిసినపుడు చక్షుస్సునందు చక్షుజ్ఞానము బోయి యాత్మజ్ఞానము గలుగును. ఇటులనే సర్వేంద్రియములయందు నింద్రియజ్ఞానము బోయి యాత్మజ్ఞానము సిద్ధించును. సర్వప్రపంచమును భాసింపజేయు నాత్మతేజస్సును బ్రకాశింపజేయు మరియొక కాంతి యెద్దియును లేదు. అది గ్రహించుటకు మనస్సునకును వర్ణించుటకు వాక్కునకును సాధ్యముగానిది. విదితమగు ప్రపంచము

కంటెను, అవిదితమగు ప్రకృతికంటెను గూడ విలక్షణము. అది బుద్ధిమొదలగు నిద్రియములద్వారమున నభివ్యక్తమగుటంజేసి యిద్రియధర్మములు దానియం దారోపింపబడుచున్నవి. దాని నిజస్వరూప మారోపిత ధర్మముచే గప్పబడుచున్నది. ఇట్టి యారోపిత ధర్మములను తొలగించి యాత్మయొక్క నిజస్వరూపమును దెలిసికొనుటకు గురుశాస్త్రోపదేశ మవసరమగుచున్నది. కేవలహేతువాదముచే నది దెలియబడదు. బ్రహ్మము సర్వప్రమాణాతీత మగుటవలన సర్వవ్యవహారాతీతముగూడ నగుచున్నది. వ్యవహారసంపాదితమగు జ్ఞాతృజ్ఞేయకర్తృక్రియాదిభేదము సంపూర్ణముగ దొలగినపుడే యది సుగ్రాహ్యమగును. ఆత్మకాంతిచే బ్రకాశింపబడు మనస్సాత్మను బ్రకాశింపచేయలేదు. బ్రహ్మముపాసనావిషయము గాదు.

ద్వితీయ ఖండము

బ్రహ్మము విదితావిదితములకంటె నన్యము, అనుపాస్యము స్వాత్మానన్యమని పైన దెలుపబడిన విషయము విచారణపూర్వకముగ దృఢము జేయబడుచున్నది. బ్రహ్మము బుద్ధికి అందరానిదగుటచే 'బ్రహ్మమును నేను దెలిసికొంటిని' యని చెప్పువాని జ్ఞానము యధార్థజ్ఞానము గానేరదు. బుద్ధిచే దెలిసికొనబడు బ్రహ్మరూపము లన్నియు నామరూపాపాధిక్యములు అసత్యములును నగుచున్నవి. పరబ్రహ్మము కేవలచేతనాత్మకము; విజ్ఞానఘనము; సర్వవ్యవహారసాక్షిభూతము; చక్షురాద్యుపాధిముఖమున మాత్రము జ్ఞేయము. బుద్ధిచే

దెలిసికొన బ్రయత్నించువారి కది తెలియరాదు. బుద్ధిచే దెలిసికొన బ్రయత్నింపని వారి కయ్యది తెలియును. అనగా బ్రహ్మము సాక్షాత్కారయోగ్యముగాని బుద్ధిసాధ్యముగా దని తాత్పర్యము. ఈ విషయము శాస్త్రముచేతనే గాక ననుభవజ్ఞులగు బండ్లీతులచేతగూడ స్థిరముజేయబడుచున్నది. ఇట్టిబ్రహ్మసాక్షాత్కారము శ్రవణమనననిదిధ్యాస సాధ్యము. అయ్యది జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తులనుదాటి నివాత దీపమునలె యచంచలముగు సమాధియందు దనుభవింపదగియున్నది. నేను బ్రహ్మమునయితిని దెలిసికొనినవాడు బ్రహ్మజ్ఞుని. నేను బ్రహ్మమును దెలిసికొంటిని దెలిసికొనినవాడు మిథ్యాజ్ఞుని యగును. బ్రహ్మజ్ఞానము సంపూర్ణముగ గుదరనంతవఱకు జ్ఞాతృజ్ఞానభేదముండక తప్పదు. అట్లుగానిచో జ్ఞానోదయము చకే యచకాశము గలుగదు. బుద్ధివృత్తిరూపములగు సర్వ జ్ఞానము లాత్మప్రకాశముచే నుద్దీపితములగుచున్నవి. ఎర్రగా కాలిన యినుపగుండునందున్న కాంతివలె ప్రతివిషయబోధ మునందు దాత్మకాంతి యనుస్మృతముగ బ్రకాశించుచున్నది. బుద్ధివృత్తులనుగంచి యాత్మజ్యోతిస్సును ప్రత్యేకించి దెలిసికొన పలయును. ఇట్టి యాత్మజ్యోతి స్సశేషబుద్ధివృత్తులకు సాక్షి హతమయి వానినవభాసింపజేయును. ఆత్మ అమృతము. నేను మర్త్యుడనను భ్రాంతిజ్ఞానము దొలుగుటయే యమృత త్వము. బ్రహ్మజ్ఞానజన్యమగు బలము మనుష్యత్వాద్యభిమానవిదూర మయి యభయమగు పృతిష్ఠాహేతు వగును. మనుజుడు బ్రహ్మజ్ఞానమున కధికారి. అతడు బాహ్యవిషయాభిలాషల

దొలగించుకొని సర్వాత్మకమగు బ్రహ్మతత్త్వమును గుర్తె
టింగి సాక్షాత్కారము జేసికొన సమర్థుడు. బ్రహ్మజ్ఞాన
మీశరీర మున్నపుడు మాత్రమే సాధ్యము గనుక త్వరపడ
వలయును.

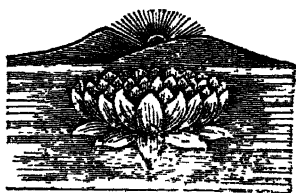
తృతీయ ఖండము

విశుద్ధాంతఃకరణులగువారు మాత్రమే సర్వాతిశయము
సర్వాత్మభూతము నగు బ్రహ్మమును గ్రహించగలరను
బ్రహ్మజ్ఞానసూత్ర మొక యాఖ్యాంకికచే నుదాహరింపబడు
చున్నది. బ్రహ్మ సంపాదితమగు నొకయాసురవిజయము నిజ
సామర్థ్య నిమిత్తమని గర్వించుచున్న దేవతల దర్ప మణప
దలంచి బ్రహ్మ మొక యద్భుతరూపము నావిర్భవింప
జేసెను. వాయుగ్ని దేవత లద్దాని రూపమారయ నచటికేగిరి
కాని విఫలమనోరథులయిరి. సౌందర్యమున హైమవతివలె
శోభిల్లు నొక స్త్రీరత్న మచటికరుదెంచి యింద్రునికి
కాన్పించి యీవిజయము బ్రహ్మాదిగాని దేవతలదిగాదని
చెప్పెను. బ్రహ్మస్వరూపము మెఱపుతీగవలె బ్రకాశించు
చున్నది. అది నిరతిశయజ్యోతిఃస్వరూపము. సర్వవిశ్వ
వ్యాపకము, సృష్ట్యాదిక్షిప్రకారియు నగుచున్నది. మఱియు
నది యత్యంతము సన్నిహితము, స్మరణసంకల్పాదిచిహ్నముల
వలన నుపాస్యము సర్వప్రాణిజాతమునకు సంసేవ్యము నగు
చున్నది యని యీ సంనివేశమువలన నింద్రుడు గ్రహించెను.

ఇట్లు మోక్షోపకారకములగు జ్ఞానోపాసనములు
రెండు నీయుపనిషత్తున వివరింపబడినవి, శరీరేంద్రియమనస్సుల

యొక్క సమాధానము, తపస్సు, అస్తరిద్రియనిగ్రహము, స్వవర్ణాశ్రమోచితమగు సన్నిహితాదృతి పూజనాదికము, కర్మ, తజ్జన్యమగు చిత్తిశుద్ధి, ఉపాసనము, తజ్జన్యమగు చిత్తైకాగ్ర్యము, ఇవిఅన్నియు జ్ఞానసాధనములు. బ్రహ్మజ్ఞానమునకు నాలుగు వేదములు, నాలుగు పాదములు. బ్రహ్మవిద్య యుపనిషత్కామధేనువునకు నత్స; తపతదు లద్దాని పాదములు; అమాయిత్యము అకౌటిల్యము ముఖ్యలక్షణములుగా గల సత్యమద్వానికి యావాసన్ధానము

— కేనోపనిషద్ధర్మ సంగ్రహము సమాప్తము —

కే నో ప ని ష త్తు

ఉ పో ధ్వా త ము

కేనోపనిషత్తు సామ వేదీయతలవకారాంతర్భాగము నకు సంబంధించి యుండుటవలన తలవకారోపనిషత్తనియు 'కేన' యనుపదముతో నారంభమగుటంజేసి కేనోపనిషత్త నియు బిలువబడుచున్నది. దీనిని శ్రీ శంకరభగవత్పాదులు ప్రతిపదభాష్యమును రచించి దానితో దృష్టిజెందక గాబోలు వాక్యభాష్యమును మఱియొక వ్యాఖ్యానమును గూడ రచించిరి. ఈ వ్యాసమునం దీరెండువ్యాఖ్యానము లనుకరింపబడినవి. శ్రీశంకరానంద నారాయణకృతవ్యాఖ్యాన విశేషములుగూడ నిందు బొందుపరుపబడినవి.

పూర్వగ్రంథమునం దశేషకర్మలు వాని కాశ్రయము లగు ప్రాణోపాసనములు కర్మాంగములగు సామవిషయ ములు వివరింపబడినవి. అటుతరువాత పూర్వగ్రంథ సంగతి గాఢమితిసామవిషయము లుదాహరింప బడినవి. స్వభావసిద్ధము పుత్రధనదారైషణాత్మకము నగు కామనచే ప్రేరితుడగువాడు శ్రౌతస్మార్తకర్మానుష్ఠానముచే దక్షిణమార్గమున స్వర్గాదిలోకముల కేగును. పృథ్విహస్తము అచటిఫలభోగానంతరము శేషకర్మఫలాను భవము కొఱకదేమార్గమున నీలోకమును దిరిగి ప్రవేశించి తత్తదుచితములగు జన్మముల నెత్తును. మృత్యువరంపరవాత బడి స్వర్గనర కేహలోకములకు రాకపోకల ననవరతము సేయు

చుండుటయే కర్మమార్గఫలము. కర్మపరులచే నిరతిశయసుఖమని సెప్పంబడు స్వర్గఫలముగూడ నాపేక్షికసుఖస్వరూపమే గాని యాత్మంతికమోక్షము గానేరదు. ఇది శాస్త్రీయమగు బ్రహ్మత్తిమార్గము. అశాస్త్రీయమగు ప్రాప్తత్తిమార్గమువలన పశ్వాదిస్థావరాస్తమగు నధోగతి లభించును.

శాస్త్రీయము ఫలేచ్ఛారహితము నగు కర్మాచరణమువలన సత్వశుద్ధి, దానివలన సర్వకామవినాశము గలుగును. సర్వకామవినాశము వైరాగ్యహేనివృత్తిహృద్గతువు. సంపూర్ణవైరాగ్య మబ్బినవాని కాత్మజ్ఞానమునుగూర్చి తీవ్రమగుకోర్కె జనించును. ముముక్షువద్దానిచే చోదితుడయి శ్రోత్రియుడును బ్రహ్మనిష్ఠుడును నగు సద్గురువువలన నుపనిషచ్చాశ్రయమును విశ్వాసపురస్కరముగ శ్రీవణముజేయును. శుభ్రతమయిన నాత్మతత్త్వము శ్రుతిసమ్మతమగు మననముచే సంశయవివర్యయరహితమగు శైర్యమునొంది నిదిధ్యాసవిషయమగుచున్నది. మననముచే శైర్యమునొందింపబడిన యాత్మజ్ఞానముయొక్క నిరంతరచింతనమే నిదిధ్యాస యనంబడుచున్నది. సంపూర్ణవైరాగ్యము బ్రహ్మజ్ఞానమునకు ముఖ్యకారణము. ప్రత్యగాత్మవిజ్ఞానముచేత సర్వసంసారబీజము కామకర్మప్రాప్తకారణమునగు నజ్ఞానము సంపూర్ణముగ నశించి శోకమోహములు దొలంగును. కర్మాచరణము జ్ఞానసాధనమయినను జ్ఞానికి పరిత్యాజ్యమగుచున్నది.

కర్మజ్ఞానసముచ్చయముగూడ నిట్టిఫలహేతు వగుటం జేసి కర్మము పరిత్యాజ్యము గాదనవీలులేదు. కర్మజ్ఞానములు రెండును విభిన్నములు, విభిన్న కర్మజ్ఞానసముచ్చయము కారణములవలన నుపాదేయములునగు సాధ్యముగాదు చున్నవి. “నాకు సంతానము గావలెను. అందుకొఱకు వివాహము చేసికొందును.”1 “పుత్రునిచేతనే యీ లోకము జయింపదగినది”2యను కామము కర్మహేతు నగుచున్నది. ఇట్టికోర్కెలు వానిసాధనములుగూడనాత్మకంఠై భిన్నములు. ప్రజాకర్మాదులవలన బ్రయోజనమును గానని విరాగులు “ఎవరి కీలోకముతో పనిలేదో అటువంటి మాకీసంతానముచేసేమి ప్రయోజన”3నినుని దలంచుచున్నారు. వారలకు మనుష్యపితృదేవలోకత్రయసాధనములు నాత్మలోకకారణములు నగు ప్రజాకర్మాదులు హేయము లగుచున్నవి. వారలకు స్వాభావికము అజము అజరము అమృతము అభయము నిత్యమునగు లోకముమాత్ర మిష్టము. అవిద్యానివృత్తి గాక మఱియొక సాధనముచే నట్టిలోకము సాధ్యముగాదు. వారలకు సర్వైషణాసంన్యాస మవశ్యము. ఇట్లు కర్మజ్ఞానములు పరస్పర విరుద్ధములగుటంజేసి వానికి సముచ్చయము

1) “జాయా మే స్యాత్ అథ ప్రజాయేయ” బృ 1.4.17.

2) “పుత్రేణాయం లోకో జయ్యః నాన్యేన కర్మణా” బృ 1.5.16

3) “కిం ప్రజయా కరిష్యామో యేషాం నోఽయమాత్మాయం లోకః” బృ 4.4.22

ఘటించదు. కర్మక్రియాకారకభేదసంకులము కర్మ. సర్వభేద శూన్యమాత్మజ్ఞానము. సాధ్యసాధనవ్రాతవిపులము సాధ్యమగు దృష్టాదృష్టఫలముచే విశిష్టమునయినదికర్మ. అదిపురుషతంత్రాధీనము. పరబ్రహ్మము స్వస్వరూపమగుటంజేసి సిద్ధము, పురుషతంత్రాతీతము.

కర్మాచరణ మనావశ్యకమనియుం గూడ చెప్పవీలు లేదు. కొందఱు కర్మ స్వల్పఫలమునిచ్చును, బహుళాయాస సాధ్యము, తత్త్వజ్ఞానముచేతనే నిఃశ్రేయః కర్మ చిత్తసంస్కారకారణము. పాప్తిగలుగుచున్నది గనుక గర్మను బూర్తిగా బరిత్యజింపవచ్చును. అడుసు కడుగుకొనుటకంటె తొక్కికుండుట మేలుగదా! యని శంకించుచున్నారు. నిజమే! కర్మాచరణము నిష్కామునికి పక్కకల్పమయినను సకాముని కవశ్యమగుచున్నది. ఈశ్వరార్పణబుద్ధితో ననుష్ఠింపబడిన గర్మలు నిష్కామునికి శుద్ధ సత్త్వ సంపాదకములగు సంస్కారము లగుచున్నవి. యజనాదులచే జిత్తము బ్రహ్మయోగ్యముగా జేయబడుచున్నది. బుద్ధిమంతలకు యజ్ఞము దానము తపస్సు మొదలగునవి పావనములు. నిష్కాముడగు జిజ్ఞాసునకు కర్మము లాత్మజ్ఞాన ప్రతిబంధనినర్తకము లగుచున్నవి. చిత్తసంస్కారకారణము లగుటంజేసి యాతనికవి యాత్మజ్ఞానోపాయము లగుచున్నవి. ఆత్మతత్త్వప్రాప్తిమాత్రము జ్ఞానమువలననే గల్గును. అద్దానికి మార్గాంతరములేదు. ఆత్మ స్వభావసిద్ధము నిత్యము అవి కారము అవిషయము పరిమాణవిహీనము. కనుక దాని నంద

జేయు సాధనము లెవ్వియు గానరావు. అత్త తనకంటె భిన్నముగాదు గనుక సంస్కారయోగ్యము గాదు. జన్మము నెత్తిన ప్రతిమనుజుడును నిత్యమగు మోక్షము నాశించుచున్నాడు. కర్మారంభ మట్టివాని కనుపపన్నమగును. బాహ్య విషయములనుండి బుద్ధిని సంపూర్ణముగా మరల్చి యనన్యశరణ్యము నిత్యము అభయము శివము అచలము నగు పరమార్థము నెఱుంగ గోరిన జిజ్ఞాసువుయొక్క ప్రశ్నకు బ్రతివచన పురస్కరముగ నాత్మవిజ్ఞానోపదేశ మియుపనిషత్తునందు శాన్తిపాఠముఖమున నారంభింపబడుచున్నది.

శాన్తిపాఠము

మూ॥ అప్యాయన్తు మమాజ్ఞాని వాక్పూర్ణశ్చక్షుః శ్రోత్రమథో బలమిద్ధియాణి చ సర్వాణి సర్వం బ్రహ్మైవనిషదం మాహం బ్రహ్మనిరాకుర్యాం మా మా బ్రహ్మ నిరాకరోదనిరాకరణ మస్త్యనిరాకరణం మేఽస్తు తదాత్మని నిరతే య ఉపనిషత్పు థర్మాస్తే మయి సన్తు తే మయి సన్తు ॥

ఓం శాన్తిః శాన్తిః శాన్తిః

టీక॥ వాగాదిపంచకర్మేంద్రియములు, చక్షుఃశ్రోత్రాది పంచజ్ఞానేంద్రియములు ప్రాణాపానాదిపంచప్రాణములు మనోబుద్ధ్యాత్మకమగు సత్తాకరణము మొదలగు నాయొక్క సర్వేంద్రియములు పాటవమును తృప్తిని జెందుగాక. సర్వముపనిషత్ప్రతిపాదకమగు బ్రహ్మమే. నేను బ్రహ్మమును నిరాకరింపను. బ్రహ్మము నన్ను నిరాకరింపకుండుగాక! అనిధాకర

ణము గలుగుగాక ! నాకనిరాకరణము గలుగుగాక ! ఉపనిష
ద్బోధితములగు ధర్మములన్నియు నాత్మనిరతుడనగు నాయం
దుండుగాక, అవి నాయందుండుగాక !

ॐ శాన్తిః శాన్తిః శాన్తిః

ప్రథమఖండము.

అ॥ చక్షురాదిజ్ఞానేంద్రియములు తత్తద్విషయములగు
రూపాదులను గ్రహించుచున్నవి. కరచరణాది కర్మేంద్రి
యము లుత్తేషణావత్తేషణాకుంచనప్రసారణగమనాది కర్మల
నాచరించుచున్నవి. మనోబుద్ధ్యాత్మకమగు సన్తకరణము
విమర్శనాపూర్వకముగ విషయనిర్ణయము జేయుచున్నది.
ప్రాణాపానాది వాయుపంచకము ప్రాణాదుల నిర్వహించు
చున్నది. ఈ విషయములనన్నిటిని బరికించినపు డిట్టి పృథ
హరసామర్థ్య మీ యింద్రియములకు స్వకీయమా లేక పర
కీయమా యను ప్రశ్న బుట్టుచున్నది. ఈప్రశ్నకు సమా
ధానము చెప్పటకుముందు ప్రశ్నస్వరూపము నిరూపింపబడు
చున్నది.

మూ॥ కేనేషితం పతతి ప్రేషితం మనః కేన ప్రాణః
ప్రథమః ప్రైతి యుక్తః కేనేషితాం వాచమిమాం వదన్తి చక్షుః
శ్రోత్రం క ఉ దేవో యునక్తి ॥

టీ॥ ఎవనిచే నభిప్రేతమగు ప్రేరణముచే చోదితమై
మనస్సు విషయములనుగూర్చి బోధించున్నది? ఎవనిచే ప్రేరితమై
సక లేంద్రియములకంటె విలక్షణము ప్రథమమునగు ప్రాణము

ప్రవర్తింపుచున్నది? ఎవనిచే నిశ్చయింపబడి యీ వాక్కును లోకులు బల్కుచున్నారు? ఏ దేవుడు నేత్రేంద్రియమును శ్రోత్రేంద్రియమును వాని వాని విషయములయందు చోదన చేయుచున్నాడు?

తా॥ వి॥ శ్రోత్రీత్వకృత్కుర్జ్విహ్వహ్మణములను పంచేంద్రియములకు శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములనునవి వరుసగా విషయములగుచున్నవి. ప్రపంచములో ప్రశ్నకారణము జ్ఞేయములగు విషయములన్నియు నీ అయిదింటిలో నవాస్తరభేదము నందుచున్నవి. విషయములను దెలిసికొనగల యస్త్రకరణశక్తి మనస్సుని పిలువబడుచున్నది. మనస్సు జ్ఞానేంద్రియములద్వారా బహిర్గతమై తత్త్వద్విషయములతో సంబంధించినపుడు తత్త్వదాకారములను బొందును. వివిధవిషయాకారమును బొందిన మానసికస్థితి స్మృత్తియనంబడును. మనస్సుచేతనము గనుక దాని వీకారముగూడ నచేతనమే యగును. మట్టిబొమ్మ మట్టిధర్మమునే బొందియుండును. కాని యచేతనమగు నస్త్రకరణమువలన మనకు బాహ్యవస్తుజ్ఞానము గలుగుచున్నట్లనుభవసిద్ధము. అచేతనమునకు చేతన సాధ్యమగు జ్ఞానక్రియ చేతగాదు. రథాదుల నధిష్ఠించి నడిపించు సారథివలె కర్మజ్ఞానేంద్రియములనధిష్ఠించి చోదనచేయు చేతనపదార్థ మొకటియుండి తీరవలయును. ఈ యర్థము ప్రశ్ననుబట్టియే నిష్పన్నమగుచున్నది. అస్త్రకరణము కర్మేంద్రియ జ్ఞానేంద్రియప్రాణపంచకములు యేదో యొక దేవతచే నోదితములయి వ్యాపారవంతములగుచున్నవనియు నట్టి

చోదనకర్త యిన్ద్రియములకంటె భిన్నుడనియుగూడ ప్రశ్న
యం దనుమానింపబడుచున్నది. ఇట్టి సర్వేన్ద్రియాధిష్ఠాత
యెచరు? మనస్సున కట్టి సామర్థ్యము కానరాదు. స్వవిష
యములయందది నియతముగ బ్రవర్తించుచున్నను దానికట్టి
ప్రవృత్తియందు స్వాతంత్ర్యములేదు. దానికి ప్రవృత్తి
స్వాతంత్ర్యమున్న యెడల తన కనిష్టమగు విషయములనుగూర్చి
ప్రవర్తించదు. బలన త్తరముగ నివారించబడియు నది దుఃఖ
తమములగు విషయముల బ్రవేశించు
పృశ్న తాత్పర్యము చున్నది. కనుక సద్దానిగూడ నియమించు
నధిష్ఠాత మతియొకడుండేతీరవలయును. ఆతడు మనస్సుకంటె
భిన్నుడుగూడ గావలయును. దేహేన్ద్రియసంఘాత మిట్టి
నియంత యగుచున్నదా యని పృచ్ఛకుని యుద్దేశ్యము గానే
రదు. దేహేన్ద్రియసంఘాతము కర్మకార్యము అనిత్యము
అని తెలిసికొని విరక్తుడయి నిత్యవస్తుస్వరూపము నెఱుంగ
గోరినవాడు దానినిగూర్చి దెలిసికొన బ్రయత్నింపడు. నిత్య
వస్తువు నెఱుంగుటకే ప్రయత్నించును. అట్టి నిత్యవస్తువు
నిష్క్రియము నిష్కలము నగుటంజేసి స్వీయమగు నిచ్చా
క్రియాదు లద్దానికి లేవు. కావున ఆ వస్తువు స్వీయమగు
నిచ్చాక్రియాదులచే మనస్సు మొదలగు నిన్ద్రియముల నాజ్ఞా
పింపజాలదు. అట్లయినచో నానిత్యవస్తువేవిధమున సర్వ
వ్యవహారకారణమగుచున్నది? కనుక మనస్సు, ప్రాణము,
వాక్కు, చక్షుస్సు, శ్రోత్రము మొదలగు నిన్ద్రియములు
కార్యకరణసంఘాతముచే చోదితములయి స్వస్వవ్యాపారము

లను నిర్వహించుచున్నవా? లేక తద్వ్యతిరిక్తము స్వతంత్రము నగు మఱియొక చేతనవస్తువుయొక్క యిచ్చవలనగాని యింకొకవిధమునగాని యవి ప్రవృత్తము లగుచున్నవా యని ప్రశ్న భావము. ఈవిషయమును విమర్శించుటకై 'ఎవనిచేత' యను ప్రశ్నమువేయబడినది.

అ॥ పై ప్రశ్నకు గురుముఖమున శ్రుతియే యిట్లు సమాధానమును జెప్పుచున్నది.

మూ॥ శ్రోత్రస్య శ్రోత్రం మనసో మనో యద్వాచో హ వాచగ్ం స ఉ ప్రాణస్య ప్రాణః । చక్షుషశ్చక్షరతిముచ్య ధీరాః ప్రేత్యాస్మాల్లోకాదమృతాభవన్తి ॥

టీ॥ ప్రకాశస్వరూపుడగు నేదేవు డేకారణమువలన శ్రోత్రేంద్రియమునకు శ్రోత్రేంద్రియము, మనస్సునకు మనస్సుగ చున్నాడో, నిశ్చయముగా వాక్కునకు వాక్కుగా నున్నాడో, పాణమునకు పాణమగుచున్నాడో, నేత్రమునకు నేత్రమగు చున్నాడో యాదేవుని మర్త్యులు దెలిసికొని శ్రోత్రాదికరణ కలాపమును వదలి యీలోకమునుండి వెలువడి మరణరహితు లగుచున్నారు.

తా॥ వి॥ శబ్దముమ గ్రహించుశక్తి శ్రోత్రమునకు రూపమును గ్రహించుశక్తి చక్షుస్సునకు గలదు. అటులనే నితరజ్ఞానేంద్రియములకుగూడ తమ వస్తువునందలి వివిధపద తమ విషయములను గ్రహించు సమర్థము. శక్తి గలదు. అనగా శ్రోత్రేంద్రియము శబ్దమును చక్షురింద్రియము రూపము నవభాసింప

జేయుచున్నవి. అటులనే యిత రేంద్రియములుగూడ తమతమ విషయముల ననభాసింపజేయుచున్నవి. మనశశబ్దముచే నిచట సంకల్పాత్మకమగు మనస్సు నిశ్చయాత్మకమగు బుద్ధియు నవ గతములగుచున్నవి. అదేప్రకారము చక్షుశ్రోత్రశబ్దములచే జ్ఞానేంద్రియపంచకము, వాక్చబ్దముచేత క రేంద్రియ పంచకము దెలియబడుచున్నది. ప్రాణమనశబ్దములచే నన్నమయూది కోశపంచకము సూచింపబడుచున్నది.

మనస్సు జ్ఞానేంద్రియములలో నన్యతమముద్వారా విషయసంయోగమును గోరినప్పుడు మనకు విషయజ్ఞానముగలుగును. అందుచే నింద్రియపంచకము

శ్రోత్రాదులకు శ్రోత్రత్వికము మనస్సుగూడ జ్ఞానకారణములగు బ్రహ్మ తేజస్సుచే గలుగుచున్నది చున్నవి. అవి యచేతనములు.

చేతనవస్తుసాధ్యమగు జ్ఞానోత్పాదనకార్యనిర్వహణము నొనర్చుచున్నవి. నిత్యము అసంహతము సర్వాంతరమునగు నాత్మ సాన్నిధ్యముచేతనే వీనికట్టి సామర్థ్యము గలుగుచున్నది. ఆత్మ జ్యోతిస్సనునది లేనిచో వీనికట్టి సామర్థ్యముగలుగదు. “ఆత్మ ప్రకాశముచేతనే నీవురుషుడు ప్రకాశింపబడుచున్నాడు.”¹ “అతనికాంతిచేతనే ప్రపంచమంతయు భాసింపబడుచున్నది”² అతని తేజస్సుచే నుద్దీపితుడయి సూర్యుడు లోకమును తళింపజేయుచున్నాడు.³ అను మొదలగు శ్రుతివాక్యము

1) ఆత్మ సైవాయం జ్యోతిషాంతే - బృ 4.3.6

2) తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి - ముం 2.2.10

3) యేన మాత్రం ప్రపతి తేజసేంద్రః - కేన 1.9

లాబహ్మస్తంబమగు జగత్తంతయు నాత్మ తేజస్సుచేతనే వ్యాపింపబడినట్లు బోధించుచున్నది. శ్రోత్రమీయాత్మజ్యోతిస్సుచే వ్యాప్తమగుటచేతనే శ్రవణవ్యాపారమును జేయుచున్నది. నిజముగ వ్యపహరించునది యాత్మ జ్యోతిస్సు; శ్రోత్రము దానికి అభివ్యక్తిద్వారమాత్రము. అయినను నీరెండింటిని విచక్షణచేయలేక శ్రోత్రము వినుచున్నదని చెప్పుకొనుదుము. విద్యుచ్ఛక్తి యంత్రముఖమున ఛేదనముద్రణాది క్రియల జేయుచున్నను రెండింటికి నభేదముకల్పించి యంత్రమే ఛేదనాదికము చేయుచున్నట్లు 'చెప్పదుము. విద్యుచ్ఛక్తి ప్రసారముచేతనే ఛేదనయంత్రమునకు ఛేదకత్వము సంపాద్యమగుచున్నది. విద్యుచ్ఛక్తి యంత్రమునకు యంత్రమగుచున్నది. అందువలన ఆత్మజ్యోతిస్సు శ్రోత్రమునకు శ్రోత్రమని జెప్పబడుచున్నది. ఆతీరుననే నీఆత్మజ్యోతిఃప్రసారము వలననే మనస్సు మొదలగు కరణములు స్వస్వవ్యాపారనిర్వహణసమర్థము లగుచున్నవి. కనుక నా యాత్మ తేజస్సు మనస్సునకు మనస్సు, వాక్కునకు వాక్కు, ప్రాణమునకు ప్రాణము, చక్షుస్సునకు చక్షుస్సు నగుచున్నది.

శ్రోతాదులకు శ్రోత్రత్వాదిసిద్ధిహేతువగు నీయాత్మ తేజస్సు నిష్క్రియము, నిర్విశేషము. నిష్క్రియమగుటచే నది మనస్సుమొదలగు నింద్రియములచే నేవనిని చేయింపదు. కాని నద్దాని సాన్నిధ్యముచేత వివిధేంద్రియములు స్వస్వవ్యాపారక్షమము లగు

భోగ్యభోక్తృ భోగసాధన
జాతమంతయు బ్రహ్మా
పలభిష్థానములు

చున్నవి. నిష్క్రియమగు సూర్యకాంతిప్రసారముచేతనే సమస్తజన్తుజాతము ప్రోచ్ఛమగుచున్నది. నిర్విశేషమగు నీయాత్మతేజస్సు శ్రోత్రాద్విన్దియములద్వారా తత్తత్తచ్చక్తి రూపమున నభివ్యక్తమగుచున్నది. ఈ పరిమరహస్యమే వరుణునిచేత తనకుమారుడగు భృగువున కుపదేశింపబడినది. సృష్టిసిథిలయ హేతునగు పరబ్రహ్మము నన్నము, ప్రాణము, చక్షుస్సు, శ్రోత్రము, మనస్సు, వాక్కులను స్థలములయందు విచారణజేసి తెలిసికొనుమని యత డుపదేశించెను. అన్న మయాదిపంచకోశము లాత్మయను నజ్ఞానకృతమగు భ్రమను నివారించుటకుగా నన్నమయాదులకు ప్రకృతిస్వరూపములగు నన్నము, ప్రాణము, మనస్సుమొదలగు కొన్నిపదార్థములు మాత్రమిమంత్రమునను వరుణోపదేశమునను ప్రత్యేకముగా నుదాహరింపబడినది. జ్ఞానసాధనమగు చక్షురాది జ్ఞానేన్ద్రియ పంచకము కర్మసాధనమగు వాగాది కర్మేన్ద్రియ పంచకము మనుజునకు భోగసాధనములగుచున్నవి. ప్రాణ మనశిబ్దములచే నుపలక్షితమగుచున్న నన్నమయాది కోశ పంచకమువలన భోగ్యభోక్తృజాతము సూచింపబడుచున్నది. ఇట్లే మంత్రమునను వరుణోపదేశమునందునుగూడ సమస్త భోగ్యభోక్తృభోగసాధనజాతము బ్రహ్మోపలబ్ధిసాధనముగ నిర్దేశింపబడినది. ఇవియున్నియు బ్రహ్మతేజస్సుచే నధిష్ఠింపబడి యున్నవి. స్వస్వవ్యాపారముల నవి నిర్వహించుట కాత్మ తేజస్సానిధ్యమే కారణము. ఇదంశ్చిద్వివాచ్యమగు ప్రపంచ

మంతయు బ్రహ్మమే¹ యను శ్రుత్యంతరము యొక్క పరమతాత్పర్యము భంగ్యంతరముచే నీయుపదేశద్వయమున వివరింపబడినది. ఈయుపదేశద్వయమును జోడించి యర్థసమన్వయము జేసినగాని సమగ్రిమగు శ్రుతితాత్పర్య మనుగృహీతము గాజాలదు. మాచేరచింపబడిన తైత్తిరీయోపనిషత్తు వరుణోపదేశవ్యాఖ్యానముఁ ప్రథమ మయూఖము 152 నుంచి 165 పేజీల నిచట ననలోకింపదగు.

ఆత్మజ్యోతిస్సే శ్రోత్రమునకు శ్రోత్రమను జ్ఞానము గలిగినప్పుడు శ్రోత్రమునందు కేవల శ్రోత్రత్వభావము బోయి దాని నధిష్ఠించియున్న పరబ్రహ్మమే ఆమృతత్వసిద్ధి యారూపమున నభివ్యక్తమగుచున్న దను జ్ఞానము లభించును. అదేవిధమున నితి రేంద్రియములయందు గూడ కేవల మింద్రియజ్ఞానము దొలగి వాని నధిష్ఠించియున్న యాత్మతేజస్సే తత్తదింద్రియముఖమున నభివ్యక్తమగుచున్న దను జ్ఞాన ములవడును. అప్పుడు శ్రోత్రాదికరణకలాపమంతయు బుద్ధినుగాడి నీడిపోవును. శ్రోత్రాదిలక్షణముచే నభివ్యక్తమగుచున్న చైతన్యమే యాత్మతేజస్సు, అంతకంటె ప్రపంచమునందు మరియొకటి యేమియులేదను జ్ఞాన ముపలబ్ధమగును. సమస్తభోగ్యభోక్తృభోగ సాధనాత్మకమగు ప్రపంచ మంతయు నాత్మానన్యమను జ్ఞానముచే పుత్రమిత్రకళత్రాదులయందు ఏషణాపూర్వకమగు నభిమానము నశించును. ఆమృతత్వము లభించును. కర్మచేతగాని సంతానముచేతగాని

ధనముచేతగాని అమృతత్వము లభ్యముగాదని శ్రుతి ప్రమాణము¹ వివరమునున్నది. జన్మహేతువగు కర్మకు కారణమైన సజ్జానము జ్ఞానాగ్నియందు దహింపబడినప్పుడు కర్మారంభమునకు బ్రసక్తి కలుగదు. అపుడమృతత్వమే మిలియుండును. అమృతత్వము సహజమగుస్థితి. కామాది దోషకల్పనచే మృత్యు సమృతత్వమునం దారోపింపబడినది. జ్ఞానపూర్వకముగ సర్వైషణాపరిత్యాగముచే నారోపితమగు మృత్యువు దొలగును. అమృతత్వము పొందించును. అత్మ ప్రకాశమే యిమంత్రమున దేవతాశబ్దముచే జెప్పబడుచున్నది.

అ॥ శ్రోత్రాదులకు శ్రోత్రాద్రియు అమృతత్వ హేతువు నగు నాత్మ తేజస్వరూపము మూడవ మంత్రమున వివరింపబడుచున్నది.

మూ॥ స తత్ర చక్షుర్చక్షుతి న వాగ్గచ్ఛతి నో మనో న విద్మో న విజాసీమో యథై తదనుశిష్యాదన్యదేవ తద్విదితాదథో అవిదితాదధి ఇతి శుశ్రుమ పూర్వేషాం యే నస్తద్వ్యాచచక్షిరే॥1

టీ॥ బ్రహ్మమును చక్షుస్సు పొందలేదు; వాక్కు పొందలేదు; మనస్సు పొందలేదు; దానిని బుద్ధిచే దెలిసికొనలేము; దానిస్వరూపము నితరుల కుపదేశించుమార్గమును దెలిసికొనలేము. బ్రహ్మస్వరూపము దెలియబడు ప్రపంచము కంటె భిన్నము. తెలియబడని అవ్యాకృతము కంటెను

1) కిం ప్రజయా కరిష్యామో యేషాం నోఽయమాత్మాఽయంలాకః

భిన్నము. ఈవిధముగ బ్రహ్మస్వరూపము నుపదేశించిన పూర్వాచార్యుల వాక్యములను మనము వినుచున్నాము.

తా॥ వి॥ పూర్వమంత్రమునందునలెనే నిచటగూడ చక్షుశబ్దముచే జ్ఞానేంద్రియములు, మనశబ్దముచే మనోబుద్ధులు నుపలక్షితము లగుచున్నవి. ఆత్మ ఆత్మతేజస్సు జ్ఞానేంద్రి యముల కవిషయము. జ్యోతిస్సుచే నుద్దిపితమై చక్షుస్సు స్వ విషయమగు రూపమును గ్రహించును గాని తనను బ్రకాశింపజేయు నాత్మతేజస్సును బ్రకాశింప చేయజాలదు. దీపముచే బ్రకాశింపబడు నితరవస్తువులు దీప మును బ్రకాశింపజేయలేవు. భాస్యము భాసకమును భాసింప జేయలేదు. వాక్కు నామరూపములు గుణము క్రియ మొద లగు విశేషములతో నొప్పు పదార్థములనుమాత్రము వర్ణింప గలదుగాని నామరూపరహితము నిర్గుణము నిష్క్రియము నిర్విశేషము నగు పరమాత్మను వర్ణింపజాలదు. అది వాగ్విష యముగాదు. మాధుర్యాదిరసములను వాక్కుచేనర్ణింపలేము. పేరులేనిపెద్దమ్మ నది చెప్పలేదు. అంతఃకరణము చక్షురా దీంద్రియగ్రాహ్యములగు రూపాదివిషయములనింద్రియసహాయ ముచేగ్రహించుచున్నది; తనకుగ్రాహ్యములగు విషయములను గూర్చి సంకల్పవికల్పనిశ్చయముల నొనర్పగలదు. మనస్సున కిట్టి శక్తియాత్మ తేజస్సుచే గల్గుచున్నది. అనగా నాత్మ తేజస్సే విషయములను దెలిసికొను నిజమగు విజ్ఞాత. అచేతనమగు మనస్సు చేతనమగు విజ్ఞాత కానేరదు. కనుక నీ యాత్మ తేజస్సును మనస్సు దెలిసికొనలేదు. అయ్యది మనోవాగ

తీతము. ఇట్లు బుద్ధికిని నిందితములకును సతీతమగు నాత్మ తేజస్సును గ్రహించుటకు బ్రత్యక్షుడై ప్రమాణము లుపకరింపనేరవు. రూపాది విశేషములతోగూడిన వస్తువులను మాత్ర మింద్రియములు, బుద్ధియు గ్రహింపగలవు. నిర్గుణము నిర్విశేషము నగునాత్మతేజస్సు వాని కందనేరదు.

ఇట్లనుటచే నాత్మ యత్యంతముపదేశార్హముగాకపోవు చున్నదిగదా యను సందేహము గల్గుచున్నందున యాసందేహము రాబోవు వాక్యమున నివారించబ్రహ్మము విదితావితములకంటె భిన్నము. బ్రహ్మచున్నది. నిజమే! పరమాత్మను ప్రత్యక్షుడై ప్రమాణములచేత దెలిసికొన శక్తముగాదు. శాస్త్రముచే నద్దాని నెఱుంగశక్యము. పరబ్రహ్మము విదితమయిన దానికంటెను అవిదితమయిన దానికంటెనుగూడ భిన్నము. శ్రోత్రములకు శ్రోత్రము, చక్షుస్సునకు చక్షుస్సుని యేదినర్ణింపబడినదో అదియే యిచట ప్రకృతము. అది శ్రోత్రాదులకంటె భిన్నము. అదియే సర్వమును దెలిసికొను జ్ఞాత. అదియే సర్వాత్మము. “తెలిసికొనదగినదాని సంతయు నది తెలిసికొనును. దానిని తెలిసికొనునది యేదియును లేదు”¹ అని యు, “సర్వమును దెలిసికొనుదానిని దేనిచే దెలిసికొనదగును”² అని శ్రుతులు పరబ్రహ్మముయొక్క సర్వ ప్రమాణాతీతత్వమును సర్వేంద్రియావేద్యత్వమును జూటుచున్నవి. కనుక సర్వమును దెలిసి

1) స వేత్తి వేద్యం న చ తస్మాత్తివేత్తా - శ్వేత 3.19.

2) విజ్ఞాతారమరే కేన విజానీయాత్ - బృ. 4.5.15.

కొను జ్ఞాతను దెలిసికొను జ్ఞాత మఱియొకడు లేకుండుటచే నతడు తెలియబడినదానికంటె నన్యమగుచున్నాడు. వ్యాకృతమయిన దెంతచిన్నదయినను నెప్పుడో యొకప్పు డెనరిచేతనో యొకరిచేత దెలియబడగలదు. అందుచేతనుగూడ నతడు వ్యక్తమయిన దానికంటె నన్యుడగుచున్నాడు. అనగా నతనిని దెలిసికొనువాడు మఱియొకడు లేడుగను ను, వ్యాకృతమగు నది యెప్పుడో యొకప్పుడు వేద్యముగాక తప్పదుగనుకను నతడు విదితమయినదానికంటె నన్యమగుచున్నాడు. వ్యక్తమయి విదితమగున దంతయు నల్పము, జ్ఞాతృజ్ఞేయభేదముండినదగుటచే నద్వితీయము, అనిత్యము, అశుద్ధముగూడ నగుచున్నది. కనుక బ్రహ్మము విదితమయినదానికంటె నన్యమని సిద్ధమగుచున్నది.

అట్లయినచో బ్రహ్మ మవిదితమని యనగూడదా ? అట్లనుటయు యుక్తముగాదు. అవిదితమన విదితమయిన దానికంటె విపరీతము. విదితమన వ్యాకృతవిజ్ఞాన స్వరూపము కృతము. అవిదితమన నవ్యాకృతము. అవిద్యయే దానిలక్షణము. వ్యాకృతమగు జగత్తున కది బీజభూతము. బ్రహ్మ మట్టి యవిదితమగు దానికంటెను నన్యము. ఏది యవిదితమో నద్దాని వేదనముకొఱకు లోకిము ప్రవర్తించును. బ్రహ్మము విజ్ఞానస్వరూపమే గనుక నద్దాని దెలిసికొన బ్రయత్నము సాధ్యముగాదు. విజ్ఞానముచే నన్యము తెలిసికొనబడును. కాని విజ్ఞానము విజ్ఞానమును దెలిసికొనుట సంభవముగాదు. దీపము స్పృశ్య

రూపాభివ్యక్తికొఱకు స్వప్రకాశమునుగాని మఱియొక ప్రకాశమునుగాని గోరదు. దీపకాంతి యితరములను బ్రకాశింపజేయునుగాని తనను తాను ప్రకాశింపజేసికొనలేదు. అటులనే స్వయంప్రకాశస్వరూపము సిద్ధము నగునాత్మవస్తువును దెలిసికొనగల ప్రకాశాంతర మెద్దియును లేదు. ఆత్మనుగూర్చి విపరీతజ్ఞానము, యదార్థజ్ఞానము గూడ సంభవించుచున్నది. నాకాత్మవస్తువు దెలియదని వాడుక గలదు. “నీవే ఆత్మవు!” “ఆత్మను దెలిసికొనవలెను?” అని శ్రుతులు సెప్పచున్నవి. ఈ విధమున ఆత్మను దెలిసికొనుటకు విజ్ఞానాంతరమపేక్షింపబడుచున్నది. కనుక ఆత్మను దెలిసికొనుటకు విజ్ఞానాంతర మవసరము లేదనుట ప్రత్యక్షమైనా భవమునకును శ్రుతికిని విరుద్ధమగుచున్నదని యాక్షేపించ నవసరములేదు. విజ్ఞానాంతరము నపేక్షించు నాత్మవేద, నిత్యవిజ్ఞానస్వరూపమగు నాత్మవేద. మొదటిది బుద్ధిమొదలగు కార్యకరణసంఘాతముతో గూడుకొని యనవరత మభిమానపూరితమయి యున్నది. అయ్యది యజ్ఞానాత్మకమై నిరంతరము బుద్ధిచే నవభాసితమగును. చక్షురాది కరణములు గలిగియున్నది. నిత్యము చిత్స్వరూపమునగు నాత్మయే దాని యంతస్సారము. బుద్ధిచే గల్పింపబడు జ్ఞానములన్నియు నావిర్భావ తిరోభావధర్మములను గలిగి విజ్ఞానాభాసమాత్రములు అనిత్యములు నగుచున్నవి. తాకికు

1) తత్త్వమసి. — ఛాం 6.8.8.

2) ఆత్మానమేవావేత్.

లతనికి సుఖదుఃఖముల నాపాదించుచున్నారు. అందువలన నాయాత్మ నిత్యవిజ్ఞానస్వరూపమగు నాత్మకంటె భిన్నము, అట్టివానిని దెలిసికొనువాడొకడుండుట, అతనిని దెలిసికొనుట మొదలగు విపరీతజ్ఞానమున కవకాశమేర్పడుచున్నది. నిత్య విజ్ఞానస్వరూపమగు నాత్మవిషయమయి యిట్టి యవకాశము లేదు. అటువంటివానివిషయమై “ నీవే యా యాత్మవగు చు న్నావు ”¹ “ ఆత్మనే యెఱుంగవలయును ”² అను మొదలగు నుపదేశమునకు నిజముగా బ్రసక్తి గలుగదు. కాని సర్వాత్మము నిత్యవిజ్ఞానస్వరూపము నగు పరమాత్మ తత్త్వమును గుర్తెఱుంగలేక యజ్ఞానమువలన దానియందారో పింపబడిన యనిత్యములగు బుద్ధ్యాది ధర్మమును సుఖదుఃఖ బంధమోక్షాది యవివేకమును తొలగించుటకై యిట్టి యాత్మోపదేశముం జేయవలసినచ్చినది. అగ్నినిమిత్తమగు నుష్ణత్వ ముదకమునం దారోపింపబడుచున్నది. ఇట్లు విదితా విదితములనగా కార్యకారణసంబంధముచే వికల్పితములగు వ్యక్తావ్యక్తములకంటె నాత్మ వ్యతిరిక్తమగుచున్నది. అది విజ్ఞానస్వరూపము, సర్వవిశేషశూన్యము.

ఆత్మ విదితమయినదానికంటె నన్యమగుటచే నహేయ మగుచున్నది. అవిదితమగుటచే ననుపాదేయ మగుచున్నది. బ్రహ్మముకంటె భిన్నమగు వేరొకవస్తువున్నచో నద్దాని ప్రయోజనమునుగోరి బ్రహ్మము హేయముగాని యుపా

1) “తత్త్వమసి” - ఛాం. 6.8.7.

2) “ఆత్మానమేవావేత్.”

దేయముగాని యగుచున్నది. ఎనఁచునతనకు తానుపాదేయముగాని హేయముగాని గానేరడు. ఆత్మ సర్వాత్మ స్వరూపము. ద్వితీయమెద్దియు లేకుం
 [బ్రహ్మము హేతువాద విషయముకాదు] చుటచే నాత్మకు హేయోపాదేయత్వము లుండనేరవు. ఇట్టి యాత్మ స్వరూపము శాస్త్రముచే తెలియబడుటయేగాక బ్రహ్మ ప్రతిపాదకమగు శాస్త్రమును స్వబుద్ధిజన్యమగు తర్క సహాయము లేక సనుచ్యూతముగ వ్యాఖ్యానముజేసిన బూర్వాచార్యులుగూడ నిటులనే యాత్మోపదేశముం జేసిరి. కేవలతర్కమననస్థితము భ్రాంతియుతముగూడ నగుచున్నది. కనుక బ్రహ్మముననుస్మృతముగ వచ్చునాచార్యోపదేశ పరంపరవలననే గ్రహించదగును గాని ప్రవచనమేధాబహు శ్రుతతపోయజ్ఞాదులచేతను తర్కముచేతను గ్రహింపతగినది గాదు. ఇట్టియాత్మయే బ్రహ్మము. శి.

అ॥ విదితావిదితములకంటె విలక్షణమగు బ్రహ్మమే యాత్మయని పైమంత్రమున నుపదేశింపబడినది. ఆత్మ బ్రహ్మ మెట్లు కాగలదు? కర్మోపాసనములు జీవుని ప్రయోజనము కొఱ కుద్దేశింపబడినవి. వాని కతడధికారి. వాని యనుష్ఠానముచే నతడు స్వర్గాదిలోకమున బ్రహ్మాది దేవాను గ్రహమును బొందగోరుచున్నాడు. ఈదేవతలాత్మకంటె భిన్నములు గావలయును గావున బ్రహ్మమే ఆత్మయనుట లోకానుభవవిరుద్ధము. ఇంకను ఏది యుపాస్యమో ఏది విదితమో అదియే బ్రహ్మము గావలెనుగదా యనునిట్టి

శంకకు నాల్గవమంత్రమున సమాధానము చెప్పబడుచున్నది.

మూ॥ యద్వాచానభృదితం యేన వాగభ్యుద్యతే తదేవ
బ్రహ్మ త్వం విద్ధి నేడం యదిదముపాసతే॥4.

గీ॥ ఏది వాగ్విద్యముచేత బ్రకాశింపబడదో, దేనిచేత
వాగ్విద్యము ప్రకాశింపబడుచున్నదో దానినే బ్రహ్మ
ముగా దెలిసికొనుము. ఆకారాదులతో నుపాసింపబడునట్టి
యే యీశ్వరాదికముగలదో అది బ్రహ్మము గాదు.

తా॥వి॥ కంతము శిరస్సు జిహ్వములము దంతములు
నాసిక ఓష్ఠములు తాలువులను నీసానములనుండి అభి
వ్యక్తమగుచు సర్థసంకేతముచే నియమితమైన
బ్రహ్మము నిర్వికేషము. సర్థపరంపరారూపమగువాక్కు చైతన్యమాత్ర
స్వరూపమగు బ్రహ్మమును బ్రకాశింపచేయు
లేదు. బ్రహ్మతేజస్సుచేతనే వాక్కు ప్రకాశింపజేయబడు
చున్నది. నిరతిశయము భూమాఖ్యము నగు బ్రహ్మమే
యాత్మ. నిర్వికేషము పరమార్థము నగు బ్రహ్మమే వాక్కు.
పకు వాక్కు చక్షుస్సునకు చక్షుస్సు శ్రోత్రీమునకు శ్రోత్రము
మనస్సునకు మనస్సు. కర్త భోక్త విజ్ఞాత నియంత ప్రకాశిత
విజ్ఞానము ఆనందము మొదలగు వికేషములచే నదివ్యవహరింప
బడుచున్నది. వ్యవహారసముత్పన్నములగు నీవికేషములను
తొలగించినపుడు మిగిలియున్న నిర్వికేషమగునాత్మయే బ్రహ్మ
మగుచున్నది. జ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయభేదవిశిష్టము అనాత్మభూతము
ఉపాస్యమునగు నీశ్వరాదికము బ్రహ్మము గాదు. అన్యాయ

వ్యతి రేకములచే నిట్లుపదేశింపబడిన బ్రహ్మస్వరూపముచే సనాత్నభూతములగు వానియందు బ్రహ్మబుద్ధి తోలగును. 4

అ॥ చంపకము కేతకి మొదలగు పుష్పముల సుగంధము వాక్కునకు వర్ణింప శక్యము గాకపోయినను మనస్సుచే గ్రహింపశక్యము. అట్లనే బ్రహ్మముగూడ వాగగమ్యమయినను మనోగమ్యము గావచ్చునుగదా యను సందేహము తరువాతమస్త్రముల నివారింపబడుచున్నది.

మూ॥ యస్మనసా న మనుతే యేనాహర్మనో మతమ్ ।
తదేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి నేదం యదిదముపాసతే ॥ 5

టీ॥ లోకము దేనిని మనస్సుచేత సంకల్పింపలేదో, దేనిచేత మనస్సు స్వవిషయముగా జేయబడి వ్యాపింపబడుచున్నదో అదియే బ్రహ్మమని తెలిసికొనదగును. ఉపాస్యమగు నీశ్వరాదికము బ్రహ్మముగాదు.

తా॥ వి॥ మనస్సు సమస్త కర్మజ్ఞానేంద్రియములకు సమానమై వానిద్వారా వ్యవహరించుచున్నది. దానిచే

చైతన్యజ్యోతిస్సుచే కర్మేంద్రియములు వ్యాపారవంతము
బ్రకాశింపబడు మనస్సు లగుచున్నవి. కామము, సంకల్పము,
ఆజ్యోతిస్సును బ్రకా విచిత్త, శ్రద్ధ, అశ్రద్ధ, ధృతి, అధృతి,
శివజేయలేదు. ధీ, భీ మొదలగు వివిధవృత్తిరూపము

లను దాల్చి యీమనస్సు కనుపించుచున్నది. ఇట్టి మనస్సు బ్రహ్మమును సంకల్పింపలేదు, నిశ్చయింపలేదు. చైతన్యజ్యోతిస్సుచేత బ్రకాశింపబడుటచేతనే యీమనస్సునకు మన

నాది సామర్థ్యము స్వవిషయగ్రహణశక్తియు గలుగుచున్నది. తన్ను బ్రకాశింపజేయు నాత్మకాంతిని తాను బ్రకాశింపజేయలేదు. మనస్సును బ్రకాశింపజేయు పరమచైతన్యజ్యోతిస్సే బ్రహ్మము. ఉపాస్యములగు నీశ్వరాదులు బ్రహ్మము గావు. 5

మూ॥ యచ్ఛక్షుషా న పశ్యతి యేన చక్షుగ్ంషి పశ్యతి తదేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి నేదం యదిదముపాసతే ॥ 6

టీ॥ లోకము దేనిని చక్షుస్సుచేత చూచుటలేదో, దేనిచేత చక్షుస్సునకు చూడగలశక్తిగలుగుచున్నదో అదియే బ్రహ్మము. ఉపాస్యమగు నీశ్వరాదికము బ్రహ్మముగాదు. 6

మూ॥ యచ్ఛ్రోత్రేణ న శృణోతి యేన శ్రోత్రమిదగ్ం శ్రుతమ్ తదేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి నేదం యదిదముపాసతే॥ 7

టీ॥ లోకము దేనిని శ్రోత్రేన్ద్రియముచేత వినుటకు శక్యముగాదో దేనిచేత శ్రోత్రము శబ్దమును వినుచున్నదో అదియే బ్రహ్మము. ఉపాస్యమగు నీశ్వరాదికము బ్రహ్మము గాదు. 7

మూ॥ యత్ప్రాణేన న ప్రాణితి యేన పాణిః ప్రాణీయతే తదేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి నేదం యదిదముపాసతే ॥ 8

టీ॥ లోకముదేనిని ఘ్రాణేన్ద్రియము నాసికాపుటాస్తర్వర్తియగు నస్తకిరణముచేతను ప్రాణవృత్తిచేతను గ్రహించుటకు శక్యముగాదో యే చైతన్యాత్మజ్యోతిస్సుచేత

నవభాసింపబడి ధ్రువేంద్రియము స్వవిషయమగు గంధమును గ్రహించుచున్నదో అదియే బ్రహ్మము. ఉపాస్యమగు నీశ్వరాదికము బ్రహ్మము గాదు.

తా॥ వి॥ పరబ్రహ్మము చక్షుఃశ్రోత్రధ్రువేంద్రియములచే గ్రహింపబడదు. బ్రహ్మజ్యోతిస్సుచే నవభాసితములయి యా యా యింద్రియములు తమ తమ విషయములను గ్రహించుచున్నవి. సర్వానభాసకమగు నాత్మజ్యోతిస్సే పరమాత్మ. ఉపాస్యదేవత లెవరును పరమాత్మ గాజాలరు. ఇట్లునుటచేత పరమాత్మ ఉపాస్యముగాదని చెప్పబడుచున్నది.

మనఃప్రాణచక్షుఃశ్రోత్రేంద్రియములకు ప్రేరకుడెవడను పృథ్వికు ఆత్మానన్యమగు పరబ్రహ్మమే వాని ప్రేరకుడనియు, అతని జ్యోతిస్సుచే నవభాసితములై మనః ప్రథమఖండ సంక్షేపార్థము. ప్రాణదులుస్వస్వధర్మముల నిర్వర్తింపుచున్నవనియు, నా పరమార్థజ్యోతిస్సును మనశ్చక్షురాదికరణములు గ్రహింపలేవనియు అన్వయ వ్యతిరేకముల సమాధానము చెప్పబడినది. బ్రహ్మము విదితావిదితములకంటె భిన్నమని తృతీయమస్త్రీమున జూపబడినది. విషయ మత్యంతము సూక్ష్మమగుటంజేసి అనాత్మ విషయములయందు దృఢముగ లగ్నమయిన అజ్ఞుని బుద్ధిని బ్రహ్మమునుగూర్చి మరల్చుటకై మనశ్చక్షురాదీంద్రియములయొక్క ఆత్మత్వము ప్రత్యేకముగా నిరాకరింపబడినది. ఇట్లు మనఃప్రాణవాచ్చక్షుః శ్రోత్రీయములను గూర్చిన ప్రశ్నములకు వరుసగా 5-8-4-6-7 మంత్రములలో సమాధానము చెప్పబడినది. ప్రాణవాయువు

నాసాపుటము నందభివ్యక్తమగుటంజేసి యెనిమిదవ మంత్రములో ప్రాణశబ్దమునకు ప్రాణోద్దీయ మర్థము చెప్పబడినది.

[ప్రథమ ఖండము సంపూర్ణము.

ద్వితీయ ఖండము

అ॥ పూర్వఖండమునందు విదితావిదితములు బ్రహ్మము గాజాలవని నిరూపింపబడినది. బ్రహ్మముయొక్క ఉపాస్యత్వము నిశేధింపబడినది. మఱియు స్వాత్మయే బ్రహ్మమని యుపదేశింపబడినది. ఇట్లవడిన జ్ఞానమును విచారణా పూర్వకముగ దృఢముచేయుటకు ద్వితీయఖండ మారంభింపబడుచున్నది.

మూ॥ యది మన్య నే నువేదేతి దభ్రమేవాపి నూనం త్వం వేత్థ బ్రహ్మణో రూపమ్ | యదస్య త్వం యదస్య చ దేవేష్వథ న మిమాంస్యమేవ తే మన్యే విదితమ్ ॥.

టీ॥ నేను బ్రహ్మస్వరూపమును బాగుగా తెలిసికొంటినని యెవ్వరయినను తలంచినయెడల నట్లు తెలిసికొనబడిన బ్రహ్మస్వరూపము నిశ్చయముగా నల్పమేయగును. బ్రహ్మముయొక్క యేరూపము దేవతలయందు దెలిసికొనబడుచున్నదో యా రూపముగూడ నల్పమే యగుచున్నది. బ్రహ్మస్వరూపమును దెలిసికొంటినని దలంచువానికి బ్రహ్మస్వరూపము మీమాంస్యమే యగుచున్నదని నేను తలంచుచున్నానని, యాచార్యునిచే మపదిష్టుడయిన శిష్యు డేకాంతమున సమాహితచిత్తుడయి శాస్త్రోపదిష్టమగునర్థమును విచా

రణజేసి శాస్త్రసమ్మతమగు తర్కముచే నిర్ధారణచేసికొనిన స్వానుభవము నాచార్యునకుం దెలియజేసెను. అట్టియర్థమి మన్తమున నిరూపింపబడుచున్నది.

తా||వి|| బ్రహ్మము హేయముగాని యుపాదేయముగాని గాదని ప్రథమ ఖండార్థమునుబట్టి తెలియుచున్నది. ఇందువలన నేను బ్రహ్మ స్వరూపమును బ్రహ్మము దెలిసి కొంటిను బాగుగ దెలిసికొంటినను జ్ఞానము వాని జ్ఞానము విధ్యాజ్ఞానము. శిష్యునకు గలుగవచ్చును. ఇట్టి ప్రమాదమును దొలగించి శిష్యుని బుద్ధిని విచారణోన్ముఖము జేయుటకై యాచార్యముఖమున నీ మన్తము ప్రవర్తించు చున్నది. నేను గట్టిగా దెలిసికొంటినను నిశ్చయజ్ఞానము గోర తగినదే కదా? నిజమే! నిశ్చయజ్ఞాన మెల్లప్పుడును స్పృహణీయమేగాని బ్రహ్మమును నేను దెలిసికొంటినను జ్ఞానము మాత్రము యథార్థజ్ఞానము గాదు గనుక స్పృహణీయము గాదు. దేనిని దెలిసికొన శక్యమో దానిని దృఢముగా దెలిసి కొనుట సాధ్యము. తెలిసికొనువాని యాత్మయే బ్రహ్మమని సర్వవేదాంతములయొక్క సునిశ్చితార్థము. ఈ యర్థమే 'శ్రోత్రస్య శ్రోత్రం' (1,2) అనుమన్తమున నుపపాదించబడి 'యద్వాచానభ్యుదితం' (1,4) అను మంత్రమున ననధారితమగుచున్నది. "అన్యదేవ తద్విది తాదథో అవిదితాదధి" (1-3) యని బేర్కొనబడిన బ్రహ్మవిత్సంప్రదాయనిశ్చయము "అవిజ్ఞాతం విజానతాం విజ్ఞాతమవిజానతామ్" (2-3) అను మంత్రమున నుపసంహరింప

బడినది. ఇట్లు విదితావిదితములనుంచి మరలింపబడి స్వరాజ్యమునం దభిషిక్తయగు శిష్యునిబుద్ధి యుపాస్యమగు నది బ్రహ్మము గానేరదను యుపదేశపూర్వకముగ నీమన్తమున విచారణోన్ముఖము జేయబడుచున్నది. బ్రహ్మమును దృఢముగా దెలిసికొంటినను శిష్యునిభావమును నిరాకరింప వలయును. అగ్ని తననుతాను దహింపలేనట్లే జ్ఞాత తనను తాను దెలిసికొనలేడు. తెలిసికొనదగినది బ్రహ్మము. తదన్యము మఱియొకటిలేదు కనుక నేను బ్రహ్మమును బాగుగ దెలిసికొంటినను జ్ఞానము మిథ్యాజ్ఞానమగును. గురూపదిష్ట మయినవిషయము దుర్విజ్ఞేయమయినను, క్షీణమయినను మేధావియగు నతడొకప్పుడు బుద్ధిదోషమువలన యథాశ్రుతముగమాత్ర మద్దానిగ్రహించును. మఱియొక డా యుపదేశమునే విపరీతముగ గ్రహించును. ఇంకొకని కది గ్రాహ్యమే గాకపోవును. సామాన్యవిషయములనుగూర్చియే యిట్లు బుద్ధిదోషకృతమగు గ్రహణభేదముండ నతీంద్రియవిషయమగు నాత్మతత్త్వవిషయమునుగూర్చి యర్థగ్రహణభేదముండుననుటకు సందియములేదు. అందువలననే “నీవిట్లు తలంచినచో” సనిసాశంకముగ నాచార్యుడు తనయుపదేశము నుపక్రమించుచున్నాడు. అట్టి యుపదేశప్రకార మెట్టిదనిన, బ్రహ్మమును నేను దెలిసికొంటినను వాని జ్ఞానము దృఢమయినను, అత్యంత మల్పమగుచున్నది. బ్రహ్మమునకు మహంతములు, అర్భకములు నగు రూపములనేకము లుండుటచే నిట్లు

గురువుచే చెప్పబడెనా? నిజమే! బ్రహ్మమునకు స్వయముగా గాకపోయినను నామరూపోపాధి కృతములగు రూపములనేకములు గలవు. స్వయముగా నాపరమార్థవస్తువు శబ్దములేనిది, స్పర్శములేనిది, రూపములేనిది, మౌఝ్పలేనిది, రసములేనిది, నిత్యము నయినది.¹ ఆ వస్తువునకు సమస్త రూపము లిట్లు నిపేధింపబడుచున్నవి. ఏధర్మముచే నేది నిరూపింపబడుచున్నదో అదియే దాని స్వరూపము. బ్రహ్మము నేవిషయముచేత శాస్త్రము నిరూపించుచున్నదో అదియే దాని స్వరూపమనందగు గదా! యని శంక రాగా నిట్లు సమాధానము చెప్పబడుచున్నది. చైతన్యధర్మముచే బ్రహ్మస్వరూపనిరూపణము సేయబడినది. ఆ ధర్మము వికార స్వరూపములగు పృథివ్యాదులయొక్కగాని యన్తఃకరణముయొక్కగాని స్వరూపము గా నేరదు. “బ్రహ్మము విజ్ఞానము ఆనందము”² “బ్రహ్మము విజ్ఞానపుగడ్డయే”³ “సత్యము జ్ఞానము అనన్తము బ్రహ్మము”⁴ “ప్రజ్ఞానమే బ్రహ్మము”⁵ అనిబ్రహ్మస్వరూపము శ్రుతిలయం దుపదేశింపబడుచున్నది. చైతన్యము బ్రహ్మముయొక్క పరమార్థస్వరూపము.

- 1) “అశబ్దమస్పర్శమరూపమవ్యయం తథాఽరసం నిత్యమగంధవచ్ఛయత్” —కఠ 1.3.15
- 2) “విజ్ఞానమానన్తంబ్రహ్మ” — బృ-3.7.28
- 3) “విజ్ఞానఘన ఏవ”
- 4) “సత్యం జ్ఞానమనన్తంబ్రహ్మ” —తై-2.1
- 5) “ప్రజ్ఞానంబ్రహ్మ” ఐత-2.5.3

అయ్యది అస్తాకరణము దేహేంద్రియములు మొదలగు నుపాధులు వ్యాపారసంతములగుటకు గారణభూతమై యట్టి యుపాధులద్వారమున నభివ్యక్తమగుచున్నది. ఉపాధిద్వారమున నభివ్యక్తమగుచున్న యీ ఉపాధ్యవచ్ఛిన్నమగు చైతన్యమే బ్రహ్మమని చెప్పబడుచు బ్రహ్మపల్పము న్నది. ఈ చైతన్యము స్వయముగా నసంగమయినను దేహేంద్యుపాధిసంబంధముచే సంబద్ధమయి నట్లు కాన్పించుచున్నది. జలముతో బాటు దానియందలి సూర్యప్రతిబింబముగూడ చలించునట్లుగుపడుచున్నంతమాత్రముచే విప్రకృష్టములయి కడుదూరముననున్న సూర్యజలముల కేవిధమగు సంబంధమారోపింప సాధ్యముగాదు. అదే తీరున దేహేందులకు వృద్ధిసంకోచచ్ఛేదనాశములు సంప్రాప్తమగుచుండగా నాధర్మము లాత్మతో సంబంధింపబడుచున్నవి. స్వయముగా బ్రహ్మము బుద్ధిచేత దెలిసికొన బ్రయత్నించు వారికి దెలియరాదు. బుద్ధిచే దెలిసికొన బ్రయత్నింపనివారి కయ్యది తెలియనగును. ఇదియే పరమార్థము. విషయ సంబంధము లేని చైతన్యస్ఫురణ మేదిగలదో యదియే బ్రహ్మను భవము. మానుషశరీరోపాధిరూపమున నెఱుంగబడిన బ్రహ్మ మెట్లల్పమో యట్లే దేవతాశరీరోపాధిరూపమున దెలిసికొనబడు బ్రహ్మరూపముగూడ నుపాధిపరిమితమగుటం జేసి యల్పమే యగుచున్నది. బ్రహ్మము నిరుపాధికము, శాంతము, అనంతము, ఏకము, అద్వైతము, నిత్యము, భూమము. అట్టిబ్రహ్మము విషయాదులవలె జ్ఞేయముగాదు.

కనుక బ్రహ్మమును బుద్ధిచే దెలిసికొంటినని దలంచువాని కయ్యది విచార్యమే యగుచున్నది.

అ॥ శాస్త్రోపదిష్టమార్గమున బ్రహ్మవిచారము జేసిన వాని బ్రహ్మనుభవము తన్ముఖముననే నర్జింపబడుచున్నది.

మూ॥ నాహం మన్యే సువేదేతి నో న వేదేతి వేద చ॥
యోస స్తద్వేద తద్వేద నో స వేదేతి వేద చ॥ 2

టీ॥ 1) నేను బ్రహ్మమును జక్కగా దెలిసికొంటినని తలంచను. 2) దెలిసికొనలేదనిగాని, తెలిసికొంటిననిగాని తలంచను. 3) నేను బ్రహ్మమును దెలిసికొనలేదనిగాని తెలిసి కొంటిననిగాని తలంచనను విషయమును మూలో దెలిసికొనిన వాడు బ్రహ్మమును దెలిసికొనినవాడగును.

తా॥ వి॥ బ్రహ్మము ఘటాదులవలె జ్ఞేయముగాదు. జ్ఞేయవిషయాకారాత్మకమగు మానసికవృత్తి యచేతనము. బుద్ధియందు బ్రతిఫలించిన యాత్మస్పృతి బ్రహ్మము బింబముచే మానసికవృత్తి యుద్దీపిత ఫలవ్యాప్యముగాదు మయినపుడు ఘటాది విషయజ్ఞానము గల్గును. ఆత్మప్రకాశప్రసారములేనిచో నట్టి జ్ఞానము కలు గదు. ఆత్మప్రకాశప్రసారఫలము ఘటాదివిషయజ్ఞానము. విషయజ్ఞానమంతయు నాత్మప్రకాశప్రసారఫలముచే వ్యాపింప బడుటచే నాజ్ఞానము ఫలవ్యాప్యమగుచున్నది. రూపాది జ్ఞానే ద్రియవిషయములన్నియు బాహ్యములు, నిర్దిష్టములు. ప్రతి జ్ఞానేంద్రియము స్వవిషయమును గ్రహించును గాని తదితర

ములను గ్రహింపజాలదు. బ్రహ్మము రూపశబ్దాదివిషయే
తరము. జ్ఞానేంద్రియములకది విషయముగాదు. కనుక నది
ఘటాదులవలె మనోవృత్తివిషయము గానేరదు. మనోవృత్తి
విషయముగా కుండుటంజేసి యది ప్రతిఫలితప్రకాశముచేత
నుజ్జ్వలితము గానేరదు. అనగా బ్రహ్మమునకు ఘటాదులవలె
ఫలవ్యాప్యత్వము సంభవముగాదు. దానిని బ్రకాశింపజేయు
మఱియొక తేజస్సేదియు లేదు. విజ్ఞాతను దెలిసికొను
సాధనము మఱియొకటి¹ లేదు. బ్రహ్మము స్వయంప్రకాశ
స్వరూపము.

ఫలవ్యాప్తిచే జ్ఞేయములగు విషయములన్నియు
జాగ్రత్స్వప్నములయందు దెలియబడుచునే యున్నవి.
జాగ్రదవస్థయందు మనస్సు ఇంద్రియ
బ్రహ్మము జ్ఞేయము ములు గూడ జాగరూకములై జ్ఞాన
గాదమ మాటకర్థము. సాధనములగుచున్నవి. స్వప్నమునం

దింద్రియము లుపరమించుచున్నవి. జాగ్రదవస్థయందలి వాస
నలే స్వప్నమునం దుద్బుద్ధములయి సర్వసృష్టిని జేయుచున్నవి.
స్వప్నానుభవములన్నియు తాత్కాలికముగ సత్యములు
గానే కాన్పించుచున్నవి. సుషుప్తియన గాఢనిద్రాయందు
సర్వేంద్రియములు మనస్సుగూడ నుపరమావస్థయం దుండుట
వలన సర్వవిషయకాజ్ఞానము మాత్రమనుభూతమగుచున్నది.
నిద్రలేచి నాకేమియు దెలియలేదని ప్రతిమనుజుడును జెప్పు

1. “విజ్ఞాతరమకే కేన నిజానీయాత్” —బృ. 4.5.15

చున్నాడు. సమస్తచిత్తకాలుష్యము నశించి యస్తర్మఖులగు జ్ఞానులకు సమాధియందు స్వయంప్రకాశము శాంతము ఆనందము చేతనము నగు బ్రహ్మము బుద్ధికి స్ఫురించును. 'నేను బ్రహ్మమునయితి' ¹ నను జ్ఞానము గలుగును. ఇదియే బ్రహ్మసాక్షాత్కారము. ఇక్కాలమున జ్ఞాత్వజ్ఞేయ భేదము నమున్ములమగును. బ్రహ్మమొకటియే మిగిలియుండును. ఇట్టి యద్వితీయబ్రహ్మసాక్షాత్కారానందమును గూడ బుద్ధియే యనుభవించును. బ్రహ్మముగూడ మనస్సుననుసరించియే దర్శనీయమగుచున్నది. ² బ్రహ్మము జ్ఞేయముగాదను వాక్యమునకు ఘటాదులవలె నది ఫలవ్యాప్యము గాదని తాత్పర్యము. ఆ పరమార్థవస్తువును గ్రహింపబూని చేతగాక శబ్దములు మనస్సుతోగూడ వెనుకకు మరలినచ్చినవను తైత్తిరీయవాక్యముల కిదియే తాత్పర్యము.

బ్రహ్మ స్వరూపమును గూర్చి సునిశ్చితమగు జ్ఞానము లేనపుడు ఘట పటాదులవలె నదిగూడ జ్ఞేయమగుచున్నదని దలంచుటసహజము. చక్షురాద్యుపాధిద్వారా నాపరమార్థ మభివ్యక్తమయి తెలియబడుచున్నది. ఉపాధి సంబంధములేక బ్రహ్మము దుర్విజ్ఞేయము. ఉపాధివిశిష్టమగు జ్ఞానము జ్ఞాత్వజ్ఞేయ భేద విశిష్టము మనోనృత్త్యాత్మకము. బ్రహ్మమును మనస్సుగాని

1. "అహంబ్రహ్మస్మి" — బృ 1.4.10

2. "మనవైవామదౌష్టవ్యమ్" — కఠ 2.4.11

3. "యతో వాచోనివగ్తజ్ఞే ఆపాప్య మనసా సహ" తై 2.4

చక్షురాదీన్ద్రియములుగాని పొందలేవని యుపదేశింపబడిన బ్రహ్మలక్షణమున కీజ్ఞానము విరుద్ధము. ప్రథమఖండమున మూడుమొదలెనిమిదవ మంత్రమువరకు బ్రహ్మస్వరూపము లెస్సగా వివరింపబడినది. అందువలన బ్రహ్మము ఘటాదుల వలె జ్ఞేయము గాదనియు బ్రహ్మవిచారము జేయువాడే బ్రహ్మమనియు సుపరినిశ్చితార్థము తేలుచున్నది. స్వస్వరూపమే బ్రహ్మము గనుక నది మఱియొకవిధముగా నుండ వీలు లేదు. తన యునికి స్వప్రకాశ స్వరూపమగుటచే స్వయంజ్ఞాన స్వరూపముగూడ నగుచున్నది. ఇట్టి జ్ఞానము కలుగక పూర్వము బ్రహ్మము సంపూర్ణముగ దెలిసికొనబడినదని చెప్పవీలులేదు. ఇదియే మంత్రమునందలి మొదటివాక్యమున కర్థము. ఇందుచే బ్రహ్మము విదితమయిన దానికంటె నన్యమని తెలియుచున్నది.

బ్రహ్మనుగూర్చి నాకు బాగుగ దెలియలేదనుటచే నద్దానిగూర్చి యేమియు దెలియదా యను ప్రశ్న గల్గుచున్నది. బ్రహ్మను గూర్చి యేమియు దెలియదనుటకు వీలులేదు. సాక్షాద్బ్రహ్మస్వరూపము దెలియకపోయినను, 'అహం' అను రూపమున బ్రతివాడును బ్రహ్మకంటె నన్యముగాని యాత్మను దెలిసికొనియె యున్నాడు. కాని అహం అను రూపమున దెలిసిన రూపము సాక్షాద్బ్రహ్మ స్వరూపము గాదు. 'అహం' అను జ్ఞానము గలిగినంతమాత్రముచేత బ్రహ్మమును దెలిసి

కొంటినని చెప్పటకు వీలులేదు కనుక బ్రహ్మమును దెలిసి
కొంటినని తెలిసికొనలేదని తలంపవీలులేదు.

ఆత్మస్వరూపమును విచారణచేసినతరువాత నను
భూతమగు జ్ఞానమును తరువాత వాక్యము వివరించుచున్నది.
బ్రహ్మమును దెలిసికొంటినని గాని
తృతీయ వాక్యాన్ని తెలిసికొనలేదని గాని తలంపనివాడు
బ్రహ్మమును దెలిసికొనినవాడగును. తెలిసికొనబడినది
యనగా నామరూపములచేత విదితమగుచున్న ప్రపంచ మవ
గతమగుచున్నది. తెలిసికొనినది బ్రహ్మముగాదనుటచే
విదితమగుచున్న నీ ప్రపంచ మబ్రహ్మత్వముచేత దొలగింప
బడుచున్నది. తెలిసికొనబడనిది యనగా ననభివ్యక్తమగు
టచే నవిదితరూపమున నున్నదియని భావము. ఇదియు
నబ్రహ్మత్వముచేత దొలగింపబడుచున్నది. ఇట్లు మూడవ
వాక్యముచే విదితావిదితముల రెండింటికి నతీతమయినది
బ్రహ్మమును పరినిష్ఠితార్థము తేలుచున్నది. ఇచ్చట 1-3
మంత్రార్థమును జ్ఞాపకముజేసికొనవలెను. ఈవాక్యమునకు
మఱియొక్క అర్థముగూడ చెప్పబడుచున్నది. పరబ్రహ్మము
నిత్యవిజ్ఞానస్వరూపమయి యెల్లపుడు ప్రకా
శమయి క అర్థము శించుచుండుటచే దెలియబడుచునే
యున్నది. దాని స్వరూపమును వర్ణింపగల విశేషవిజ్ఞాన
మంతమాత్రము లేకుండుటచే నద్దానికి బ్రత్యేకస్వరూప
మేమియులేదు. కనుక పరమార్థముచే నది తెలియ
బడుటలేదు. తెలిసికొంటిననుటచేత సర్వసంశయవిపర్యయ

విధురమును బ్రహ్మజ్ఞానము గలిగినదని తాత్పర్యము. అట్టి జ్ఞానస్వరూపమును 'తెలియబడలేదు' అను పదము చెప్పుచున్నది. ఆ జ్ఞానము ఘటాదులవలె ఫలవ్యాప్తమగు జ్ఞానముగాక తురీయావస్థయందు బొందబడు సర్వభేదశూన్యమయిన సాక్షాత్కారరూపమని యా పదముయొక్క పరమార్థము. దుర్బోధము శాస్త్రైకగమ్యము అసాదిగ్ధము సర్వభేదశూన్యము నగు బ్రహ్మము నేనే యని సాక్షాత్కారము చేసికొనినవానియొక్క బ్రహ్మనుభవము బ్రహ్మవేత్తలక్షణమని యంతిమవాక్యము సిహగర్జనము సేయుచున్నది. నేను బ్రహ్మమును దెలిసికొంటినని దెలిసికొన్నవాడు బ్రహ్మవేత్తగాడు. నేను బ్రహ్మమునే అయితినని తెలిసికొన్నవాడు మాత్రమే బ్రహ్మవేత్త. శాస్త్రముల శ్రవణముచేసినంత మాత్రమున బ్రహ్మవేత్తగానేరడు. శ్రవణముచేసినదానిని విచారణచేసి సాక్షాత్కారము నొందినవాడే బ్రహ్మవేత్త యని మంత్రముయొక్క నిష్పీడితార్థము. ఇట్లు సాక్షాత్కారము చేసికొన్నవాడు స్వయముగా బ్రహ్మమే యగుచున్నాడని శ్రుతి¹ చెప్పుచున్నది. 2

అ॥ సాధకుని యనుభవసిద్ధమగు బ్రహ్మతత్త్వరహస్యమును శ్రుతిమాత స్వయముగ నిగమనము సేయుచున్నది.

మూ॥ యస్యామతం తస్య మతం మతం యస్య న వేద సః । అవిజ్ఞాతం విజానతాం విజ్ఞాత మవిజానతామ్ ॥ 3

1) “బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి” — మం 3.2.9

టీ|| బ్రహ్మస్వరూపము మనస్సుచేత జ్ఞేయముగాదను నిశ్చయజ్ఞాన మెననికీ గలుగునో వానికి బ్రహ్మము జ్ఞాతమగుచున్నది. అది మనస్సుచే జ్ఞేయమను నిశ్చయజ్ఞాన మెననికొననికాది యజ్ఞాతమగుచున్నది. బ్రహ్మము మనస్సుచే దెలిసికొనువారి కజ్ఞాతము, తెలిసికొననివారికి జ్ఞాతము నగుచున్నది.

తా|| వి|| కర్తృకర్మాదు విశిష్టసాధనముచేతను మనోవాగాదీద్వియములచేతను బ్రహ్మము జ్ఞేయముగాదు. వానిచే విదితములగువానికంటె బ్రహ్మమువేరు.

నిగమనము ఇట్లు తెలిసికొనినవాడు బ్రహ్మమును లెస్సగా దెలిసికొనినవాడగును. ఇట్టి నిశ్చయజ్ఞానముచే బుద్ధివలన దానిని దెలిసికొను ప్రయత్నము నివర్తించును. బ్రహ్మము మనోవాగాదుల కవిదితమని తెలిసికొనుటయే బ్రహ్మతత్త్వ విచారణాపర్యవసానము. బ్రహ్మేతరజ్ఞానమంతయు మిథ్యాజ్ఞానము. అవైదికములగు కపిలకణభుగాది దర్శనములన్నియు విదితబ్రహ్మవిషయములు అనవస్థితమగు తర్కముచే సంపాద్యములు నగుచున్నవి. వానిచే బ్రహ్మజిజ్ఞాసానిస్తృతి యగుటలేదు. అందువలన నవి మిథ్యాజ్ఞానమాత్రము లగుచున్నవి. శ్రుతిసమ్మతమగు తర్కముచే నుపస్థాపితమగు బ్రహ్మజ్ఞానముచే దద్విషయకజిజ్ఞాస తృప్తిచెంది సంపూర్ణముగ నివర్తించుచున్నది. కనుక నుపనిషద్బోధితమగు బ్రహ్మతత్త్వము సుపరినిష్ఠిత మగుచున్నది. ఇట్టి బ్రహ్మము విదితావిదితముల కంటె భిన్నము స్వస్వరూపము నిత్యవిజ్ఞా

నాత్మకము విక్రీయారహితము అమృతము అజరము అభయము సగుతుండేసి బుద్ధివిషయము గాదని దెలిసికొనినవారాత్మను దెలిసికొనినవారగుదురు. అవిదితమగు బ్రహ్మము నందు వేద్యత్వాది ధర్మారోపణము సేయుట ముత్యపుచిప్పయందు రజతధర్మము నారోపించుట యగును.

బ్రహ్మజ్ఞానమునకు జిజ్ఞాసానివృత్తియే పర్యవసానము. సాక్షాత్కారమే దానిలక్షణము. ఈ సర్వోత్కృష్టస్థానము సమాధిలభ్యము. సాక్షాత్కారమున కనిసాధనావస్థయందు జాత్యజ్ఞానభేద మనివార్యము వార్యముగ పూర్వాంగములగు శ్రవణ మనననిధిధ్యాసములు బుద్ధివిషయములే యగుచున్నవి. అక్కాలమున గురువు శిష్యుడు బోధకుడు బోధితుడు భేదమే లేనియెడల జ్ఞానోదయమున కవకాశములేక పోవుచున్నది. సాధనావస్థయందీ భేదమనసరము అనివార్యము. సమగ్రమగు బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగినపు డుపాధికృతమగు నశేషభేదజ్ఞానము నశించి నిత్యమగు నాత్మయొక్కటి మాత్ర మనశిష్టమగును. 3

అ! నిర్విషయము అవిచ్ఛేయమునగు నాత్మను గ్రహించుటెట్లును శంకకు సమాధానము నాల్గవమంత్రమున జెప్పబడుచున్నది.

మా॥ ప్రతిబోధవిదితం మతమమృతత్వం హి విస్తతే।
అత్యనా విస్తతే వీర్యం విద్యయా విస్తతే మృతమ్ ॥ 4

టీ|| బ్రహ్మస్వరూపము బుద్ధివృత్త్యాత్మకమగు ఘట పటాది ప్రతిజ్ఞానమునందును సాక్షిరూపమున దెలియబడుచున్నది. సాక్షిరూపమున బ్రహ్మమును దెలిసికొనినవాడమృతత్వమును బొందుచున్నాడు. ఆత్మవలన బలము కలుగుచున్నది. జ్ఞానమువలన మోక్షము కలుగుచున్నది.

తా|| వి|| ఘటపటాదివిషయములు తత్త దాకాగాకా రితములగు బుద్ధివృత్తులుగూడ జడములు. వీనికన్నిటికిని సాక్షిభూతముగ నవభాసించుచున్న ఆత్మకాంతి బుద్ధి యాత్మయొక్కనన్నిధియం దతనికాం పృథులకంటె విలక్షణము తిచ్చే నవి ప్రదీప్తములయి భాసించుచున్నవి. అందువలన వివిధవిషయజ్ఞానములు మన కేర్పడుచున్నవి. ప్రతిబోధయందనగా ప్రతివిషయబోధయందనుస్యూతముగనుండి వాని నవభాసింపజేయు నాత్మచైతన్యము వానికంటె విలక్షణము. ఎఱ్ఱగాకాలిన యినుపగుండునం దంతట నన్నియుండినను అది యినుపగుండుకంటె విలక్షణము. బుద్ధివృత్త్యాత్మకమగు ప్రతిజ్ఞానము నవభాసింపజేయుచైతన్య మద్దానికంటె విలక్షణము. జ్ఞానిమాత్రమీ యాత్మచైతన్యమును బుద్ధివృత్తులనుంచి ప్రత్యేకించగలడు. ప్రతివిషయబోధమునందు స్ఫురించుచున్న యాత్మకాంతియే బ్రహ్మము. దానిని దెలిసికొనినవాడు సమ్యగ్ధర్మి యగుచున్నాడు. ఈజ్ఞానము విషయజ్ఞానము గాదు. ఘటపటాది జ్ఞానము బుద్ధివృత్తి ఫలవ్యాప్యజ్ఞానము. ఆత్మజ్ఞానము కేవల బుద్ధివృత్తివ్యాప్యజ్ఞానము. చీకటిలోనున్న ఘటమునుజూచు

టకు దీపము చక్షుస్సు గావలెను. దీపమును జూచుటకు చక్షుస్సుమాత్ర మవసరము.

ఈ యాత్మజ్యోతిస్సు నిత్యము స్వయంప్రకాశము. దానిసన్నిధింజేరిన బ్రతివస్తువు నది భాసింపజేయును. భాస్యమగు పదార్థము లేకున్నను నది స్వయముగ సాక్షి శబ్దాధము భాసించుచునే యుండును. నిత్యప్రకాశత్వము దాని స్వభావము. దర్పణముండిన దానిని సూర్యకాంతి భాసింపజేయును. అది లేకపోయినను సూర్యకాంతిమట్టుకు ప్రకాశించుచు నేయుండును. నిర్వికల్పకసమాధియందు బాహ్య ప్రపంచ మెంతమాత్రము భాసింపక బుద్ధి సర్వవృత్తిశూన్యమయి నివాతదీపమువలె నిశ్చలముగనుండును. అక్కాలమున నిత్యము జ్ఞానస్వరూపము స్వయంప్రకాశము నగు చైతన్యజ్యోతిస్సుమాత్రము భాసించుచున్నది. బాహ్యవస్తు బుద్ధివృత్తుల ననభాసింపజేయు కాలమునమాత్ర మియాత్మజ్యోతిస్సు సర్వసాక్షియని వ్యవహరింప బడుచున్నది. సర్వ వ్యవహారమతని సన్నిధిలో నతనికాంతిచాటున జరుగుచుండుటచే నతడు సాక్షియని పిలువబడుచున్నాడు. అట్టి వ్యవహారములతో నతని కేసంబంధము లేదు. ఇద్దరిమధ్య జరుగు వ్యవహారమున కెదుటనుండి యద్దానియం' దేసంబంధము లేక చూచువాడు సాక్షియనబడును. నిర్వికల్పకసమాధి సర్వ వ్యవహారశూన్యమగుటచే నచట సాక్షిత్వప్రసంగము గలుగ ననకాశములేదు. తాను మాత్రము మిగిలియుండి ప్రకాశించుచుండును, అక్కాలమున బుద్ధివృత్తిగూడ నశించును,

అప్పుడపరోక్షసాక్షాత్కార మబ్బును. ఇదియే సమ్యగ్గర్భము.

ఆమృతత్వము సమ్యగ్గర్భసఫలము. బుద్ధ్యాది సంఘాత మాత్మయని గాని ఆదియుపాస్యమని గాని తలంచువానికి మృత్యుపరంపరయే శరణ్యము. ఆత్మ ఆమృతత్వక్షామ విమల శోకసముద్రమునుదాటునని శ్రుతి¹ చాటుచున్నది. ఆత్మవిజ్ఞానముచేత నేను మర్త్యుడనను నజ్ఞానకల్పితమగు భ్రమ సన్పత్తియగుటయే యమృతత్వమని యిచట గౌణముగా జెప్పబడినది. ఆత్మ నిత్యమగుటచే స్వయముగా నమర్త్యము. దానికి గ్రాంతిగా సమృతత్వము రానేరదు.

ఆత్మజ్ఞానముచే బలము కలుగును. గజాదుల శారీరక బలముకంటె విద్యాజన్యమగు బుద్ధిబల మెక్కుడు శ్రేయస్కరము. ఇట్టి బలమునకు మనుష్యత్వా² హ్యవిద్యాబలమే ద్యభిమానము దూరము. మాయాకృత మగు నజ్ఞానముచే లభించు జీవభావము మొదలగువానిచే బరాభవములేదు. జ్ఞానజన్యమగు నీ బలము వినాశరహితము. అపిద్యాజన్యమగు బలము నశ్వరము, భయనిమిత్తము. భయ మెక్కువయినకొలది భౌతికబల సంచయ మెక్కువగును. బౌంబులు మొదలగు రక్షణపరికర సంపాదన మధికమగును. ఆత్మజ్ఞాని యభయమగు ప్రతిష్ఠను

1) “తరతి శోకమాత్మవిత్” —చాం 3.12,6

బొందును. బలిష్ఠతచుమగు నాధ్యాత్మికజ్ఞానముచే నవిద్యా
వినాశము లభించును. అవిద్య నశించినపుడు నేను జీవుడనను
భవ వీడిపోయి స్వస్వరూపముగు బ్రహ్మాత్వము సాక్షా
త్కారమగును. అనరోధము తొలగిన యుత్తరక్షణమే దీవ
దర్శనమగును. 4

అ! సంసారదుఃఖబాహుళ్యమునకును జన్మజరా
మరణరోగాద్యనుభవమునకును కారణమగు నజ్ఞానమును
దొలగించు మార్గమును సానుక్రోశయగు శ్రుతిమాత ఘల
శ్రుతిరూపమున ననుగ్రహింపుచున్నది.

మూ॥ ఇహ చేదవేదీదళ సర్వమస్తి న చేదిహవే
దీస్మహతీ వినష్టిః॥ ఛాతేషు ఛాతేషు విచిత్ర్య ఛిరాః ప్రేత్యా
స్మాల్లోతాదష్టుతా భవన్తి ॥ 5

టీ॥ ఈ జన్మమునందే యాత్మస్వరూపమును దెలిసి
కొనినయెడల దానిఫలముగ సత్యస్వరూపము సిద్ధించును.
అట్లు తెలిసికొనలేకపోయినయెడల గొప్పవినాశము కలుగును.
జ్ఞానులగువారు ప్రతిభూతమునందు నద్వితీయమగు నాత్మ
తత్త్వమును గ్రహించి యీలాంకమునుండి పోయినతరువాత
జననమరణము లేనివారగుచున్నారు.

తా॥ వి॥ బ్రహ్మజ్ఞానమున కధికారి మనుజుడు. అతడు
సమర్థుడై పూర్వోక్తలక్షణలక్ష్మితమగు పరమాత్మస్వరూప
మును పూర్వోక్తప్రకారమున దెలిసి
కొనినచో వానిజన్మము సఫలమగును.
అట్లుకానిచో వృథాయగును. జన్మ

ఈజన్మమునందే ఆత్మను
దెలిసికొనవలయును

జరామరణపరంపరాసంకులముగు సంసారముపాలగును. కనుక గుణదోషములను గుర్తెఱింగిన వివేకులు బాహ్యవిషయముభిలాషను మరలించుకొని సిరచరాత్మకములగు సర్వభూతముల యందు నొకటిగానున్న బ్రహ్మాత్మతత్త్వమును గుర్తెఱింగి నాత్మాత్మారముచేసికొనినచో 'నేను' 'నాది' యను నభిమానరూపముగు జ్ఞానమే కారణముగాగల యీ లోకము నుండి యుపరమించి యద్వైతాత్మకమగు సర్వాత్మైకత్వ భావమును బొందుదురు. అనగా బ్రహ్మభావమునే బొందుదురు. ఘోరసంసారవినాశకమగు బ్రహ్మజ్ఞాన మీశరీరముండగనే సాధ్యముగనుక ప్రతిమనుజుడు నీశరీరము పడిపోక పూర్వమే త్వరపడవలయును. ✓

5

ద్వితీయఖండము సమాప్తము

తృతీయఖండము

అ॥ సమస్తభోగ్యభోక్తృభోగ సాధనజాతమంతయు బ్రహ్మోపలబ్ధిసానమనియు నయ్యది విదితావిదితములకంటె భిన్నము మనోవాగతీతమునగు నిర్విశేషజ్ఞానస్వరూప మగుటంజేసి జ్ఞేయముగాదనియు, సర్వప్రవృత్తి హేతువుగూడ నదియేయని పూర్వగ్రంథమున నిరూపింపబడినది. ఇట్టిపరమార్థ మొకయూఖ్యాయికాగూపమున స్పష్టముజేయబడుచున్నది.

మూ॥ బ్రహ్మ హ దేవేభ్యో విజిగ్యే తస్య హ బ్రహ్మణో విజయే దేవా దేవతం అమహీయన్త ॥ త ఐక్షన్తాస్మాకమే వాయం విజయోన్తాస్మాకమేవాయం మహిమేతి (1) తద్దై

షాం విజ్ఞా తేభ్యో హ ప్రాదుర్బభూవ తన్నవ్యజానత కిమిదం
యక్షమితి ॥ (2) తేగ్నిమట్రువః జాతవేద ఏతద్వి
జాసిహి కిమేతద్యక్షమితి తథేతి ॥ (3) తదభ్యద్రవత్త
మభ్యవదత్ కౌగ్నేత్యగ్నిర్వా అహమస్మీత్యబ్రవీజ్ఞాతవేదా వా
అహమస్మీతి ॥ (4) తస్మిం స్వయి కిం వీర్యమిత్యపీ
దగ్ం సర్వం దహేయం యదిదం పృథివ్యామితి ॥ (5)
రస్మై తృణం సిదధావేతద్దహేతి రదుపప్రేయాయ సర్వజవేన
రన్న శశాక దగ్ధం స రత ఏవ నివృతే నై తదశకం విజ్ఞాతుం
యదేతద్యక్షమితి ॥ (6) అథ వాయుమబ్రువః వాయవే
రద్విజాసిహి కిమేతద్యక్షమితి తథేతి ॥ (7) రదభ్యద్రవత్తమ
భ్యవదత్ కౌగ్నేతి వాయుర్వా అహమస్మీత్యబ్రవీన్మాతరిశ్వా
వా అహమస్మీతి ॥ (8) తస్మిం స్వయి కిం వీర్యమిత్యపీదగ్ం
సర్వమాదదీయ యదిదం పృథివ్యామితి ॥ (9) తస్మై తృణం
సిదధావేత దాదత్సేతి రదుపప్రేయాయ సర్వజవేన తన్న శశా
కాదాతుం స రత ఏవ నివృతే నై తదశకం విజ్ఞాతుం యదేతద్యక్ష
మితి ॥ (10) అథేన్ద్రమబ్రువః మఘవన్నేతద్విజాసిహి
కిమేతద్యక్షమితి ॥ తథేతి తదభ్యద్రవత్తస్మాత్తిరోదధే ॥
(11) స తస్మిన్నేవాకాశే త్రియమాజగామ బహుశోభమానాము
మాం హైమవతీం తాగ్ం హోవాచ కిమేతద్యక్షమితి ॥ 12

తా॥ విశుద్ధాంతకరణులగు వారికి మాత్రమే సర్వాత్రి
శయము సర్వాత్మభూతము నగుబ్రహ్మము జ్ఞేయమగునను
బ్రహ్మజ్ఞానముయొక్క ముఖ్యసూత్ర మీయాఖ్యాయికా
రూపమున వివరింపబడుచున్నది. జగత్స్థితిపరిపాలనానిరతు
డగు బ్రహ్మ దేవతలచే ప్రార్థితుడయి యనురుల నొక

యుద్ధమున జయించెను. యజ్ఞవిఘ్నకారులగు ననురుల దర్ప
మణంగుటచే దేవతలు తమతమహవిర్భాగముల సక్రమముగ
సేకరింపుచుండిరి. దేవతలు తమశక్తిచే ననురుల జయింపఁ
బడినట్లు విజయమును దమయగదారోపించుకొని గర్వపూరితు
లయిరి. మిథ్యాహంకారనిమిత్తమగు వీరల గర్వము నణచి
వారికి గుణపాతము నేర్పుటకై నూయోపాత్తము అత్యంత
మద్భుతమునగు నొకానొక రూపవిశేషమున బ్రహ్మము వారి
యెదుట ప్రాదుర్భూతమయ్యెను. ఇట్టి యపూర్వస్వరూప
మును కనుంగొనుటకై దేవతలచే బ్రేరితులయి యగ్ని
వాయువు లావ్యక్తిసన్నిధియందు తమతమసామర్థ్యముల
శ్లాఘించుకొనిరి గాని యావ్యక్తిచే నచట నుంచబడిన గడ్డి
పోచ నగ్నిదహింపలేకపోయెను. వాయువు చలింపజేయలేక
పోయెను. వీరుభయులు విఫలప్రయత్నములగుటజేసి దేవ
రాజే స్వయముగా నావ్యక్తిని జేరప్రయత్నించెను. కాని
మఘవానుడచటికి జేరునప్పటికే యావ్యక్తి యస్తరితమై
యాస్థలమున సౌందర్యమున హైమవతివలె శోభిల్లునొక
స్త్రీరత్నమతని కగుపడెను. ఇంతకుపూర్వ మగుపడిన యా
యపూర్వవ్యక్తి యెవరని యిందుగఁజూపెనడిగెను. 12

తృతీయఖండము సహస్రము

చతుర్థఖండము

మూ॥ సా బ్రహ్మేతి హోవాచ బ్రహ్మణో వా ఏత
ద్వీజయే మహీయన్వమితి తతో హైవ విదాంచకా ర బ్రహ్మేతి(1)

తస్మాద్వా ఏతే దేవా అతితరామివాన్యాన్ దేవాన్ యదగ్ని
ర్వాయురిష్ట్రస్తే హ్యేనన్నేదిష్ఠం వస్పృశుస్తే హ్యేనత్పృథమో
విదాంచతార బ్రహ్మేతి (2) తస్మాద్వా ఇన్ద్రోఽతితరామి
వాన్యాన్ దేవాన్ స హ్యేనన్నేదిష్ఠం వస్పృశు స హ్యేన
త్పృథమో విదాంచతార బ్రహ్మేతి॥ (3)

టీ॥ “ఇంతకుపూర్వమగుపడిన యపూర్వవ్యక్తి దేశ
కాలనస్తుపరిచ్ఛిన్నముగాని బ్రహ్మము. అతడే దేవాసుర
యుద్ధమున గెలిచినవాడు. అతని విజయముచేతనే మీరం
దరు గొప్పవారలై లోకమునందు స్తుతిపూజాదికమునకు
బాతులగుచున్నారు. కనుక మీరు నృధాహంకారమును
అభిమానమును బొందకుండుముగాక ” యని యాశ్రీ దేవ
రాజున కాసత్తినిచ్చెను. శ్రీరూపమున పొందుర్భూతమయిన
ఐశ్వర్యశక్తిచే నిట్లుపదేశింపబడుట కిన్ద్రుడే మొదటివా
డగుటచే నతడు దేవతలలో నగ్రగణ్యుడయ్యెను. వాయుగ్ని
దేవత లాయపూర్వవ్యక్తిసన్నిధిం జేరుటకు మొదటివారగుటం
జేసి వీరితర దేవతలకంటె మిన్న కెక్కిరి. 1-3

అ॥ ఇంతటితో నీయాఖ్యాయిక ముగిసినది. బ్రహ్మ
స్వరూపమును గూర్చినయాఖ్యాయికయం దిన్ద్రుడు గ్రహిం
చిన యుపదేశమిక వివరింపబడుచున్నది.

మూ॥ తస్మైష ఆదేశో యదేతద్విద్యుతో వ్యద్యుతదాగితీ
న్న్య మీమిషదాగిత్యధిదై వతమ్ ॥ 4

టీ॥ సుప్రసిద్ధమయిన యీవరబ్రహ్మము మెఱుపుతీగె
కాంతివలె బ్రకాశించును. కనురెప్పపాటువలె నత్యంతము

శీఘ్రముగ ప్రకాశతిరోధానములుగలది. ఇది బ్రహ్మము యొక్క దైవికస్వరూపము.

తా॥ వి॥ బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపము దుర్విశ్లేషము. ప్రస్తుతసన్నివేశమునుబట్టి యనుభూతమయిన బ్రహ్మముసర్వవ్యాపి స్వరూపుని దృష్టిచేసి వర్ణించుచున్నాడు. దట్టమగుచీకటితో నానరింపబడిన మేఘ పటలమును బ్రద్దలుచేసుకొని హఠాత్తుగా పొదుర్భూతమగు మెఱుపుతీగెకాంతివలెనే దేవతలయెదుట నీబ్రహ్మస్వరూపము హఠాత్తుగా మెఱుపెను. అందువలన బ్రహ్మస్వరూపము మెఱుపుతీగెవలె బ్రకాశించుచుంది యని యిందుగ్రహించెను. మరుదగునలన విషయమును దెలిసి కొని సురరాజచటికి జేరకపూర్వమే కనురెప్పపాటంత శీఘ్రముగా బ్రాదుర్భూతమయిన యా యపూర్వవృత్తి యన్తర్ధానమొందెను. మరియొకమార్గమున వర్ణించుటకశక్యమగు బ్రహ్మస్వరూపమిచట దేవతానిమిత్తములగు నుపమానములచే వర్ణింపబడినది. ఈ యుపమానద్వయముచేత బ్రహ్మస్వరూపము యొక్క యుగపద్విశ్వవ్యాపకత్వము నిరతిశయ జ్యోతిరాత్మకత్వము సృష్ట్యాదిక్షిప్రకారిత్వము తెలియజేయబడుచున్నది.

4

అ॥ పరిత్యగ్యాత్మస్వరూపమున బ్రహ్మ అభివ్యక్తమగు నటుల శారీరకమగు నుపమానముచే నద్దాని స్వరూపము తరువాత మంత్రమున వివరింపబడుచున్నది.

మూ॥ అథాధ్యాత్మం యదేతద్గచ్ఛతీవ చ మనోఽనేన
చైత దుపస్మరత్యభీక్షం సంకల్పః ॥ 5

టీ॥ మనస్సు బ్రహ్మస్వరూపమును బొందుచున్నట్లుగా
నున్నది. అందువలన నీ బ్రహ్మ సమీపమునందున్నట్లు స్మరిం
పుచున్నాము. మాటిమాటికి బ్రహ్మవిషయకమగు సంకల్పము
గలుగుచున్నది.

తా॥ వి॥ మనస్సు బ్రహ్మమునకుపాధియగుటంజేసి
యది యత్యంతసమీపమున నున్నటుల గాన్పించుచున్నది.
అందువలన మనస్సు బ్రహ్మమును పొందు
బ్రహ్మముమనస్సున చున్నట్లున్నది. నిజముగానది మనస్సున
కండ్లకాదు. కవిషయము. అద్దాని నది బొందలేదు.
అత్యంతసామీప్యముచే నేను బ్రహ్మము నయితినని బ్రతి
క్షణము సాధకుడు స్మరింపుచున్నాడు. అందువలన బ్రహ్మసా
క్షాత్కారాభిలాష యతనికి పలుమరు గల్గుచున్నది. ఇట్లు
స్మరణసంకల్పాది చిహ్నములచేత బ్రహ్మముపాస్యమగు
చున్నదియని భావము. 5

అ॥ ఇట్టి యుపాసనావిధానఫలములు తరువాతమంత్ర
మున బోధింపబడుచున్నవి.

మూ॥ తద్ధ తద్వనం నామ తద్వనమిత్యపాసితవ్యం స
య ఏత దేవం వేదాఽభి హైనం సర్వాణి భూతాని సంవాంఛంతి॥6

టీ॥ సుప్రసిద్ధమయిన యాపరబ్రహ్మమునకు తద్వన
మను పేరు గలదు, కనుక బ్రహ్మమును తద్వనమని యుపా

సింపనగును. ఇట్లు పాసనము జేయువానిని సమస్తభూతము లభివాంఛింపుచున్నవి.

తా॥ వి॥ తద్వనమను శబ్దమునకు సమస్తప్రాణిజాతము లకు సంసేవ్యమని యర్థము. ఆత్మజ్యోతిస్సుచే నుజ్జ్వలితము లయినపుడే సమస్తప్రాణిజాతములు స్వస్వ బ్రహ్మమును తద్వ వ్యాపారక్షమము లగుచున్నవి. అట్టియుజ్జ్వలనములేనపుడు వాయ్వగులు తృణకణమునుగూడ చలించుటకును దహించుటకు నశక్తులయిరి. అందువలననే “శ్రోత్రస్య శ్రోత్రగ్” (1-2) అను మన్తమున బ్రహ్మముయొక్క సర్వాత్మత్వముపనిషదాదియం దుపదేశింపబడినది. కనుక చూపరబ్రహ్మతత్త్వమందరికి సంసేవ్యమగుచున్నది. బ్రహ్మమును తద్వనమను గుణముగలదిగా నుపాసింపనలయును. ఇతరవిషయకబుద్ధి వృత్తులచే విచ్ఛేదమునొందని యుపాస్యకవిషయకబుద్ధివృత్తి పరంపర, యుపాసన మనంబడును. స్వయంప్రకాశము సర్వ వ్యాపారహేతుభూతము సంకల్పస్మరణగమనాదికమునకు కారణము నగుబ్రహ్మమును తద్వనమను నామముతో నుపాసించువాడు స్థావరజంగమములగు సమస్తభూతములచేత దర్శనస్పర్శనాదులచే నభివాంఛింపబడుచున్నాడు.

ఎవ్వని ప్రేరణముచే బ్రాణమనోవాక్చక్షుఃశ్రోత్రాదులు స్వస్వకర్మాచరణశుమర్థములగునో యట్టి బ్రహ్మస్వరూ

జ్ఞానోపాసనములు బ్రహ్మపాత్రి సాధనములు

పము నుపదేశించుటకీయుపనిషత్తు ప్రవర్తిం
చినది. పరబ్రహ్మమువిదితావిదితములకంటె
నన్యమనియు ఉపాసనావిషయమగు నీశ్వరా
దికము బ్రహ్మము గాదనియు విశేషముచేయు
బడినది. బ్రహ్మోపాసనము నిషేధింపబడినది. అయినను నీ
మంత్రమున తద్వినాభిధేయమున బ్రహ్మోపాసనము నిర్దేశింప
బడుచున్నది. అంతమాత్రముచేత వైరుధ్యమును శంకింప బని
లేదు. సాధకుని యధికారభేదమునకనురూపముగ జ్ఞానోపా
సనము లిచట బోధింపబడుచున్నవి. విచారక్షమమగు బుద్ధి
సూక్ష్మత గలవానికి జ్ఞాన ముపదేశింపబడినది. మంద మధ్యమ
బుద్ధుల కశబ్దము అస్పర్శము నగు నిర్గుణబ్రహ్మము దుర్విశ్లే
యము. వారల కుపాసనమే శరణ్యము. బ్రహ్మసాక్షాత్కా
రమునకు జ్ఞానమొక్కటియే సాక్షాత్సాధనము. జ్ఞానమున
కవశ్యపూర్వాంగమగు చిత్తైకాగ్ర్యముపాసనముచే కలుగును.
జ్ఞానము జీవన్ముక్తి హేతువు. ఉపాసనము క్రమముక్తికార
ణము. జ్ఞానోపాసనములు రెండును సాక్షాత్పరోక్షభేదముచే
బ్రహ్మోపలబ్ధిహేతువు లగుచున్నవి. ఈరెండుమార్గములను
నుపనిషత్తులు బోధించుచున్నవి.

6

అ॥ ఉత్కృష్టతమమగు నమృతత్వప్రాప్తికి బ్రహ్మ
జ్ఞానము దక్క నుపాయాంతరములేదని జ్ఞానేతరమార్గములు
నిషేధింపబడుచున్నవి.

మూ॥ ఉపనిషదం భో బ్రూహీత్యుక్తా త ఉపనిషద్భాగ్ని
ప్రీతిం వా వ త ఉపనిషదమబ్రూమేతి॥

7

టీ|| బ్రహ్మజ్ఞానోపదేశమంతయు నీ యుపనిషత్తున జేయబడినది. ఈ యుపనిషత్తున నుపదేశింపబడినదంతయు సత్యజ్ఞానానంతలక్ష్మితమగు బ్రహ్మవిషయమే యయియున్నది.

తా|| వి|| సమస్తహృదయగ్రంథులను శిథిలముజేసి యవిద్య నంతమొందించి సాధకుని సత్యంతము బ్రహ్మసామీప్యమును బొందించునది గనుక ఉపనిషత్తును పేరువచ్చినది. అట్టి జ్ఞానము గ్రంథవిషయము గనుక గ్రంథమునకుగూడ నాపేరు కలిగినది. 7

అ|| బ్రహ్మజ్ఞానోపలబ్ధి కవశ్యములగు ముఖ్యసాధనము లను గూడ జెప్పినగాని బ్రహ్మజ్ఞానోపదేశము సంపూర్ణము గాదనిదలంచి యట్టిముఖ్యసాధనముల నెనిమిదవమస్త్రముపదేశించుచున్నది.

మూ|| తస్యై తపో దమః కర్మేతి ప్రతిష్ఠా వేదాః సర్వాంగాని సత్యమాతనమ్ || 8

టీ|| బ్రహ్మజ్ఞానమునకు తపస్సు దమము అగ్నిహోతా తాదికర్మలు ప్రతిష్ఠాభూతములు. వేదములు దానియంగములు. సత్యమద్దానికి నివాసస్థానము.

తా|| వి|| శరీరేంద్రియాస్తకరణములయొక్క పరస్పర సమాధానము తపస్సు. అస్తరింద్రియనిగ్రహము దమము. స్వవర్ణాశ్రమోచితమగు అగ్నిహోతాతాదికర్మాదుకర్మము కర్మచే చిత్తశుద్ధి ఉపాసనముచే చిత్తైకాగ్ర్యము లభించును. చిత్తైకాగ్ర్యము ముక్తిసాధనము. కర్మోపాసన

ములు రెండును నాలుగు వేదములయందు వివరింపబడినవి. వేదశబ్దముచే శిక్ష, నిరుక్తము, ఛందస్సు, జ్యోతిషము, బ్రాహ్మిని, వ్యాకరణము, కల్పములను నారువేదాంగములు గూడ నవగతము లగుచున్నవి. మనుసాధనములు.

జాడు నిలుచుటకు పాదము లాధారమయినటుల బ్రాహ్మజ్ఞానమునకు నాలుగు వేదములు బ్రతిష్ఠాస్థానము లగుచున్నవి. లేక నుపనిషత్కామధేనువునకు బ్రాహ్మవిద్య వత్సయనియు తపఆదు లద్దాని పాదములనియు జెప్పబోలు. అమాయిత్యము, వాక్సనశకాయముల యకౌటిల్యము, సత్య శబ్దార్థములు. కావున మాయారహితులగు సాధుజనులయందే బ్రహ్మవిద్య నిలచి ఫలించును. అందువలన సత్యము బ్రహ్మవిద్య కావాసస్థానమని వర్ణింపబడినది. 8

అ॥ ఫలశ్రుతికథనముచే నీయుపనిషత్తుపసంహరింపబడుచున్నది.

మూ॥ యో వా ఏతామేవం వేదాపహత్య పాపానమనస్తే స్వర్గే లోకే జ్యేయే ప్రతితిష్ఠతి ప్రతితిష్ఠతి ॥ 9

.చతుర్థఖండము సమాప్తము.

టీ॥ పూర్వోక్తప్రకారమున నీ బ్రాహ్మవిద్యను దెలిసికొనినవా డవిద్యను బోగొట్టుకొని యనంతము, అత్యంతము శ్రేష్ఠము ఆనందస్వరూపము నగుబ్రాహ్మమునందు స్థిరమగు సితిని బొందును.

తా॥ వి॥ బ్రాహ్మజ్ఞానికి ధర్మాధర్మములు పుణ్యపాపములు నశించును. ధర్మాచరణముచే నుత్తమలోకము, అధర్మా

చరణముచే నధోలోకము సంప్రాప్తము లగుచున్నవి. ఈ రెండును బంధకారణములే. అటులనే పుణ్యపాపములుగూడ

[బ్రహ్మజ్ఞానికి ధర్మా
ధర్మములు పుణ్యపాప
ములు లేవు.

నవశ్యమనుభవనీయములగు ఫలహేతు

పులగుటచే బంధనిమిత్తములే యగు

చున్నవి. విధినిషేధవిదూరమగు నిష్టై

గుణ్యమార్గమున మెలంగు బ్రహ్మజ్ఞాని

కివి యుపాదేయములు గానేరవు. అట్టి బ్రహ్మజ్ఞాని సర్వ

వేదాంతాఖిన్దార్థప్రతిపాదితము అఖిన్దరసమనము నగు బ్రహ్మ

మును స్వస్వరూపముచే బొంది బ్రహ్మమే యగుచున్నాడు.

సర్వసంసారసంబంధ మతనినుండి తొలగిపోవును. 9

నాల్గవఖండము సమాప్తము

శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యేత్యాది బిరుదాంఛిత

శ్రీభారతీ సంప్రదాయ సార్వభౌమ జగద్గురు శ్రీ

కల్యాణానంద భారతీమాన్తాచార్య మహా

స్వామి పాదాత్మంతాస్తే వాసియు నతి

గోత్ర సముద్భూతుడు నగు లింగన

సోమయాజిచే విరచితమగు నుపనిష

చ్చన్ద్రిక్ ద్వితీయమయూఖమునం

దలి కేనోపనిషత్తు

సమాప్తము

[బ్రహ్మర్పణం బ్రహ్మ హవిర్బ్రహ్మగ్నో బ్రహ్మణా హుతమ్

బ్రహ్మైవ తేన గత్తవ్యం బ్రహ్మైకర్మసమాధినా ॥

క తౌ ప ని ష త్తు

అర్థసంగ్రహము

గురుశిష్యులుభయం లరజ్ఞానయోగ్యములగు విద్యా
ఫలములబొంది తేజోవంతులగునట్లును అన్యోన్యము ద్వేషింప
కుండునట్లును ప్రార్థనాపూర్వకముగ శాంతిపాఠముతో నీ
యుపనిషత్తు ప్రారంభింపబడుచున్నది.

ప్రథమాధ్యాయము

ప్రథమవల్లి:— కాశకోపనిషత్తు కృష్ణయజుర్వేదీ
యాంతర్గతము. ఆత్మతత్త్వమిచట వాజసనీవసపుత్రు డగు
నచికేతనునికి యముడుపదేశించిన యాఖ్యాయికాగూఢమున
వివరింపబడినది. ఈ యాఖ్యాయిక అనుశాసితపర్వమునగూడ
గానవచ్చుచున్నది. వాజసనసుడమ నొకకర్మజ్యేష్ఠుడు సర్వ
స్వదానప్రాయక్తముగ విశ్వజిద్యాగమునొకదానిని దలపెట్టి
నిరిన్నియములు నిర్బలములు నగు గోవులను ఋత్విక్కులకు
దక్షిణలనిచ్చెను. ఇందుచే దండ్రుకి గలుగనున్న నరకదుఃఖము
నకు బ్రతీకారముగ నచికేతనుడు తనను యమునికి దానము
జేయించుకొని యమసదనము జేరెను. బ్రహ్మదర్శనమునకుం
బోయినయముడు స్యగ్రహమునకు వచ్చునంతవరకతడు నిరా
హారుడయి త్రిరాత్రుమచటనే వసియించెను. అగ్నిస్వరూపు

డగు బ్రాహ్మణుడు నిరాహారుడయి తనయింట వసియించి నందున తనకు వాటిల్లనున్న ముప్పును దొలగించుకొనుటకై యముడు నచికేతసునికి మూడువరముల నొసంగెను. అతడు స్వగృహమున కేగినపుడు తండ్రిశాంతమనస్కుడయి తనను గుర్తించుట మొదటివరము. ఆకలిదప్పులు లేనిస్వర్గసుఖ ప్రాప్తికి సాధనమగునగ్నిచయన ముపదేశించుట రెండవ వరము. మొదటివరము నచికేతసుని పితృభక్తిద్యోతకము. రెండవది కర్మసంబంధము, అనిత్యఫలప్రదము. నిఃశ్రేయః ఫలప్రద మగుబ్రాహ్మవిద్యోపదేశము మూడవవరము. ఇట్లు రెండుమూడువరములరూపమున కర్మజ్ఞానములురెండు నుపదేశింపబడినవి. సర్వోత్కృష్టమగు నాత్మవిద్యోపదేశమునకు నచికేతసునియర్హతను బరీక్షించుటకు యముడు నచికేతసుని యనేకములగు నిహపరలోకై శ్వర్యములచే బ్రలోభింపజేసెను గాని యాతడందుల కియ్యకొనలేదు. అందులకు యముడు సంతసించెను.

ద్వితీయవల్లి:— శ్రేయోమార్గము పరమపురుషార్థ మగు నిఃశ్రేయస్సునకు సాధనము. ప్రేయోమార్గము ప్రియ మగు నభ్యుదయమునకు సాధనము. మొదటిది నిత్యఫలకము. రెండవదియనిత్యఫలకము. వివేకవంతుడగుజ్ఞాని మొదటిదానిని గోరును. మందబుద్ధి రెండవదానిని గోరును. బ్రహ్మము కేవల హేతువాదమున కందరానిది. సర్వసంసారభోగజాతమును బరిత్యజించిన విరాగికిగాని బ్రహ్మజ్ఞానములవడనేరదు. ఆత్మ నిగూఢము, ప్రాకృతవిషయవిజ్ఞానముచే గప్పబడినదియగుటచే

మనస్సును విషయములనుంచి తొలగించి నద్దాని గ్రహింప
వలయును. యముడు దుర్విజ్ఞేయమగు పరబ్రహ్మము నోంకార
రూపమున సంగ్రహముగనుపదేశించెను. ఈ యొక్క అక్షర
ముచే బరాపరబ్రహ్మలరెండింటిని దెలిసికొనసాధ్యమగును.
ఓంకారము రెంటికిని బ్రశస్తమగు ప్రతీకయయి నిదిధ్యాసోపా
సనలకు విషయమగుచున్నది. ఆత్మ చావదు, చంపబడదు;
లోపింపని నిత్యచైతన్యస్వరూపము; పుట్టుక లేనిది పురాణము
నిర్వికారము. శస్త్రాదులు శరీరమును గొట్టునగుగాని యాత్మను
గొట్టనేరవు. శరీరముకంటె వేరయి సుఖదుఃఖాదిశరీరధర్మము
లచే నసంస్పృష్టము, పరిమూలరహితము, సూక్ష్మముకంటె
సూక్ష్మతరము; మహత్తుకంటె మహత్తరము; బుద్ధిగుహ
యందు నిగూఢముగ నున్నది. బాహ్యవిషయములనుంచి
తొలగింపబడి ప్రసన్నమగు మనస్సు నద్దానిమహిమను దెలిసి
కొనగలదు. సర్వవ్యాపియగుటచే దానిని వెతుకబోయినవాని
కంటె ముందుగ బోయినది యట్లగుబడును. అది యచంచలము;
నిర్ధర్మకము; పుట్టుక లేకుండుటచే నిర్వికారము, సర్వవ్యాపి
యగుటచే మహత్తమము. ఇట్టియాత్మ తానేయని గ్రహించిన
వానికి శోకమోహములు దూరములగును. వేదాధ్యయనము
చేతను బహుగ్రన్థాభ్యాసముచేతను నది తెలియబడదు.
శ్రీహరిమనననిదిధ్యాసములచేత మాత్రమే దాని దెలియనగును.
పరమేశ్వరానుగ్రహము వీనికి దోడ్పడవలెను. ఇందియ
తాల్మముచే చిత్తశాంతియు చిత్తైకాగ్ర్యము లేనిప్రకృత
బుద్ధి కది యందదు.

తృతీయవల్లి:— ఆత్మను బుద్ధిగుహయందు దెలియ నగును. ఈ యాత్మయే యొకానొకప్పుడు కర్మఫలముననుభవించును. నిర్లిప్తమగునాత్మయు కర్మఫలభోక్తయగు నాత్మయు విలక్షణములుగనున్నటుల గాన్పించుచున్నారు. కాని వారిద్దరు నొకరే కర్మఫలభోక్తయగు నాత్మ జీవుడని పించుకొనును. ఆత్మ క్షిప్తిజీవత్వ ముపివ్వచే నుపాధివశమున సంప్రాప్తమగుచున్నది. కర్మఫలమునుభవించు జీవునియొక్క యాత్మత్వము దుష్స్వంతపాత్రధారిణమును జేసినగోపాలిని స్వస్వరూపమువలె బోలేదు. అజ్ఞానముచే నదికప్పబడి తేలి యుటలేదు. ఆత్మలు రెండు గావు. అనస్థలు మాత్రము రెండు గలవు. నిర్వికారము సహజము నగుస్వరూప మొకటి. దానియందజ్ఞానముచే నారోపింపబడు జీవత్వావస్థ రెండవది. జీవత్వమును జెప్పినపుడాత్మత్వంకూడ స్ఫురించుచు నేయున్నది. ఎండను నీడవలె ఆత్మను జీవత్వమనుసరించుచున్నది. సంసార సాగరమును దాటుటకు పరబ్రహ్మము, కర్మఫలమగునభ్యుదయమును బొందుటకు యపరబ్రహ్మము సాధనములగు చున్నారు. జీవుడే ఈరెంటికిని యధికారి. ఉభయవిధఫలముల ననుభవించుటకు శరీర మతనికిసాధనము. అది యతనికి నుపాధి యగుచున్నది. అంతఃకరణముయొక్క రూపాంతర మగుమనస్సు చక్షురాదిజ్ఞానేంద్రియములద్వారా విషయముల గ్రహించి వానిని బుద్ధికి బ్రసాదించును. అప్పుడు బుద్ధి వానిని బట్టి మానుషప్రవృత్తిని నిశ్చయించును. జీవుడీప్రవృత్తిఫలము ననుభవించును. జీవునికి కర్మఫలానుభవము శరీరోపాధిచే

సంప్రాప్తమగుచున్నది. ఆత్మ స్వయముగా నిర్ధర్మకము. బుద్ధి ఆత్మకత్యంతసమీపమునం దుండుటచే జపాకుసుమ ధర్మము స్ఫటికమునం దారోపింపబడినట్లు బుద్ధిధర్మము లాత్మ యందును, ఆత్మధర్మములు బుద్ధియందు నారోపింపబడు చున్నవి. ఇట్లాత్మకు జీవత్వ మారోపితస్వరూపమగుచున్నది. ఈవిధమున దేహేంద్రియసంఘాతఫలమగు భోక్తృత్వ కర్తృత్వరూప మగుసంసారము జీవునికి సంప్రాప్తమగు చున్నది. జీవుడనురధికుడు, బుద్ధియనుసారధిచే విషయములను మార్గమున నడిపింపబడు యింద్రియములను నశ్యములతో నమర్చబడినశరీరరథము ననుష్ఠించియున్నాడు. బుద్ధి మంచి మార్గమున నడచిన నివృత్తిమార్గము, అన్యమార్గమున నడచిన ప్రవృత్తిమార్గము సంప్రాప్తమగును. నివృత్తిమార్గముచే బ్రహ్మప్రాప్తియు, ప్రవృత్తిమార్గముచే సంసారము లభింపును. ఇంద్రియములు, ఆకాశాదిభూతపంచకము, మనస్సు, బుద్ధి, హిరణ్యగర్భుడు వీనిలో పూర్వపూర్వముకంటె నుత్తరోత్తరము సూక్ష్మతరము మహత్తరము నగుచున్నది. పురుషుడు వీనియన్నిటికంటెను సూక్ష్మతమము, మహత్తమము. సూక్ష్మత్వమహత్వములకితడే పరమానధి. ఇతడు సర్వజగత్కారణము. ఈపరమపురుషుడు బుద్ధిగుహయందు నిగూఢముగనుండుటచే సులభముగ దెలియుటలేదు. ఏకాగ్ర్యము సూక్ష్మము నగుబుద్ధికి యతడందగలడు. సకలేంద్రియ వ్యాపారముల మనస్సునం దుపసంహరించినవాడు నిర్వికల్ప సమాధియం దాత్మప్రకాశమును జూడగలడు. ఆత్మనుబొందు

మార్గము దుస్సాధమగుటచే యజ్ఞాననిద్రానుండి లేచి జాగ రూకతతోనద్దాని గ్రహింపవలయును. శరీరము లనిత్యములు జీవితము స్వల్పము గనుక నాలస్యముజేయరాదు. ఆత్మశబ్దము, రూపము, స్పర్శము, నాశము, రసము, గంధము లేనిది; నిత్యము, అనాది, అనంతము. ఇట్లెరింగినవాడు మృత్యువు నుంచి తప్పించుకొనును.

ద్వితీయాధ్యాయము

(పథమవల్లః— ఆత్మయొక్క— దుర్విశ్లేయత్వము, తత్స్వరూపము, తత్ప్రాప్తిమార్గము ప్రదర్శింపబడినవి. ఆత్మ బుద్ధిగుహానిహితమగుటవలననేగాక నిందియప్రతిబంధమువలన గూడ నది దుర్విశ్లేయమగుచున్నది. చక్షురాదిపంచేంద్రియములు బాహ్యవిషయములనుగూర్చి యెల్లప్పుడును పరుగు లిడును. అందువలన కామ్యలోలుపత్వము, సంసారప్రాప్తియు గలుగుచున్నవి. ఆత్మచైతన్యముచే నుద్దీపితములయినపుడు మనస్సు పంచేంద్రియములు వ్యాపారవంతములగుచున్నవి. ఆత్మచైతన్యమే సర్వవ్యవహారకారణము. అజ్ఞానిజనమీవిషయమును గుర్తింపలేక మనస్సువ్యవహరించుచున్నదని దలంచుచున్నారు. మనస్సును దానినుజ్జ్వలింపజేయుచున్న ఆత్మ ప్రకాశమును బ్రత్యేకింపలేక మనస్సుయొక్క ధర్మముల నాత్మయందారోపించి ఆత్మ జ్ఞానకర్త, ఫలభోక్త యనిపొరబడుచున్నారు. ఆత్మకు కర్తృత్వభోక్తృత్వములు లేవు. ఆత్మ సర్వవ్యాపి; వివిధయోనులయందతడు జీవరూపమున మెలంగుచున్నాడు. జీవాత్మలనన్యములు. జీవునికి తత్తదపాధిగత

మగు కర్తృత్వభోక్తృత్వములు సంప్రాప్తమగుచున్నవి. ఆత్మ యొక్కడే మోక్షైకసాధనము. హిరణ్యగర్భుడు ఇంద్రా గ్నులు మొదలగుదేవతలు, సర్వప్రపంచము గూడనతనిస్వరూ పములు. హిరణ్యగర్భుడు ప్రథమశరీరి. జగత్సృష్టి కతడే ప్రారంభము. అతడు జగత్తుయొక్క సమష్టిస్వరూపుడు. జీవులంద రతనిప్రత్యేకస్వరూపములు. ఇంద్రియనిగ్రహముచే మనస్సు సంతర్దృష్టిగలదానినిగణేసి బాహ్యస్వరూపముల నసత్యములుగ ద్రోసిబుచ్చి పరమాత్మస్వరూపమును హార్దా కాశమున దెలిసికొనవలయును. అతనిని దెలిసికొనుటకు నిర్దేశింపబడినహార్దాకాశ మంగుష్ఠపరిమాణమగుటచే నతడు గూడ సంగుష్ఠపరిమాణుడని వర్ణింపబడుచున్నాడు. అతనికి బరిమాణములేదు. మహత్తముడు. ఇంద్రియలోలుపత్వమును జయించి శుద్ధచిత్తులు మననశీలులునగు మును లతనిదర్శనము జేయగలరు.

ద్వితీయవల్లి:— వాక్చక్షుశ్రోత్రఘ్రాణములను నేడు, నాభియొకటి, మూత్రపురీషద్వారములురెండు, బ్రహ్మరంధ్ర మొకటిమొత్తముపదునొకండుద్వారములతో నలరారుచున్న నీశరీరనగరమును స్వతంత్రరాజగు నాత్మ యధిష్ఠించియుం డును. విజ్ఞానపూర్వకముగ నతనిని దెలిసికొనినవాడు కామకర్మ బంధములు వీడి యభయప్రతిష్ఠితుడగును. ఆత్మ సర్వాత్మ కుడు, సర్వసంసేవ్యుడు నగును. ప్రాణపంచకమతనిచే నడిపింప బడుచున్నది. అతను లేనిశరీరము రాజులేచిపోయిన నగరము వలె బాడుబడును. బ్రహ్మజ్ఞానముచే సర్వసంసారోపరతి, అదిలేకుండుటచే సంసారనిరతియు గల్గుచున్నది. ఆత్మయే

జీవస్వరూపమున స్వప్నమునందవిద్యచే సుఖదుఃఖముల ననుభవించుచున్నాడు. సూర్యకాంతి యశుభ్రపదార్థసంపర్కముచే నసంస్పృష్టముగాన ట్లాత్మగూడ సుఖదుఃఖములచే నసంస్పృష్టమగుచున్నాడు. త్రాటియందు కాన్పించుసర్పము త్రాటినంటదు. ఆత్మ యద్వితీయము. సర్వలోకములను వశము నందుంచుకొనినవాడు. అతడు సర్వాధారుడు. దర్పణమునందలి ప్రతిబింబమువలె నతడు స్వయముగా నిరాధారుడు. అతడొకడే నిత్యము, చేతనములకెల్ల జేతనము. దాని స్వరూప మిట్టిదని నిర్దేశింపవీలులేదు. నివృత్తైషమలగు యతినత్తముల కతడు గోచరముకాగలడు. సర్వప్రపంచానభాసకములగు సూర్యాగ్ని తేజస్సు లతనిచే బ్రకాశింపబడుచున్నవి. అవి యతనిని బ్రకాశింపజేయలేవు.

తృతీయవల్లి:— వృక్షమునకు వేళ్ళనలె సర్వసంసారమునకు బ్రహ్మము మూలమగుచున్నదని. యీవల్లియందు వివరింపబడుచున్నది. సంసారవృక్షమునకు బ్రహ్మము మూలమగుటవలన దానిమొదలు పైనయుండినట్లు వర్ణింపబడినది. స్వర్గనరకాదిలోకము లడ్డముగావ్యాపించిన సంసారవృక్షశాఖలు. బ్రహ్మము సమస్తజగత్తును నడిపించుచున్నది. చంద్రసూర్యాదు లద్దానిభయముచే స్వస్వవ్యాపారముల ననవహితులయి మెలంగుచున్నారు. అతనిచే నియతముగానిచో నీజగత్తంతయు చెల్లాజెదరయి, జీవితగుసంభవమగును. జలము పాషాణము గావచ్చును. ఇక్షుఖండము కటుకపాయితము కాగలదు. పృథివి కాఠిన్యమును గోల్పోయి యార్ద్రతను బొందవచ్చును. బ్రహ్మ మశేషజగద్భరణభారనిర్వహణ

సమరము, సర్వజ్ఞము, సర్వశక్తిమంతము. ఇట్టిబ్రహ్మమును దెలిసికొనినవాడు శరీరపతనమునకుబూర్వమే ముక్తుడగును. నిర్మలబుద్ధులకయ్యది దర్పణమునందు బ్రతిబింబమువలె స్పష్టముగ గొన్నించు. మానవజన్మమునమాత్రమే దానింజూడదగు. సత్సలమయినబుద్ధిచే నద్దానిస్వరూపమును మనము సేయవలయును. పరమాత్మను మననముజేయుప్రకారము యోగమని బిలువబడుచున్నది. చక్షురాదిజ్ఞానేంద్రియపంచకము స్వస్వవిషయములనుంచి తొలగి సంకల్పవికల్పవిదూరమగు నస్తాకరణముతో నస్తాప్రవిష్టమయి యాత్మయందు నిలచియుండు యుక్తప్రస్థస్థి యోగమనబడును. అదియపరమగతి. ఈస్థిజాగ్రత్వస్వప్నసుషుప్తులకంటె విలక్షణమగు సమాధియగుచున్నది. బాహ్యభ్యంతరములగు నిద్రియములను స్థిరముగ ధారణముసేయుటయే యోగము. అప్పుడు బుద్ధినిద్రియ సంయోగముండదు. ఈ యోగము పతంజలియోగసూత్రములయందు వివరింపబడిన చిత్తనిరోధరూపమగు యోగము కంటె విలక్షణము. చిత్తమును బాహ్యప్రపంచమునుగూర్చి నగుగులిడకుండ నిరోధించుట యోగమని పాతంజలిమతము. నిరోధము సడలినపుడు చిత్తము దిరిగి విషయసంయోగము నొందును. అద్వైతదర్శనమునందలియోగమునందెట్టి ప్రమాదములేదు. బాహ్యప్రపంచమంతయు మిథ్యామాత్రమని దృఢజ్ఞానముండుటవలన చిత్తమద్దాని నాశించదు. ప్రపంచము యొక్క మిథ్యాజ్ఞానదార్ధ్యముచే చిత్తము సర్వవృత్తిశూన్యమయి అప్రయత్నముగ నివాతదీపమువలె నచంచలముగ నుండును. ఆత్మ సర్వేంద్రియాతీతము మనోవాగగోచరము

యోగులంతర్దృష్టిచే నాత్మను సాక్షాత్కారముజేసికొని
తమయనుభవమును లోకమునకు దెలియజేయుచున్నారు.
బ్రహ్మమున్నదనుభావముచేతనే నుపలభ్యముకాగలదు.
లేదనితలంచువా డద్దాని దెలిసికొనుబ్రయత్నమేచేయడు.
సర్వకామోన్ములనముచే మర్త్యడమర్త్యడగును. వివిధ
కామములు, అభిమానములు హృదయము నాశ్రయించుకొని
పీటముడివేసికొనియుండును. వీనిని హృదయగ్రిఘలందురు.
ఇవి బ్రహ్మసాక్షాత్కారమున కవసరములగు చిత్తనైర్మల్య
కాగ్ర్యములకు బ్రతిబంధకములు. బ్రహ్మసాక్షాత్కారము
హృదయగ్రిఘివిచ్ఛేదమయినపుడే సంభవించును. బ్రహ్మ
మును దెలిసికొనినవారు హృదయమునుంచి యూర్ధ్వమునకు
బోవు సుషుమ్నానాడీద్వారమున శిరశికపాలమును భేదించు
కొనిబ్రహ్మలోకమునుజేరును. పరమపురుషు డంగుష్ఠమాత్రుడు,
సర్వాస్త్రర్యామి. హృదయకమలమునందు సన్నిహితుడుగ
నున్నాడు. గడ్డిలోనుంచి కాడనువలె దేహమునుంచి యతనిని
వ్రేమాదరహితమగుజ్ఞానముచే వేరుపరుపవలెను. అట్టివాని
కమృతత్వము సిద్ధించును. ఇదియే వల్లయొక్కపిండితారము.
యమునియుపదేశమువలన నచికేతనుడు పాపరహితుడయి
మృత్యుదాడిని దప్పించుకొని యమృతత్వమును బొందెను.
ఇచటవివరించినప్రకార మాత్మను దెలిసికొనిన యితరులు
గూడ సమృతత్వమును బొందగలరు.

కతోపనిషదర్థసంగ్రహము

సంపూర్ణము,

క తౌ ప ని ష త్తు

ద్వితీయమయాఖము

కృష్ణయజుర్వేదీయ చరక శాఖా నర్గతమగు కథ శాఖా బ్రాహ్మణమునకు జెందియుండుటం జేసి యాయుపనిషత్తు కాథకోపనిషత్తునియు కథోపనిషత్తునియుం గూడబ్రసిద్ధికెక్కినది. సామాధర్వవేదములలోగూడ నీ యుపనిషత్తు వినబడుచున్నట్లు వాడుకగలదు. యమునిచే బ్రహ్మతత్వోపదేశము నొంది కృతార్థతం గాంచిన నచికేతనుని చరిత్రాథోపనిషద్ చిత్వము. త్రము విద్వాన్ముత్తర్థ మిచట నాఖ్యాయికా రూపమున బేర్కొనబడినది. ఈయాఖ్యాయిక తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణమునను మహాభారతము అనుశాసన పర్వము నూటయూరనయధ్యాయమునను గూడ నుదాహరింపబడినది. విషయవిమర్శనమునకు భావకల్పనాగాంభీర్యములకును ప్రసిద్ధికెక్కియుండుటచే నీయుపనిషత్తు ప్రాక్వా శ్వాత్యవిద్వాంసుల పొగడ్త గాంచినది. ఇందలి యనేక మంత్రము లారూపముననే భగవద్గీతయంద నుకరింపబడినవి. వానిలో కొన్ని బ్రహ్మసూత్రములలో ఘమారిరువది యయిదుసూత్రములకు విషయవాక్యములుగ గ్రహింపబడినవి.

శాన్తిపాఠము

మూ॥ సహ సావతు సహ నౌ భునక్తు సహ వీర్యం
కరవావహై తేఽన్వినావధీతమస్తు మా విద్విషావహై ॥

ఓం శాన్తిః శాన్తిః శాన్తిః

టీ|| గురుశిష్యులగు మాయద్దరిని బ్రహ్మము రక్షించు
గాక ! మేమిద్దరము వీర్యవంతులమై విద్యాఫలము ననుభ
వించుముగాక ! మేమభ్యసించు విద్య అర్థజ్ఞానయోగ్యమగు
గాక ! మేముభయులము తేజోవంతుల మగుదుముగాక !
మేముభయుల మొకరినొకరము ద్వేషింపకుందుముగాక !

ఓం శాన్తిః శాన్తిః శాన్తిః .

తా|| వి|| విద్యాభ్యాసకాలమునందు గురుశిష్యుల
కన్యోన్య మనాదరణమువలనగాని న్యాయమునతిక్రమించిన
చేతలవలనగాని కలుగగల ద్వేషము శాంతించుటకును సభ్య
సింపబడబోవు శ్రేష్ఠతమమగు బ్రహ్మవిద్య యవిఘ్నముగ
సాగుటకును నిర్గుణబ్రహ్మవిద్యాశాన్తిపాఠము శిష్యునిచే
బఠింపబడుచున్నది. గురువు కృతకృత్యుడు గనుక సతని
కీశాన్తిపాఠ మవశ్యముగాదు. ఆచార్యుడారోగ్యవంతుడు
ప్రసన్నుడు నయినపుడే శిష్యునికి విద్యాపరిపాకము, తత్రాపి
ఆధ్యాత్మికవిద్యాపరిసమాప్తియు సంభవింపగలదు. కనుకనే
గురువుయొక్క జ్ఞేయమును గూడగోరి శిష్యునిచే నీ శాన్తి
పాఠము పఠింపబడుచున్నది. ఆధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవిక
ములగు సంభావితానేకవిఘ్నముల ప్రళమనమును గోరి
త్రివారమీశాన్తి చెప్పబడుచున్నది.

ప్రథమాధ్యాయము

ప్రథమవల్లః— ఉపనిషత్తనుపదమునకు గర్భజన్మ
జరామరణదుఃఖనిమిత్తమగు సవిద్యను నాశనము నొందించి

ప్రత్యక్షరహిత్యలయెడ భేదబుద్ధినిదొలగించి బ్రహ్మసామీ
 వ్యమును జేర్చుజ్ఞానవిశేషమర్థము. ఈ జ్ఞానమువలన బ్రహ్మ
 విషయకమగు నశేషవిశేషస్వరూపబోధ
 ఉపనిషచ్ఛబ్దము గల్గుచుండుటంజేసి యుపనిషత్తునకు బ్రహ్మ
 బ్రహ్మవిద్యాపరము విద్యయను నామ మన్వరమగుచున్నది.
 స్వర్గలోకప్రాప్తినిమిత్తమగు నగ్నివిద్యగూడ సంసారశైధి
 ల్యకారణమగుటచే నుపనిషచ్ఛబ్ద వాచ్యమయి యీ
 యుపనిషత్తునందు వినరింపబడినది. ఇట్టి జ్ఞానమునుప
 దేశించుగ్రంథముగూడ గౌణముగ నుపనిషత్తుననామమున
 బరగుచున్నది.

ఉపనిషత్ప్రారంభము

ఓం॥ ఉశా హ వై వాజశ్రవసః సర్వవేదసం దదౌ తస్య
 హ నచికేతా నామ పుత్ర ఆస 1. తగ్ంహ కుమారగ్ంసన్తం
 దక్షిణాను నీయమానాను శ్రద్ధావివేక సోమన్యత 2. పీతోదకా
 జగ్ధతృణా దుగ్ధదోహ నిరిన్ద్రియాః అసన్దా నామ తే లోకాస్తా
 స గచ్ఛతి తా దదత్ 3. స హోవాచ పితరం తత కన్తై మాం
 దాన్యసీతి ద్వితీయం తృతీయం తగ్ం హోవాచ మృత్యవే త్వా
 దదామీతి 4. బహూనామేమి ప్రథమో బహూనామేమి మధ్యమః
 కిగ్ం స్విద్యమన్య. కర్తవ్యం యన్మయాద్య కరిష్యతి 5.
 అనుపశ్య యథాపూర్వే ప్రతిపశ్య తథావరే సస్యమివ
 మర్త్యః పచ్యతే సస్యమివాజాయతే పునః ॥ 6

టీ॥ భూరియన్నదానముచే వాజస్రవసుడను యన్వర్థ
 నామమున బరంగు గౌతముడను నొక కర్మజ్యేష్ఠుడు సర్వస్వ

దానప్రియ క్తమగు విశ్వజిద్యాగము నొకదానిని బాగ్రం
భించెను. అతనికి నచికేతసుడను సుగూణ
నచికేతసుని యమునికి శాలియగు కొమరు షోకడుండెను.
దానమిచ్చుట. యాగాంతమున నీరుద్రావుటకును నేత
మేయుటకును బాలిచ్చుటకును చూలుండుటకునుగూడ శక్తి
లేని గోవులను ఋత్విక్కులకు దక్షిణలుగా నీయనుద్యుక్తు
డయిన తండ్రికి గలుగనున్న నరకదుఃఖమునకు బ్రతీకారముగ
దనను వారిలో నెవరికయిన దానమిచ్చుని నచికేతసుడు
తండ్రిని రెండుమూడుపర్యాయములు నిర్బంధముజేసెను.
తండ్రి కుపితుడయి నిన్ను మృత్యుదేవతకు దానమిచ్చెదనని
వాక్కుచెప్పెను. కాని యట్టికూరపత్రిజ్ఞకు బశ్చాత్తప్తు
డయ్యెను. తండ్రిమాట కసత్యత్వ మాపాదింపగూడదని నిశ్చ
యించుకొని జననమరణములకు లోనై యత్యల్పమగు సస్య
ములను బోలు జీవలోకమునందాడిన మాటను దప్పరా
దనియు పితృపితామహాగతమగు సత్యపరిపాలనము జేయ
వలయుననియు మొదలగు నయోక్తులచే దండ్రినొప్పించి
నచికేతసుడు తనను యమునికి దానముచేయించుకొనెను.

మూ॥ వైశ్వానరః ప్రవిశత్యతిథిర్బ్రాహ్మణో గృహాన్
తస్యై తాగం శాంతిం కుర్వన్తి హర వై వస్వతోదకమ్ 7. ఆశా
వ్రతీక్షే సజ్గతగం సూనృతాం చేష్టాపూర్తే పుత్రపశూగంశ్చ
సర్వాన్ ఏతద్వృక్ష్యే పురుషస్యాలస్మదేధసో యస్యానశ్చన్
వంతి బ్రాహ్మణో గృహే 8. తిస్రో రాత్రీర్యదవాత్సీర్గృహే
మేరవశ్చన్ బ్రాహ్మణ్నతిథిర్నమస్యః నమస్తేరస్తు బిహస్తాన్
ష్వప్తి మేరస్తు తస్మాత్ప్రతి త్రీన్ వరాన్ వృణీష్వ 9.

టీ|| యముడు బ్రహ్మసందర్శమునకుం బోయినసమయమున నచికేతసు డతనిగృహము జేరి యాతడు వచ్చుదనుక నిరశనవ్రతమున నచట త్రిరాత్రము నివసించెను. బ్రహ్మతేజస్సుతో నొప్పుచు తనరాక కెదురుచూచుచున్న నచికేతసుని వృత్తాంతమును యముఁచికేతన సమాగమము యముడు దెలిసికొని పాద్యాసనాదిదానముచే నతనిగౌరవించెను. మఱియు నతనికిట్లు చెప్పెను. “అతిథిగా నింటికి వచ్చిన బ్రాహ్మణుడు సాక్షాత్తు అగ్నిహోత్రుడగుచున్నాడు. అట్టి యతిథి నిరాహారుడయి యెవ్వనిగృహమున నివసించునో యట్టి నిర్భాగ్యుడగు యజమాని యిహ పరలోక సుఖమునకును సర్వసంతృప్తిగ ఫలమునకును ఇష్టాపూర్త ఫలమునకును పశువుత్రాడులకును విదూరుడగును. ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! నీవు నిరాహారివై నా యింట త్రిరాత్రము నివసించితివి. నీవు నాకునమస్కారార్హుడవు. ఇదిగో నీకు నేను నమస్కరించుచున్నాను. నీవు శాంతింపుము. నాకు స్వస్తియగుగాక! నీవు త్రిరాత్ర మనశనుడవై నా యింట నివసించితివిగావున నా మూడురాత్రులకు మూడువరములను గోరుము, ఇచ్చెదను గాక” యని సబహుమానముగ యముడు నచికేతసునకు విన్నవించెను.

7-9

మూ॥ శాంతసంకల్పః సుమనా యథా స్యాద్వీతమమ్యగ్గౌతమో మాభి మృత్యో త్వత్ప్రసృష్టం మాభివదేత్ప్రతీత ఏతత్త్రయాణాం ప్రథమం వరం వృణే 10. యథాపురస్తాద్భవితా ప్రతీత ఔద్దాలిరారుజిర్మత్ప్రసృష్టః సుఖిం రాత్రీః శయితా

ఏతమన్యస్తావం దదృశివాః మృత్యుముఖాత్ప్రముక్తమ్ 11.
 స్వర్గే లోకే న భయం కించనాస్తి న తత్ర త్వం న జరయా
 బిభేతి ఉభే తీర్త్వాకనాయాపిపాసే శోకాతిగో మోదతే స్వర్గ
 లోకే 12. స త్వమగ్నిగ్ం స్వర్గమధ్యేషి మృత్యో ప్రబ్రూ
 హి త్వం శృద్ధదానాయ మహ్యమ్ స్వర్గలోకా అమృతత్వం
 భజంత ఏతద్విత్తీయేన వృణే వరేణ 13. ప్ర తే చ్చివీమి
 తదుమే నిదోభ స్వర్గమగ్నిం సచికేతః ప్రశానః అనంతలోకా
 ప్తిమథో ప్రతిష్ఠాం విద్ధి త్వమేతం నిహితం సుహాయమ్ 14.
 రోకాదిమగ్నిం తమువాచ తస్మై యా ఇష్టతా యాపతీర్వా
 యథా వా స చాపి తత్ప్రత్యవదద్యథోక్తమథాస్య మృత్యుః
 పునరేవాహ తుష్టః 15. తమబ్రవీత్ప్రియమాణో మహాత్మా
 వరం తవేహాద్య దదామి భూయః తవైవ నామ్నా భవితాయ
 మగ్నిః సృజ్కం చేమామనేకరూపాం గృహాణ 16. త్రిణాచి
 కేతప్త్రీభిరేత్య సన్ధిం త్రికర్మకృత్తరతి జన్మమృత్యు బ్రహ్మ
 జజ్ఞం దేవమీద్యం విదిత్వా నిచాయ్యేమాగ్ం శాంతిమత్యంత
 మేతి 17. త్రిణాచికేతప్త్రయమేతద్విదిత్వా య ఏవం విద్వాగ్ం
 శ్చినుతే నాచికేతమ్ స మృత్యుపాశాన్ పురతః ప్రణోద్య శోకా
 తిగో మోదతే స్వర్గలోకే 18. ఏష తేగ్నిర్నచికేతః స్వర్గో
 యమవృణేథా ద్వితీయేన వరేణ ఏతమగ్నిం తవైవ ప్రవక్ష్యన్తి
 జనాస స్థుతీయం వరం సచికేతో వృణీష్వ ॥ 19.

టీ॥ సచికేతసుడిందుకుసమ్మతించి 'నీ యాజ్ఞను
 గైకొని నేను స్వగృహముజేరినపుడు నాతండ్రికి నాయందు
 గల యాగ్రహము పోయి యతడు శాంతమనస్కుడయి

సన్ను గుర్తించు గాక' యని మొదటివరమును గోరెను.

నచికేతసుని స్వర్గలోకమునందు రోగముగాని మృత్యు
భయముగాని యాకలిదప్పులుగాని లేవు.
మొదటి రెండువరములు. అట్టి స్వర్గప్రాప్తిసాధనమగు నగ్నిచయ
నము నీకు బాగుగాదెలియును. దానిని

శ్రద్ధావంతుడనగు నాకు నుపదేశింపవలయునని రెండవ
వరమును గోరెను. యముడీరెండువరములను నచికేత
సునికి వెంటనే ప్రసాదించెను. అగ్నిచయనవిజ్ఞానము సంతను
యముడుపదేశించినతీరున నచికేతసుడు సంపూర్ణముగ
గ్రహించి తాను దెలిసికొనినదానిని సునిశ్చితము జేసికొను
టకై యమునికి దిరిగి నొప్పగించెను. శిష్యునియొక్క బుద్ధి
సూక్ష్మతకు సంతసించి యముడగ్నిచయన మికమీదట నాచి
కేతచయనమని యతనిపేరుతో బ్రసిద్ధిగాంచునట్లు మఱియొక
వర మిచ్చెను. మఱియు చిత్రమయినట్టియు శబ్దమునిచ్చు
నట్టియు రత్నఖచితమయిన నొకమాలనతనికి యముడు బ్రసా
దించెను. నాచికేతాగ్నిచయనమూచరించినవాడును దాని
విజ్ఞాన మెఱింగి యామస్త్రముల నధ్యయనముజేసినవాడును
త్రినాచికేతనిపించుకొనును. త్రినాచికేతుడు జన్మమృత్యువు
లను దాటి జ్ఞానకర్మానుష్ఠానముచే వైరాజపదవిని
బొందును. ఆత్మరూపమున నీ త్రినాచికేతాగ్నికృతువు నను
ష్ఠించువారు శరీరపాతమునకుబూర్వమే యధర్మజ్ఞానరాగద్వే
షాదిలక్ష్మితమగు మృత్యుపాశముదాటి స్వర్గలోకమునందు
విరాడాత్మస్వరూపమున నానందించెదరు.

అ॥ ఈ రెండువరము లనాత్మవిషయములు క్రియా
కారకఫలాద్యానోపకాత్మకములు నగుటవలన స్వాభావికము
సర్వసంసారబీజము నగునవిద్యను దొలగింపలేవు. అందువలన
క్రియాకారకాదిభేదశూన్యము, ఆత్మన్తికనిఃశ్రేయఃఫలప్రదము
అవిద్యానివారకము నగుబ్రహ్మత్వైక్యవిజ్ఞానోపదేశమును
నచికేతనుడు తృతీయవరముగ గోరెను.

మూ॥ యేయం ప్రేతే విచిత్రా మసుప్యేన్ద్రీయేకే
నాయమస్తీతి చైతే ఏతద్విద్యామసుభిష్టస్త్యయాహం వరాణా
మేష వరస్తృతీయః ॥ 20

టీ॥ మనుజుడు మరణశీలుడు. అతడు చనిపోగా నిట్టి
విచారణ కలుగుచున్నది. దేహేంద్రియములకు భిన్నమగు
నాత్మయనునది యొకటిగలదని కొందఱు, అట్టిది లేదని మఱి
కొందఱు నెప్పుచున్నారు. నీచే శాసింపబడినవాడనయి నే
నీవిషయమును దెలిసికొనెదను. ఇదియే నేను గోరు మూడవ
వరము. 20

తా॥ వి॥ నచికేతనుడు చిఱుతప్రాయంపువాడైనను
పితృభక్తియు నాధ్యాత్మికచింతనాసక్తియు గలవాడు. కృతక
మగు కర్మచే సకృతకమగు నిఃశ్రేయఃప్రాప్తి
వరత్రయ తాత్పర్యము. కలుగనేరదను దృఢజ్ఞానము గలవాడు. పితృ
భక్తిగలిగినవాడగుటచే నతనిమేలు గోరి
యతనికి ప్రశాంతచిత్తము గల్గునట్లు ముందేగోరెను. కర్మ
నిష్ఠాగరిష్ఠుడగు తండ్రిచేసిన విశ్వజిద్యాగము మొదలగు

క్రితువులయొక్క నియత ఫలకత్వము మోక్షమునుగూర్చి
 యద్దాని నైరర్థక్యమును జూపుటకు సర్వయాగోపలక్షకమగు
 నగ్నిచయనవిధానమును గూర్చిన రెండవసరమును గోరెను.
 ఆత్మజ్ఞానముచేతనే మోక్షోపలబ్ధి సంగ్రహించునను దృఢ
 జ్ఞానమతనికి గలదు. ఆత్మస్వరూపమునుగూర్చి వివిధాభి
 ప్రాయములు గలవు. ఆత్మయనునది లేదనువారు కొందఱు.
 శరీరేంద్రియమనోబుద్ధులకంటె నది భిన్నము గాదనువారు
 కొందఱు. అది కేవలనిర్గుణాత్మకమనువారు మఱికొందరు.
 ఆత్మతత్త్వము స్రత్యక్షముచేతగాని యనుమానముచేతగాని
 నిర్ణయింప శక్యముగానిది. ఇట్టిజ్ఞానోపదేశము జేయుటకు
 యముష దగినవాడు. ఆత్మజ్ఞానమున కత్యంతమవసరమగు
 చిత్తశుద్ధి నిష్కామకర్మాచరణఫలము గనుక కర్మఫలవిజ్ఞాన
 మును రెండవసరముగాను జ్ఞానవిషయమును మూడవసరము
 గాను నచికేతనుడడిగెను. ఇట్లు విభిన్న ఫలకములగు కర్మ
 జ్ఞానవిషయములు రెండును క్రమముగా ద్వితీయతృతీయవర
 విషయము లగుచున్నవి.

20

అ॥ పరమరహస్యము సూక్ష్మతమము దుర్విశ్లేయము నగు
 నాత్మతత్త్వమునుపదేశించుటకు బ్రతివాడు సర్పడుగాడు.
 సంపూర్ణమగు సర్వైషణాపరిత్యజనము
 ఆత్మజ్ఞానోపదేశము నైరాగ్యపూర్వకమగు సర్వకర్మసన్న్యా
 నకు నచికేతనుని సము గలవాడుగాని బ్రహ్మజ్ఞానమున
 యర్హత. కర్పడుగాడు. నచికేతనుని యర్హతను
 నిశ్చయింపకయే, మున్నుండతని కాత్మోపదేశమును జేయుట

కిష్టములేక యతని యోగ్యతను బరీక్షించుటకై యముడనేక విధముల నిహలోకసంబంధములగు వరముల నిచ్చెదనని యతనిని బ్రలోభింపజేయ బ్రయత్నించెను.

మూ॥ దేవైరతాగ్రిపి విచికిత్సితం పురా స హి సువిజ్ఞేయ మణురేషధర్మః అన్యం వరం నచికేతో వృణీష్వ మా మోపరో తీరతి మా సృజై నమ్ ॥ 21

టీ॥ “ఈ విషయమునుగూర్చి దేవతలకుగూడ సంశయము గలదు. ఆత్మధర్మము బహుసూక్ష్మవిషయము. ప్రాకృతజనమునకు సువిజ్ఞేయము గాదు. అసందిగ్ధఫలము నిచ్చు మరియొక వరమును నీవు గోరుము. ఈవరమునుగూర్చి నిరోధింపక నన్ను వదలిపెట్టుము”. 21

అ॥ అని యముడు చెప్పినదానికి నచికేతసుడు ప్రత్యుత్తరము జెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ దేవైరతాగ్రిపి విచికిత్సితం కిల ర్వం చ మృత్యో యన్నసువిజ్ఞేయమాత్థ వక్తా చాన్య త్వాదృగన్యో న లభ్యో నాన్యో వరస్తుల్య ఏతస్య కశ్చిత్ ॥ 22

టీ॥ ఆత్మధర్మమును గూర్చి దేవతలకుగూడ సంశయము గలదనియు నది సువిజ్ఞేయముగాదనియు మీరే చెప్పుచున్నారు. పండితులకుగూడ జెప్పట కలవిగాని యీ సూక్ష్మవిషయము నుపదేశించుటకు దగినవాడు నీకంటె నన్యుడెంత వెదకినను జిక్కడు. నిశ్శ్రేయసప్రాప్తిహేతువగునది యీ వరము. ఇతరవరములన్నియు ననిత్యఫలము నిచ్చునవి. కనుక మణియోవరము దీనితో సమానముగానేరదు, 22,

అ॥ ఇట్లు ప్రతివచనము జెప్పిన నచికేతనుని బ్రలో
భింపజేయుటకై యముడిట్లు పలికెను.

మూ॥ శతాయుషః పుత్రపౌత్రాః పృణీష్వ బహూః
పశూః హస్తీహిరణ్యమశ్వాః భూమేర్మహదాయతనం పృణీష్వ
స్వయం చ జీవ శరదో యావదిచ్చసి 23. ఏతత్తుల్యం యది
మన్యసే వరం పృణీష్వ విత్తం చిరజీవరాం చ మహాభూమౌ
నచికేతస్త్వమేధి రామానాం త్వా కామధాజం కరోమి 24.
యేయే కామా దుర్లభా మర్తురోకే సర్వాః కామాంగేశ్చంవటః
ప్రార్థయస్వ ఇమా రామాః సరథాః సతూర్యా న హీచృశా
లంభసీయా మనుష్యైః ఆభిర్మత్ప్రత్యాభిః పరిచారయస్వ నచికేతో
మరణం మానుప్రాక్షీః ॥ 25.

టీ॥ శతవత్సరజీవులగు పుత్రులను పౌత్రులను, గవాది
పశుబౌహుల్యమును, గజములను అశ్వములను ధనమును,
విస్తీర్ణమగు భూమండలసామ్రాజ్యమును వీని ననుభవించు
టకు నీకు స్వయముగా శతాయుష్యమును గోరుము. (23).
కావలసినయెడల వీనితో సమానమగు మఱియొకవరమును
దేనినయినను గోరుము. హిరణ్యరత్నాదిప్రభుతధనము,
చిరాయుస్సును గోరుము. మహాభూమండలమునకు నీవే
రాజువు కమ్ము! మానుషములు దివ్యములునగు నేయే కోరి
కలు గలవో వాని నన్నిటిని నీవనుభవించునట్లు నేను జేసె
దను. నేను సత్యసంకల్పుడను. (24) దుర్లభములు కోరదగినవి
యగు కోర్కెలనన్నిటిని నీయిచ్చానుసారముగ గోరుము.
రథతూర్యనిదములతోగూడిన యపురస్త్రీలు మనుష్యు

లకు దుర్లభలు. నేననుగ్రహించు నిట్టియస్సరఃస్త్రీల యువ
చారమునొందుము. మరణసంబంధమగు ప్రశ్ననుమాత్ర
మనుగకుము. 25

అ॥ ఇట్లు ప్రలోభింపబడియు నచికేతసుడు మహా
హ్రాదమువలె తొణకనివాడయి యిట్లు వాక్కుచెప్పును.

మూ॥ శోధావా మర్త్యస్య యవస్తతై రత్యరేష్వస్త్రి
యాణాం జరయన్తి తేఽః అపి సర్వం జీవితమల్పమేవ తవైవ
వాహస్తప సృచ్ఛగీతే 26. స విత్తేన తర్పణేయో మనుష్యో
లప్స్యమహే విత్తపద్రాక్ష చేత్త్వా జీవిష్యామో యావదీష్యసి
త్వం పరస్తు మే పరణీయః స ఏవ 27. అజీర్యరామమృతా
నామపేత్య జీర్యస్తర్త్యః క్వఃకః ప్రజాసన్ అభిధ్యాయన్
వర్జరతిప్రమోదాసతిదీర్ఘే జీవితే కో రమేత 28. యస్మిన్నిదం
విచికిత్సన్తి మృత్యో యత్సంపరాయే మహతి బ్రూహి స స్తత్
యోరయం పరో గూఢమనుప్రవిష్టో నాన్యం తస్మాన్నచికేతా
వృణోతే ॥ 29.

టీ॥ మీరు చెప్పిన భోగమాలన్నియు రేపుండునవి
గావు. అస్సరఃస్త్రీభోగాదులన్నియు ధర్మవీర్యప్రజ్ఞాతేజో
యశస్సులను నశింపజేయును. నీ వెంతదీర్ఘాయుష్యము నొసంగి
నను అది యల్పమే యగుచున్నది. ఇవి యన్నియు నీకే
యండుగాక 26. ఎంతధనమునిచ్చినను మనుష్యుడు తృప్తి
నొందనేరడు. విత్తమునందు నాకు గోరైగల్గినను, నీదర్శన
ముచే నది నాకులభింపగలదు. నీదర్శనము లభించినతరువాత
మనుజు డల్పాయుర్ధనములు గలవాడు గానెరడు. అత్యభిజ్ఞా

నముదక్క నేను గోరదగినవర మేమియు లేదు. 27. మృత్యు రహితుడవగు నీ సాన్నిధ్యమునుజేరి యుత్కృష్టతమమగు ప్రయోజనమును బొందజాలక పృథివ్యాద్యథోలోకముల పాలయి పుత్రవిత్తాద్యస్థిరముల నెవడు గోరును? వర్ణరతి ప్రమోదములగు నీభోగము లనిత్యములని దెలిసికొనిన యే వివేకి దీర్ఘమగు నీజీవితమునందు రమించును కనుక పుత్రవిత్తాద్యాశలచే నేను బ్రలోభింపజేయబడుట కర్హుడనుగాను. 28. కనుక అనిత్యములగు నీకామములచే నన్ను బ్రలోభింప జేయుటమాని గొప్పప్రయోజనముగల పరలోకవిషయక మగు నాత్మను నిర్ణయించు విజ్ఞానమేది గలదో దానిని నాకు దెలియజెప్పము. ఆత్మవిషయము గూఢము దుర్విశ్లేయము. అవివేకులచే గోరబ డనిత్యవిషయముల నీనచికేతనుడు మన స్సులోనయినను దలంపడు. ” నచికేతను డిట్లు గంభీరములు నయవినయోపేతములు నగు ప్రతిపచనములచే దనదృఢనిశ్చయమును యమునికి వెల్లడించెను. 29

ప్రథమాధ్యాయము ప్రథమవల్లి
సమాప్తము.

ప్రథమాధ్యాయము - ద్వితీయవల్లి

అ॥ నచికేతనుడాత్మజ్ఞానమునకర్హుడని యముడు నిశ్చయించి యద్దాని నిట్లుపదేశింపదొడంగెను.

మూ॥ అన్య చ్చేయోక్త్యదుత్తైవ ప్రేయస్తే ఉభే నానార్థే పురుషగ్ం నినీతః తయోక్త్యేయ ఆనదానన్య సాఘభవతి హీయతేర్థద్య ఉ ప్రేయోవృణోతే॥

టీ|| శ్రేయస్సు వేరు ప్రేయస్సు వేరు. వీని ప్రయోజనములు వేరు. ఇవి రెండును పురుషుని బంధించుచున్నవి. శ్రేయోమార్గము నవలంబించువానికి శుభము గల్గును. ప్రేయోమార్గము నాశ్రయించువాడు పరమ పురుషార్థము నుంచి విదూరుడగును. 1

తా. వి. శ్రేయస్సన నిఃశ్రేయస్సు లేక పరమపురుషార్థము. పరమపురుషార్థముకంటె శ్రేయస్తరమగునది మఱి యొకటి లేదుగనుక నది యంత్యంతమగు శ్రేయస్సుగుచున్నది. ప్రియమగునది ప్రేయస్సు. ఈ రెండును విభిన్నములు; నిఃశ్రేయస్సు జ్ఞానఫలము, ప్రేయస్సు లేక అభ్యుదయము కర్మానుష్ఠాన ఫలము. విరుద్ధములగు ప్రయోజనములతోను సాధనములతోను గూడుకొనిన నిఃశ్రేయోభ్యుదయము లొక్కమారుగ నేరికి నాలంబనీయములు గానేరవు. అభ్యుదయాభిలాషియగు నజ్ఞానికి నిఃశ్రేయఃస్వరూపమగు పరమపురుషార్థము లభింప నేరదు. వివేకియగువా డవిద్యారూపమగు ప్రేయస్సును వదిలి శ్రేయోమార్గమునే యవలంబించును. మందబుద్ధులీసూక్ష్మము నారయలేక శరీరాద్యుపచయరక్షణార్థమై పశువుతాదిరూపమగు ప్రేయస్సు నభిలషించుచున్నారు. 1

అ|| నిఃశ్రేయఃప్రయోమార్గములు రెండును పురుషార్థీనములగుచుండగా బ్రేయోమార్గముననే లోకప్రవృత్తి విస్తారముగా గలుగుటకు గారణము చూపబడుచున్నది.

మూ॥ శ్రేయశ్చ ప్రియశ్చ మనుష్యమేతస్మా సంపరీత్య
వివినక్తి ఛీరః శ్రేయో హి ఛీరోభిప్రీయసో వృణీతే ప్రియో
చుద్ధో యోగక్షేమాత్ వృణీతే॥ 2

టీ॥ నిఃశ్రేయఃప్రేయోమార్గములు రెండును పురుషా
ధీనములే యగుచున్నను బుద్ధిమంతుడు వానిని లెస్సగా
గ్రహించి ప్రత్యేకింపగలడు. అతడు ప్రేయస్సుకంటె
శ్రేయస్సు శ్రేష్ఠతరమగుటచే వాంఛనీయమని గ్రహించి
హంస నీటినుంచి పాలను విడదీసి గ్రహించినట్లు ప్రేయస్సు
నుంచి శ్రేయస్సును విడదీసి గ్రహించును. మందబుద్ధియగు
వాడు సదసద్వివేకసామర్థ్యము లేనివాడగుటంజేసి శరీరా
ద్యుపచయరక్షణనిమిత్తములగు యోగక్షేమములకు గారణ
మగు ప్రేయస్సు నాశ్రయించుచున్నాడు. లేనిదానిని సంపా
దించుకొనుటయోగము. సంపాదించినదానిని సంరక్షించు
కొనుట క్షేమము. 2

అ॥ ఇట్టి సదసద్వివేకమునకు నచికేతసుడేయుదా
హరణముగా నీయబడుచున్నాడు.

మూ॥ స త్వం ప్రియాన్ ప్రియరూపాంగ్శ్చ కామానభి
ధ్యాయన్నచికేతోఽత్యసాక్షీః నైతాం సృజ్కాం విత్తమయీమ
వాప్తో యస్యాం మజ్జంతి బహవో మనుష్యాః॥ 3

టీ॥ ఓ నచికేతన! నీవన్ననో ప్రియములగు పుత్రా
దులు ప్రియరూపలగు నప్పరతదుల నొసంగి ప్రలోభింపజేసి
నను బుద్ధిమంతుడవగుటచే వాని యనిత్యత్వాసారత్వాది
దోషములను విచారించి వానిని బరిత్యజించితివి. నేనిచ్చిన

ప్రభూతవిత్తహేతువగు స్మంకమును గూడ కుత్సితమని త్రోసి
పుచ్చితివి. మూఢజను లనేకులద్దాని గోరుదురు ? 3

మూ॥ దూరమేతే విపరీతే విషూచీ అవిద్యా యా చ
విద్యేతి జ్ఞాతా విద్యాభీప్సితం సచితేతసం మన్యే స త్వా రామా
బహవోఽలోలుపస్త॥ 4

టీ॥ శ్రేయఃప్రేయస్సులను నీ రెండుమార్గములకును
గడుదూరము. ఒకటి వివేకముచే లభించును. మరియొకటి
యవివేకముచే సంభవించును. విరుద్ధము లగుటచే నవి యొక
దాని నొకటి త్రోసిపుచ్చును. తమఃప్రకాశమువలె నీరెండు
నొకచోట నుండశక్యముగాదు. ఒకటి మోక్షకారణము ;
రెండవది సంసారహేతువు. ప్రేయోమార్గ మవిద్యాకల్పిత
మనియు శ్రేయోమార్గము విద్యావిషయమనియు బండితులు
దెలిసికొనుచున్నారు. నీవు విద్యనభీప్సించుచున్నావు.
అవిద్యాంసులను బ్రలోభింపజేయు నప్సరఃప్రభృతులగు ననేక
కామము లాత్మోపభోగాభివాంఛాసంపాదకమగు శ్రేయో
మార్గమునుంచి నిన్ను మరలింపజేయులేకపోయినవి. కనుక
నీవు జ్ఞానమునే యభిలషించుచున్నావని నేను దలంచు
చున్నాను. 4

అ॥ అవిద్యానిమగ్నులగు మందబుద్ధుల ప్రవృత్తి
నర్థింపబడుచున్నది.

మూ॥ అవిద్యాయామస్తరే వర్తమానాః స్వయంధీరాః
పండితంమస్యమానాః దస్త్రమ్యమాణాః పరియన్తి మూఢా అన్తే
నైవ నీయమానా యథాన్ధాః ॥ 5

టీ|| సంసారపతితులగువా రవిద్యయను దట్టమగు సంధ
కారమున జిక్కుకొని పుత్రప్రశ్నాదితృష్ణా పాశశతముచే బద్ధు
లగుచున్నారు. మేము పండితులము శాస్త్రకుశలులమును
నపోహన బడుచున్నారు. కుటిలము నానాదూషమునగు సంసా
రగతిని జెంది జరామరణరోగాదిదుఃఖముల ననుభవించు
చున్నారు. వీరి వృత్త మొకగుడ్డివాడు మఱియొక గుడ్డి
వానికి దోవ జూపినట్లున్నది. 5

అ|| ఇట్టివారలకు మోక్షమలభ్యమని చెప్పబడు
చున్నది.

మూ|| స సాంపరాయః ప్రతిభాతి బాలం ప్రమాద్యంతం
విత్తమోహేన మూఢమే అయం లోకో నాస్తి పరఇతి మానీ
పునఃపునర్వశమాపద్యతే మే || 6

టీ|| పుత్రప్రశ్నాదిప్రయోజనములయందాసక్తుడయి
యజ్ఞానముచే నావరింపబడి ప్రమాదమును జెందిన యవివేకి
పరలోకప్రాప్తి కారణమగు శాస్త్రీయసాధనమును బొంద
లేడు. కాంతాకనకాన్న పానాది సంపన్నముగ గాన్పించుచున్న
యిదియే లోకము, పరలోకమనునది లేదని తలంచువాడు
పలుమఱు పుట్టుచు గట్టుచు మృత్యుదేవతనగు నాయధీనము
నొందును. సామాన్యజనులందరు నట్టివారే యగుచున్నారు. 6

అ|| శ్రేయస్సును గోరువారత్యంత మరుదుగానుండు
రని చెప్పబడుచున్నాడు.

మూ॥ శ్రవణాయాపి బహుభిర్యో న లభ్యః శృణ్వ
స్తోత్రపి బహువో యం స విద్యుః ఆశ్చర్యో వక్తా పశలోఽస్య
లక్ష్మోఽశ్చర్యో జ్ఞారా పశనాసుశిష్టః ॥ 7

టీ॥ ఆత్మతత్త్వశ్రవణమును జేయుట బహుజనమునకు
లభ్యముగాదు. శ్రవణమునుజేసినవారనేకు లసంస్కృతాత్ము
లగుటచే నాత్మతత్త్వమును గ్రహింపలేరు. ఇట్టి యాత్మత
త్త్వము నుపదేశముచేయగలవాడు చిక్కుటయు నాశ్చర్యము.
దానిని గ్రహించువాడు లభించుటయు నాశ్చర్యమే. కుశలు
డగు గురువుచే నుపదిష్టుడయి యాత్మను గ్రహింపగలవాడు
చాల యరుదగుచున్నాడు. 7

అ॥ ఇట్టి యాశ్చర్యమున కేమికారణము ? సమాధా
నము చెప్పబడుచున్నది.

మూ॥ స సరేణావరేణ భోక్త ఏష సువిజ్ఞేయో బహుథా
చిన్త్యమానః అసన్యప్రోక్తే గతిరత్ర నాస్తి అణీయాన్
హ్యతర్క్యమణుప్రమాణాత్ ॥ 8

టీ॥ ప్రాకృతబుద్ధులగువా రీయాత్మతత్త్వము నుపదే
శింపజాలరు. ఆత్మస్వరూపమునుగూర్చి యనేకవిధముల
నాలోచించువారల కతడు సువిజ్ఞేయుడు గాజాలడు. అద్వైత
దర్శియగు నాచార్యునిచే నుపదేశింపబడు నీయాత్మతత్త్వ
విషయమున నానాత్వధర్మము సంభవము గాదు. అణుప్రమా
ణాధులనలన ఆత్మ బుద్ధియూహకందరాదు.

తా॥ వి॥ ద్వైతే లాత్మవిషయమయి విభిన్నమతముల నుపపాదించుచున్నారు. ఆత్మయనువాడున్నాడని కొందఱు, లేడని కొందఱు, కర్తయని యొకరు, అకర్తయని యింకొకరు శుద్ధుడనివఱియొకరు, అశుద్ధుడని తదితరులు, ద్వైత మని ఇట్లు విభిన్న మతములుండుటచే ద్వైతమతాన శ్చైతము లంబుల కాలంబనీయమగు మార్గము సునిశ్చితము కాదు. జీవబ్రహ్మత్వైక్యము నుపపాదించు సద్ద్వైతమున దెలిసికొనదగిన విషయమొక్కటియే. అద్వితీయాత్మ సాక్షాత్కారమును గాంచిన బ్రహ్మాత్మాద్వైతకుశలుడు మాత్రమీ పరమరహస్యము నితరులకుపదేశింపనర్హుడు, ఆత్మ వికల్పరహితమగు నఖండరసఘనస్వరూపము. కనుక నతడు అస్తి నాస్తి కర్త అకర్త మొదలగు వికల్పముల కాస్పదుడు గాడు. అతడు జ్ఞేయనస్తువు కాడుగనుక నతనిని గూర్చి జ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయ భేదము లేదు. ఇదియే అత్మజ్ఞానము యొక్క పరాకాష్ఠ. బ్రహ్మభూతుడగు నాచార్యునిచేత నీ యాత్మతత్త్వముపదేశింపబడినపుడది సుగ్రాహ్యమగుచున్నది. ఈతీరున నాత్మను దెలిసికొనినవా డగతికుడుగాడు. ఉపదేశికుడే బ్రహ్మము, శ్రోతయే బ్రహ్మమని తెలియజెప్పు జ్ఞాన మెప్పుడు నసందిగ్ధము అవిపర్యయముగూడ నగుచున్నది. అపుడు మరియొకపదార్థమేదియు బుద్ధికి పొడగట్టనేరదు. ఈ విధమగు జ్ఞానము సర్వసంసారనివారకమగుటచే జన్మరాహిత్యము నిశ్చితమగుచున్నది. శ్రుతిసమ్మతముగాని కేవలతర్కమున కీ పరమరహస్య మందరాదు. తర్కము తార్కికుని

బుద్ధిసూక్ష్మతనుబట్టి మారుచుండును. వాదమున కెన్నడు నిలకడలేదు. వాదిదౌర్బల్యముండును గాని వాదదౌర్బల్యముండనేరదు. ఒకడాత్మ యగుపరిమాణమనియు, నింకొకడణుతర పరిమాణమనియు మరియొకడణుతమపరిమాణమనియు ననేక విధముల వాదించుచున్నారు. ఇదియంతయు బుద్ధ్యుత్పేక్షామాత్రము అననస్థకాస్పదము నగుచున్నది.

అ॥ కనుక నాత్మజ్ఞానము తర్కముచే లభ్యముగాదని చూపబడుచున్నది.

ఋ॥ నైషా తర్కేణ మతిరాపదేయా ప్రోక్తాన్యేనైవ సుజ్ఞానాయ ప్రేష్ట యాం త్వమాపః సత్యధృతిర్భతాసి త్వాద్వత్సో ఘాయన్న చికేతః పఃష్టా ॥ 9

ఆత్మజ్ఞాన మాగమైకప్రతిపాద్యము. తనయూహచే బొందదగినది కాదు. పొందతగినదిగూడ గాదు. తార్కికు డాగమము దెలిసినవాడు గాదు. బుద్ధిసూక్ష్మతచే నేదియో కల్పించును. ఆగమజ్ఞేయమగు నాత్మజ్ఞాన మాగమాభిజ్ఞుడగు నాచార్యునిచే నుపదేశింపబడినపుడే పరినిష్ఠితమగుజ్ఞానమగుచున్నది. నావరప్రసాదముచే నట్టిజ్ఞానమును నీవు బొందుచున్నావు గనుక నీవు సత్యమతి వగుచున్నావు. నీవంటి పుచ్చకుడు మఱియొకడు నాకు లభింపడు. 9

అ॥ అందువలన నచికేతనుడు తనకంటెను శ్రేష్ఠతరుడని నాల్గుమంత్రములచే స్తోత్రమును జేయుచున్నాడు.

మూ॥ జానామ్యహం శేవధిరనిత్యం న హ్యభ్యుపైః
ప్రాప్యతే హి ధ్రువం తత్ తతో మయా నాచికేతచ్ఛితోఽగ్ని
రనిత్యైర్ద్రావ్యైః ప్రాప్తవానస్మి నిత్యమ్ ॥ 10

టీ॥ కర్మఫలరాశి యనిత్యము; అనిత్యములగు ద్రవ్య
ములవలన పొందదగినది. నిత్యమగు నాపరమార్థము అనిత్య
ములగు ద్రవ్యములచే లభ్యముగాదు. ఈవిషయము దెలిసిన
వాడనయినను పశ్చాద్యనిత్యసాధనములగు ద్రవ్యములచే
స్వర్గసుఖకారణమగు నాచికేతాగ్ని యనుదినము నాచే నను
ష్ఠింపబడుచున్నది. అందువలన నీయధికారస్థానమును బొంది
యాపేక్షికనిత్యమగు స్వర్గమును పొందితిని గాని నిరపేక్షము
నిత్యమునగు నాత్మస్థానమును బొందలేక పోతిని. 10

మూ॥ కామస్యాప్తిం జగతః ప్రతిష్ఠాం కృతోరానన్త్య
మభయస్య పారమ్ స్తోమమహదురుగాయం ప్రతిష్ఠాం దృష్ట్వా
ధృత్యా ధీరో నచికేతోఽత్యసాక్షీః ॥ 11

టీ॥ కామములన్నియు నాత్మయందే పరిసమాప్తి
జెందుటను, అది సమస్తజగత్తున కాశ్రయమగుటను, ఉపా
సనాఫలమగు హిరణ్యగర్భపదమనన్త్యమగుటను, అభయమే
సర్వోత్కృష్టమగు నిష్ఠయగుటను స్తోత్రపాత్రమగుటను
అణిమాద్యైశ్వర్యములు మున్నగు ననేకగుణములు గల్గి
యుండుటను విస్తీర్ణగతిగలిగియుండుటను గమనించి యట్టి
యాత్మప్రతిష్ఠనుగోరి ధైర్యముతో నీవు సర్వసంసారభోగజాత
మును సంపూర్ణముగ బరిత్యజించితివి. నీవెంతయు నుత్తమ
గుణోపేతుడవు. 11

అ॥ నచి కేతసు డే యాత్మను దెలిసికొన గోరెనో యట్టి ప్రశ్నయోరూపమగు నాత్మదర్శనముయొక్క ఫలము వర్ణింప బడుచున్నది.

మూ॥ తం దుర్దర్శం గూఢమనుప్రవిష్టం గుహాహితం గహ్వరేష్టం పురాణమ్ అధ్యాత్మయోగాధిగమేన దేవం మత్వా ధీరో హర్షశోకౌ జహాతి ॥ 12

టీ॥ ఆత్మదర్శనము కష్టసాధ్యము; ఆత్మ నిగూఢము; ప్రాకృతవిషయవికారవిజ్ఞానములచే బుద్ధిగుహయందు గప్పబడియున్నది; అనేకానర్థసంకులమగు విషమస్థానమునందున్నది; అది పురాతనము. మనస్సును విషయములనుండి మరల్చి దానియందు సమాధానముచేయుటచే నయ్యది లభించును. ధీరుడగువా డిట్టియాత్మను దెలిసికొని హర్షశోకములను వదలును.

తా॥ వి॥ జ్ఞానిచే నపరోక్షముగ దెలియదగిన యాత్మ అతినూత్నమగుటచే దుర్దర్శము; బుద్ధిగుహయందున్నను నిగూఢము; అనేకానర్థసంకులమగు నీ శరీరమే యతని యుపలబ్ధిసానమగుటచే దుర్గమస్థానమునందున్నటులను ప్రవేశయోగ్యము కానటులను కాన్పించుచున్నాడు. ప్రాకృతమగు విషయవిజ్ఞానజాలముచే నుపహితమగుటంజేసి యతడు దుర్విజ్ఞేయుడగుచున్నాడు. ధీరుడగువాడు మనస్సును విషయములనుంచి మరల్చి యాత్మయందు బ్రవేశపెట్టి హర్షశోకములకు దూరుడగుచున్నాడు.

అ॥ సర్వవిషయవ్యావృత్తిచే మనస్సు నాత్మయందు బ్రవేశపెట్టగలవానికి మోక్షద్వారము తెఱచియేయుండునని చెప్పచున్నాడు.

మూ॥ ఏతచ్ఛ్రుత్వా సంపరిగృహ్య మర్త్యః పృవృహ్య ధర్మమణు మేతమాప్య స మోదతే మోదనీయగ్ం హి లభ్యస్వి వివృతగ్ం సద్మ నచికేతనం మన్యే ॥ 13

టీ॥ నేనుపదేశింపబోవు నాత్మతత్త్వమును శ్రవణముజేసి యద్దాని నాత్మభావముచే బరిగ్రహించి (నద్దాని) శరీరాదులనుండి దానిని (ధర్మాధర్మములనుంచి) వేరుచేసి (శరీరాదులకంటె) సూక్ష్మమగు నాత్మను బొందిన మర్త్యుడు జ్ఞానియై మోదమును జెందును. ఆత్మోపలబ్ధియెల్లపుడును మోదనీయమేగదా! అట్టి జ్ఞానమునుబొందిన నచికేతసునికి బ్రహ్మభవనద్వారము తెరువబడియున్నదని నేనుతలంచుచున్నాను. 13

ఆ॥ జిజ్ఞాసువుయొక్క బుద్ధిని యాత్మయందు సుముఖముగజేసి సంలగ్నముజేయుటకై యాత్మయొక్క దుర్విశ్లేయత్వము, దార్లభ్యము, యోగ్యులగు గురుశిష్యులయొక్క వైరశ్రేయము బ్రదర్శింపబడినది. ఇక విషయసౌముఖ్యసంపన్నుడగు శ్రోతనుగూర్చి యాత్మతత్త్వోపదేశము చేయవలసియున్నది. సర్వవిధముల నుపదేశార్హుడు సముఖుడునగు నచికేతసుని ప్రార్థనారూపమున నాయుపదేశము పరవేశపెట్టబడుచున్నది.

మూ॥ అన్యత్ర ధర్మాదన్యత్రాధర్మాదన్యత్రాస్మాత్ కృతా
కృతాత్ అన్యత్ర భూతాచ్చ భవ్యాచ్చ య త్తత్ పశ్యసి తద్వద॥ 13

టీ॥ నేను నీయుపదేశమునకర్హుడనని తలంచి నాయెడల
నీవు ప్రసన్నుడవయినచో, శాస్త్రీయమగు ధర్మానుష్ఠానము
దానిఫలము దానిసాధనముల కంటెభిన్నము, శాస్త్రవిహిత
ధర్మము ననుష్ఠింపకపోవుటచే కలుగుపాపముకంటె భిన్నము,
కార్యకారణములకంటె భిన్నము, కాలత్రయాబాధితము,
వ్యవహారగోచరముకానిది యేది కలదో దానిని నీవెఱుంగు
దువుగావున నద్దాని నాకుజెప్పవలయునని నచికేతసుడు
యముని బ్రార్థించెను.

తా॥ వి॥ మానుషప్రవృత్తివిషయమంతయు శ్రేయః
ప్రేయస్సులను రెండుతెరంగు లగుచున్నదనియు ప్రేయ
స్సంతయు సనిత్యము, శ్రేయస్సు నిత్యముగనుక ధీరుడు
దానినే గోరుననియు, నచికేతసు డట్టిధీరుడనియు వివరింప
బడినది. ఈమంత్రమున సతడు నిరూపించిన విశేషణములన్ని
యును ప్రేయోలక్షణములు. కృతకము అనిత్యమునగు
ప్రేయస్సుకంటె సన్యమగు శ్రేయస్సును దెలిసికొనుటయే
తనదృఢనిశ్చయమని యమునికి మరొకపర్యాయ మెఱుంగ
జెప్పి నిత్యమగు శ్రేయస్సునే తనకుపదేశింపుమని నచికేత
సుడు యముని తిరిగివార్ధిం చెను.

14

అ॥ ఇట్లుప్రార్థితుడయి యముడు ధీమంతులచే నాశింప
బడిన సర్వోత్కృష్టమగు శ్రేయఃస్వరూపమును సంగ్రహ
ముగ నుపదేశించుచున్నాడు.

మూ॥ సర్వే వేదా యత్పదమామనంతి తపాగ్ంసి
సర్వాణి చ యద్వదన్తి యదిచ్ఛన్తో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి తత్తే
పదగ్ం సంగ్రహేణ బ్రవీమ్యోమిత్యేతత్ ॥ 15

టీ॥ వేదాస్తములన్నియు నే పరమార్థము పొందతగిన
దని యైకకంఠ్యముగ నుద్ఘోషించుచున్నవో, దేనిని పొందుట
కశేషములగు తపస్సు లాచరింపబడుచున్నవో, దేనినిగోరి
నైష్ఠికబ్రహ్మచర్యాదిబ్రహ్మవాప్తిమార్గములు ముముక్షువు
లచే నాశ్రయింపబడుచున్నవో, దేనిని దెలిసికొనుటకు
నీవు ఉత్కలఁబెచ్చుపూరితుడవగుచున్నావో యట్టి పరమార్థ
వస్తువు 'ఓం' అను శబ్దముచే జెప్పఁబడునదియు, 'ఓం' అను
నదియే ప్రతీకముగాఁ గలదియు నగుచున్నదని నీకు సంగ్రహ
ముగఁ జెప్పుచున్నాను. 15

అ॥ ఓంకారము పరావరబ్రహ్మములరెండికిని ప్రతీక
మగుటచే యవి రెండు నద్దానియుపాసనముచే లభ్యములగు
చున్నవని చెప్పబడుచున్నది.

మూ॥ ఏతద్ధ్యేవాక్షరంబ్రహ్మ ఏతద్ధ్యేవాక్షరం పరమ్
ఏతద్ధ్యేవాక్షరం జ్ఞాత్వా యో యదిచ్ఛతి తస్య తత్ ॥ 16

టీ॥ ఓంకారమను నీయక్షరము అపరబ్రహ్మమునకును
పరబ్రహ్మమునకును ప్రతీకయగుచున్నది. పరిణవము నీ
ప్రకారము తెలిసికొని యుపాసించు నుపాసకుడు తన
యిచ్ఛానుసార మద్దాని నేరూపమున నుపాసించునో వాని
కయ్యది యట్లేసిద్ధించును,

తా॥ వి॥ ఇచట పరశబ్దముచేత నిష్క్రియము నిష్కలము నిరవద్యము సన్మాత్రబోధితము నగు నిర్గుణబ్రహ్మము అపరశబ్దముచే హిరణ్యగర్భాత్మకమగు సగుణబ్రహ్మము బేర్కొనబడుచున్నది. వేదాంతశాస్త్రమునందు పరబ్రహ్మ శబ్దము నిర్గుణబ్రహ్మపరముగ వాడబడుచున్నది. నిర్గుణ బ్రహ్మ మపరోక్షముగ జ్ఞేయము. సగుణబ్రహ్మ ముపాసనా పాప్రప్యము. నిర్గుణబ్రహ్మజ్ఞానమునకును సగుణమగు హిరణ్య గర్భాప్రాప్తికిని గూడ నోంకారమే సాధనమగుచున్నది. ఓంకారము శబ్దస్వరూపము. కనుక నది శుద్ధసత్వప్రధాన మగు మాయచే పరిచ్ఛిన్నమగుచున్నది. ఏశబ్దము నుచ్చరింపునపు డేది బుద్ధికిగోచరమగునో అది యాశబ్దముచే జెప్పబడుచున్నది. సమాహితచిత్తముతో నోంకారము నుచ్చరించినపుడు సర్వసాక్షియగు నిర్గుణబ్రహ్మము బుద్ధికి స్ఫురించుచున్నది. అందువలన నిర్గుణ ఓంకారము పరాపర బ్రహ్మమోంకారముచే బోధింపబడుచున్నదని చెప్పబడినది. సమాహిత చిత్తమున కలవడని మందాధికారి యోంకారముఖమున హిరణ్యగర్భు నుపాసించి నాతనిఁ బొందుచున్నాడు. అనఁగా ప్రణవోపాసనముచే నిర్గుణబ్రహ్మసాక్షాత్కారము జేసికొన గోరినవాడు బ్రహ్మాత్మభావమును బొందును; సగుణబ్రహ్మను దెలిసికొన గోరినవాడు హిరణ్యగర్భలోకమున కరుగునని భావము.

16

అ॥ ఉభయబ్రహ్మములకు నోంకారము ప్రత్యేకస్థమగు నాలంబనమని స్తుతింపబడుచున్నది.

మూ॥ ఏతదాలమ్బనగ్ం శ్రేష్ఠమేతదాలమ్బనం పరమ్
ఏతదాలమ్బనం జ్ఞాత్వా బ్రహ్మలోకే మహీయతే ॥ 17

టీ॥ బ్రహ్మప్రాప్త్యాలంబనములలో నోంకారము ప్రశ
స్తమము. పరాపరబ్రహ్మలరెంటికి నదియే యాలంబన
మగుచున్నది. ఇట్టియాలంబనమును దెలిసికొనినవాడు బ్రహ్మ
భూతుడయి బ్రహ్మమువలెనే యుపాస్మ్యుడగుచున్నాడు.

మూ॥ న జాయతే మ్రియతే వా విపశ్చిన్నాయం కుత
శ్చిన్న బభూవ కశ్చిత్ అతో నిత్యః శాశ్వతోద్రయం పూణో
న హన్యతే హన్యమానే శరీరే ॥ 18

టీ॥ ఆత్మ పుట్టదు చావదు; అది లోపింపని చైతన్య
స్వరూము. మరియొక కారణమువలన నది కలుగదు. దాని
వలన మఱియొక టేదియు కలుగదు. ఆత్మ పుట్టుక లేనిది నిత్య
మయినది శాశ్వతమయినది పురాణమయినది. శరీరము
నశించుచుండగా నది నశింపనేరదు.

తా॥ వి॥ ఆత్మ ధర్మాధర్మతత్ఫలములకంటె విలక్షణ
మగుటంజేసి దానికి నుత్పత్తివినాశములు లేవు. ధర్మాధర్మ
ములు క్రియారూపములు గనుక నవి యుత్పన్నములగు
చున్నవి. వానిఫలములుగూడ నుత్పన్నములే
ఆత్మస్వరూప నిరూపణము ☒ యగుచున్నవి. ఫలదానానంతరము ధర్మా
ధర్మములు, అనుభవానంతరము ఫలములు
నశించుచున్నవి. ఆత్మకు జననమరణములులేకుండుటచే సహ
జములగు వికారములుగూడ నద్దానికి లేవు. ఆత్మ జన్మము

లేనిదగుటచే కార్యము గానేరదు. దానివలన నేదియు పుట్టదు గనుక నది కారణము గానేరదు. మాయచే జగత్కారణత్వ మాత్మయందారోపింపబడినదిగాని యది వాస్తవము గాదు. నిత్యమగుటచే నది భూతభవిష్యద్వర్తమాన కాలభేదముచే నబాధితమగుచున్నది. సర్వవికారవిధురమగుటచే దాని కపక్షయములేదు గనుక శాశ్వతమగుచున్నది. శాశ్వతముగనుక పురాణమగుచున్నది. ఆత్మ అజము నిత్యము శాశ్వతము పురాణమగుటచే శస్త్రాదులు దానిని హింసింపలేవు. జననమరణాదిధర్మములన్నియు శరీరమునకుజెందుటచే నదియే శస్త్రములచే హింసింపదగినదిగాని యాత్మగాదు. ఈ మంత్రమే గీత 2-20 శ్లోకముగ స్మరింపబడుచున్నది. 18

అ॥ శరీరమే యాత్మయని భావించువారలు తత్త్వము నెఱుంగనివారని చెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ హంతా చేన్మన్యతే హన్తుం హతశ్చేన్మన్యతే హతమ్ ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హంతి స హన్యతే ॥ 19

టీ॥ శరీరముకంటె భిన్నము అసంగస్వభావమునగు నాత్మను శరీరమాత్రదృష్టిచే దానిని నేను చంపెదను అనిగాని నేను చంపబడుచున్నాననిగాని యెవడు తలచునో యత డాత్మతత్త్వము నెఱుంగనివాడే యగుచున్నాడు. ఆత్మ చంపునదికాదు; చంపబడునది కాదు. ధర్మాధర్మాదిలక్షణముగు సంసారమునందు ప్రవేష్టుడగు ననాత్మజ్ఞుడిట్లు తలంచునేగాని బ్రహ్మజ్ఞుడట్లు తలంపడు. బ్రహ్మజ్ఞుడు ధర్మాధర్మతత్ఫలా తీరుడు.

అ॥ ఇట్టి యాత్మనెఱుంగుటెట్లు? యను ప్రశ్నకు సమాధానమును జెప్పచున్నాడు.

మూ॥ అణోరణీయాన్మహతో మహీయానాత్మాన్య జన్తో ర్నిహితో గుహాయామ్ తమక్రతుః పశ్యతి వీతశోకో ధాతుః పృసాదాన్మహిమానమాత్మనః ॥ 20

టీ॥ ఆత్మ అత్యంతసూక్ష్మమగు పరమాణువుకంటెను సూక్ష్మతరము. మహత్పరిమాణముగల పృథివ్యాదుల కంటెను మహత్తరము. బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతమగు జీవశోటి యొక్క బుద్ధిగుహయందది నిగూఢముగ నున్నది. దృష్టా దృష్టములగు బాహ్యవిషయములనుండి యంతఃకరణమును మరల్చుటచే ప్రసన్నములగు నిందియములు గలవా డపగత సర్వశోకుడయి యాత్మయొక్క మహిమను జూడగలడు.

తా॥ వి॥ బుద్ధిగోచరుడగుటచే నాత్మయొక్క పరిమాణమింతయని చెప్పనలవికాదు. జనసామాన్యమునకు దెలిసినంతవరకు మహత్పరిమాణమునకవధి ఆత్మకు పరిమాణము లేదు. పృథివి. సూక్ష్మపరిమాణమునకు కొఱ్ఱగింజ మొదలగునవి పరమావధి. ఆత్మయొక్క పరిమాణ మీరెండుహద్దులను దాటినదగుటచే నది సూక్ష్మము కంటె సూక్ష్మతరము మహత్తుకంటె మహత్తరమని చెప్పబడినది. అనగా దాని ఇయత్త యింతదని చెప్పశక్యముగాదని భావము. బ్రహ్మశబ్దమునకు వృద్ధియని యర్థము. వృద్ధియను శబ్దమున కర్థమెంతదూరము పోగలదో యంతదూర మాత్మ వ్యాపించియున్నదని పర్యవసానము. అందుచే నాత్మ సర్వ

వ్యాపి యగుచున్నది. ఆత్మ సూక్ష్మముకంటె సూక్ష్మతరము మహాత్మకంటె మహాత్తరము నగుటచే దోమమొదలగు నల్ప పాధులయందు నరగజాదిమధ్యమోపాధులయందును మహాత్తమోపాధులగు సౌరమండలాదులయందును గూడ వ్యాపించి యున్నది. మధ్యమాధమమహాత్పరిమాణపరిమితమగు జంతు సంతానము సంతయు నీయాత్మ వ్యాపించి తన్నుఖమున నభివ్యక్తమగుచున్నది. అందుచేత నద్దాని కణుత్వాది పరిమాణావ్యవహారము కల్పింపబడుచున్నను నిజముగా దానికి నెట్టి పరిమాణము లేదు. సర్వవ్యాపియయి సర్వాధిష్ఠాన మగుటంజేసి యద్దానికి సర్వాత్మత్వము సంభవమగుచున్నది.

నిర్గుణము అవాచ్యమునగు నీ పరమాత్మ సర్వప్రాణి జాతమున కాత్మభూతమై హృదయస్థానమునందు నివిష్ట మగుటంజేసి యధికారియగువా డద్దానిని ఆత్మదర్శన మెట్లు కలుగును? సులభముగ సందర్శింపగలడు. బాహ్యవిషయములయందు సంపూర్ణమగు నేవగింపుచే వానియందు వై రాగ్యము, సర్వకామనారాహిత్యముచే చిత్త వైర్మల్యము, గలిగి శ్రవణమనేననిదిధ్యాసనానిపుణుడగువా డాత్మను హృదయకమలమునందే దర్శింపగలడు. అపుడతనికి నేనే బ్రహ్మమునయితి నను నాత్మసాక్షాత్కారము గలుగును. ఇదియే యాత్మసందర్శనము. ఆత్మసందర్శనము జేసిన వాడు వీతశోకుడగును.

20

అ॥ ఇట్టియాత్మ ప్రాకృతపురుషుల కెఱుంగ శక్యము గాదని చూపుచున్నాడు.

మూ॥ ఆసీనో దూరం వ్రజతి శయానో యాతి సర్వతః
కస్తం మదామదం దేవం మదన్యో జ్ఞాతుమర్హతి ॥ 21

టీ॥ ఆత్మ అచలుడయ్యను దూరగామి యగు
చున్నాడు. అతడు సంతోషవిషాదాదివిరుద్ధధర్మములు గల
వాడు. అట్టిదేవుని నాకంటె నితరులెవరును దెలిసికొనలేరు.

తా॥ వి॥ ఆత్మస్వయముగా నిర్ధర్మము. వివిధశరీరో
పాధిముఖమున నతడభివ్యక్తినిజెందుచు యుపాధిధర్మ
ములు గలవాడుగ కాన్పించుచున్నాడు
ఆత్మ ఉపాధిధర్మము గాని వాస్తవముగా నత డాధర్మములచే
లచే సంస్పృష్టము నసంస్పృష్ట డగుచున్నాడు. సూర్య
గాడు. ప్రతిబింబ ముపాధిభూతమగు జలము
యొక్క సంచలనముచే సంక్షుభితమయినటుల కాన్పించినను
సూర్యబింబ ముపాధిధర్మముచే నసంస్పృష్టమయి వానియన్ని
టికిని గడుదూరముననుండి వానికి సాక్షిమాత్రముగ భాసించు
చున్నది. అదేవిధముగ నాత్మగూడ యగసాలిదిమ్మెవలె
నచంచలము అసంస్పృష్టము. జాగ్రత్స్వప్నములయం దను
భూయమానమగు సర్వేంద్రియవ్యాపారకలాపమున కయ్యది
సాక్షిమాత్ర మగుచున్నది. స్వప్నకాశస్వరూపుడగు నతని
కాంతి మనస్సున బ్రతిఫలించుటచే నీ మనస్సు విషయగ్రహణ
సమర్థ మగుచున్నది. ఆత్మప్రతిబింబసముపేతమగు మనస్సు
దూరమున నున్నవస్తువులను గ్రహించుట కింద్రియముల
ద్వారా బహిర్గతమయినపుడు మనస్సుతో నాత్మగూడ దూర
దేశము పోయినట్లగుపడుచున్నది. సుషుప్తియందు సర్వేంద్రి

యములతో నదిగూడ నిద్రించుచున్నట్లుండును. నిర్ధర్మమగు నాత్మ మనస్సుచే వభివ్యక్తమగుచున్నందున ఆత్మకును మనస్సునకు వివేకముచేయనేరక యజ్ఞులు మనస్సుయొక్క సంతోషవిషాదము లాత్మవిగా భావించుచున్నారు. అందుచే నుపాధిగతమగు దూరదేశగమన నిద్రాసంతోషవిషాదాది ధర్మము లతనియం దారోపింపబడుచున్నవి. ఆత్మనిర్ధర్మకము చింతామణి స్వయముగా నిర్ధర్మమయినను మనము తలంచిన రూపమున నది కాన్పించును. కనుక ఆత్మ స్వరూపము దుర్విజ్ఞేయము. యమునిబోలు సూక్ష్మబుద్ధికి మాత్రము సువిజ్ఞేయ మగుచున్నది. 21

అ॥ ఆత్మను దెలిసికొనినవానికి శోకము దూరమగు నని చెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ అశరీరగ్ం శరీరేష్వనవస్థేష్వవస్థితమ్ మహాన్తం విభుమాత్మానం మత్వా ధీరో న శోచతి ॥ 22

టీ॥ ఆత్మ స్వయముగా శరీరము లేనిది. అనిత్యము లగు శరీరములయం దభివ్యక్త మగుచున్నను నిర్వికారము. సర్వవ్యాపి గనుక మహాత్తమము. తానే యిట్టి యాత్మ యని గ్రహించువానికి శోకోపపత్తిగలుగదు. 22

అ॥ దుర్విజ్ఞేయమగు నాత్మ సువిజ్ఞేయమగు నుపాయమును జూపుచున్నాడు.

మూ॥ నాయమాత్మా పృవచనేన లభ్యో స మేధయా న బహునా శ్రుతేన యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యస్త నైష ఆత్మా వివృణుతే తస్మాగ్ంస్వామ్ ॥ 23

టీ॥ ఆత్మ బహువేదాధ్యయనముచే లభించునది గాదు. అనేకగ్రంథార్థధారణాసామర్థ్యముచే బొందఁదగినది గాదు. ఆత్మప్రతిపాదకములగు వేదాంతములు గాకనితరశాస్త్ర శ్రవణముచే గాని గురూపదేశరహితమగు శాస్త్రశ్రవణముచే గాని నదిప్రాప్యము గాదు. నిష్కాముడగు నే సాధకుడు స్వాత్మభూతమగు నాత్మను బొందవలయునని శ్రవణాదీ కాలమునుండియుగూడ గోరునో అట్టివాని కది లభ్యమగుచున్నది. పరమాత్మ తన పారమార్థికస్వరూపము నాత్మకాముడగువానికి బ్రకాశింపజేయును. ఆచార్యపరమేశ్వరానుగ్రహపూర్వకమయిన శ్రవణమనననిదిధ్యాసనముల చేతను మాత్రమే యాత్మోపలబ్ధి గలుగునని తాత్పర్యము. 23

అ॥ ఈ యర్థమునే వివరించుచున్నాడు.

మూ॥ నావిరతో దుశ్చరితాన్నాశాంతో నాసమాహితః
నాశాంతమానసో వాపి పృజ్ఞానేనై నమాప్నుయాత్ ॥ 24

టీ॥ శుశ్రుతిస్మృత్యవిహితమయినట్టియు ప్రతిషిద్ధమైనట్టియు పాపకర్మమునుండి తొలగనివాడును, ఇంద్రియలౌల్యముచే జిత్రశాంతిలేనివాడును, చిత్తైకాగ్ర్యము లేమింజేసి సమాహితచిత్తుడు గానిమనుజుడు నాత్మోపలబ్ధి కర్హుడు గాడు. బ్రహ్మజ్ఞానముచేతనే నద్దాని బొందఁదగును. 24

అ॥ ఇట్టియాత్మను బ్రాకృతపురుషుడు దెలిసికొనలేడని చెప్పుచున్నాడు.

— మూ॥ యస్య బ్రహ్మ చ క్షత్రం చోభే భవత ఓదనః
మృత్యుర్యస్యోపసేచనం క ఇత్థా వేద యత్ర సః ॥ 25

టీ॥ ఏ యాత్మకు బ్రహ్మత్వము తాత్రము గూడ
నశనములగుచున్నచో ఏ యాత్మకు మృత్యువు పసేచనమగు
చున్నదో యట్టి యాత్మను యథోక్త సాధనరహితుడగు
ప్రాకృతబుద్ధి తెలిసికొనలేడు.

తా॥ వి॥ ఇన్ద్రియచాపల్యము గలవానికి శాస్త్రహృద
యము గలుగదు. శాస్త్రహృదయము లేనివానికి సమాహిత
చిత్త మబ్బినేరదు. శాస్త్రస్వాస్త్రము లేనివానికి దుష్కర్మ
విరతిగాని యాత్మకామిత్యముగాని కుదురదు. ప్రశాస్త్రచిత్త
మునకు నిష్కామత్వము ముఖ్యలక్షణము. యథోక్తగుణ
సంపన్నుడు మాత్రమే యాత్మదర్శనసమర్థుడగును. బ్రహ్మాది
స్తంభాస్తమగు సమస్తజగత్తు బరమాత్మయందే లయమగు
చుండుటచే నతడద్దాని నోదనమువలె కబళించుచున్నట్లు త్రే
క్షింపబడుచున్నది. మృత్యువుగూడ నతనికి భోజనమునందు
శాకప్రాయమగుచున్నది. 25

ప్రథమాధ్యాయము - ద్వితీయవల్లి
సమాప్తము.

ప్రథమాధ్యాయము - తృతీయవల్లి

అ॥ పూర్వవల్లిప్రాగ్భమున కర్మజ్ఞానఫలవైలక్ష
ణ్యము సామాన్యముగ నుదాహరింపబడినది. మూడవ
వల్లియందు దీవిషయము విస్తరింపబడుచున్నది.

మూ॥ ఋతం పిబన్తౌ సుకృతస్య లోకే గుహాం ప్రవిష్టౌ
 సరమే పరాథే ఛాయాతపౌ బ్రహ్మవిదో వవన్తి పశ్చాన్నయో
 యే చ త్రిణాచికేతాః ॥ 1

టీ॥ స్వయంకృతమగు కర్మఫలము ననుభవించునట్టి
 యాత్మ, శరీరమునందలి శ్రేష్ఠమయిన బ్రహ్మస్థానమగు బుద్ధి
 గుహను బ్రవేశించునట్టి యాత్మ, ఈ యాత్మలు రెండును
 ఛాయాతపములనలె విలక్షణములగుచున్నవి. ఈ విధముగ
 బ్రహ్మవిదులగు జ్ఞానులు పంచాగ్న్యైకాగ్రులగు కర్మకాండ
 పరులుగూడ తెలియజేయుచున్నారు.

తా॥ వి॥ జీవుడు పూర్వజన్మవాసనాచోదితుడయి
 సుకృతదుష్కృతముల నాచరించుచున్నాడు. తదనురూపము
 అనివార్యమునగు ఫలానుభవముకొఱకు తిరిగి జన్మము నెత్తు
 చున్నాడు. మనయెదుటనుండి 'ఇదం' ఇది యని వ్యవహరింప
 బడు పదార్థములన్నియు నాత్మకంటె భిన్నములయినను
 నవియే యాత్మయని భ్రమపడి జీవుడు వానియందు
 తాదాత్మ్యభావము నొందుచున్నాడు. అనాత్మవస్తువులయం
 దాత్మభావమును బొందుటయే జీవత్వ
 ఆత్మత్వజీవత్వములు
 సహవస్థానములు. లక్షణము. జీవత్వమంతయు నజ్ఞానవిలసి
 తము. బ్రాహ్మప్రపంచము అంతరములగు
 నన్నమయాదిపంచకోశములుగూడ నాత్మలు గావని నిశ్చ
 యజ్ఞానముతో వానిని దోగిసిబుచ్చి బుద్ధిగుహయందు స్వయం
 ప్రకాశమై వెలుంగుచున్నదియే యాత్మతేజస్సని
 గ్రహింపగలవా డాత్మదర్శి యగుచున్నాడు. ఆత్మదర్శన

ముచే నజ్ఞానకల్పితమగు జీవత్వము పోయి స్వస్వరూపము భాసించును. ఒకేవ్యక్తి యజ్ఞానకల్పితమగు జీవభావముచే గర్మఫలమును, జ్ఞానముచే స్వస్వరూపావస్థితిని ననుభవించుచున్నాడు. సహజమగు స్వస్వరూపము దానియందజ్ఞానముచే నారోపితమగు జీవత్వముగూడ నొక్కమారుగ సంభవించుచున్నది. స్వస్వరూపము జీవత్వభావముచే గప్పబడియుండుటచే నాస్వరూపానుభవము మాత్రము గలుగుటలేదు. జీవుని స్వస్వరూపమతనిని విడిచిపెట్టలేదు. దుష్యంతపాత్రను ధరించిన నటుని స్వస్వరూప మతనిని వీడిపోదు. నటకావతంసు డొకపుడు పాత్రతాదాత్మ్యమును బొంది స్వస్వరూపమును మఱువనచ్చును. వేషమును దోసిబుచ్చి యధార్థస్థితిని బొందినపుడు తనపాత్రతాదాత్మ్యమును స్మరించుచు సిగ్గు పడును. ఇట్లనివార్యముగ నొకచోట గలిసియున్న జీవత్వ స్వస్వరూపములను దెలియజేయుటకుగాను ఆత్మలు రెండున్నట్లెచట నిర్దేశింపబడినది. కాని నిజముగా నాత్మలు రెండు లేవు. అవస్థలు మాత్రము రెండు గలవు. నిర్వికారము సహజము నగు స్వస్వరూప మొకటి. దానియందజ్ఞానముచే నారోపితమగు జీవత్వావస్థ మతియొకటి. 'ఆరోపితమగు జీవుడు, ఆరోపణమున కాధారమగు నాత్మయు వేషధారియొక్క స్వస్వరూపారోపితరూపమువలె ననపాయములు. చాయాతపోష మానము. ఒకదానిజెప్పినపుడు రెండవది స్ఫురించుచున్నది.' ప్రకృతమంత్రమునందలి కర్మఫలానుభవిత యనుపదముచే జీవుడు జీవత్వారోపణకథిష్ఠానభూత

మగు స్వస్వరూపముగూడ నవగతమగుచున్నది. అధిష్ఠాసము అసంసారియు నగునాత్మయు, ఆరోపితుడు సంసారియు నగు జీవుడును ఎండనీడలవలె విలక్షణులగుచున్నారు. సూర్యా తపము స్వభావముచేత బ్రహ్మకాశస్వరూపము. మఱియొకవస్తువు దానిప్రసారముక్రింద జేరినపు డావస్తుస్వరూపానురూపమగు ఛాయ యేర్పడుచున్నది. సూర్యాతపమునకును ఛాయకు నేమియు సంబంధము లేదు. మధ్యనున్న నుపాధిచే ఛాయ కల్పితమగుచున్నది. ఛాయ కేవల మవిస్తుస్వరూపము. సూర్యకాంతి మధ్యనున్న వస్తువుచేతగాని దానిచే గల్పిత మగు ఛాయచేతగాని యసంస్పృష్టమై దూరముననుండి యీ రెంటికిని సాక్షిమాత్రముగ నుండును. ఛాయలేక సూర్యా తపముండునుగాని సూర్యాతపములేని ఛాయ సంభవముగాదు. ఆతీరుననే బుద్ధియందు బ్రతిఫలించిన యాత్మప్రతిబింబము బుద్ధిధర్మములనుబొంది వానితో నైక్యము నొందుచున్నది. ఆభాసమాత్రమగు నీయుపాధిధర్మైక్యమే జీవత్వావస్థ యనంబడుచున్నది. ఇదియే కర్మఫలానుభవదశ. ఆత్మ ప్రకాశమనునది లేనిది జీవత్వము సంభవముగాదు. జీవుని యొక్క బుద్ధ్యుపాధినిమిత్తములగు ధర్మములు విదళితము లయినపుడు జీవత్వము పోయి స్వస్వరూపము మిగులు చున్నది. హార్దాకాశమున బాహ్యధర్మములచే నసంస్పృష్ట మయి స్వస్వరూపమున నాత్మ బ్రకాశించుచున్నది. అదియే బాహ్యోపాధిధర్మసంస్పృష్ట మయినపుడు జీవరూపమున భాసించుచున్నది. జీవుడుఛాయవలెయనిత్యము. ఆత్మసూర్యా

తపమువలెబ్రకాశవంతము. ఇదియే మంత్రమున బేర్కొనబడిన యాత్మద్వయమునకుఁగల వైలక్షణ్యము. ఇదియే ఛాయాతపోపమానహృదయము. అద్వితీయమగు పరమాత్మను అవస్థాంతరోపపన్నమగు జీవత్వమును సంమేళనముజేసి రెండాత్మలున్నట్లుదాహరింపబడినది. బుద్ధితాదాత్మ్యభావము నొందుటచే జీవుడును, బుద్ధియం దుపలభ్యమానమగుటచే నాత్మయు బుద్ధిప్రవిష్టులని వర్ణింపబడినారు. 1

అ॥ కర్మనిష్ఠులకును బ్రహ్మవిదులకు నాశ్రయములగు పరాపరబ్రహ్మములు రెండును వేదితన్యములే యగుచున్నవని చెప్పుచున్నారు.

మూ॥ యః సేతురీజానానామక్షరం బ్రహ్మ యత్పరమ్
అభయం తిత్తీర్షతాం పారం నాచికేతగ్ం శకేమహి ॥ 2

టీ॥ కర్మనిరతులగు యజమానులకు దుఃఖసంతరణార్థము సేతువువలెనున్న నచికేతాగ్నిని దెలిసికొనుటకును ఆచరించుటకును మేము శక్తిమంతులమగుచున్నాము. ఆరీతిగనే నిర్భయముగ సంసారసాగరమును దాటుటకు కోరిన బ్రహ్మవేత్తల కాశ్రయము అక్షరమునగు పరబ్రహ్మమును దెలిసికొనుటకుగూడ మేము సమర్థులము.

తా॥ వి॥ మొదటిమంత్రమున పరాపరబ్రహ్మముల దెలిసికొనగల యధికారులతోఁగూడ నట్టిజ్ఞానఫలము నిగూఢముగ నుదాహరింపబడియె. ఆయర్థమే పరాపరబ్రహ్మములు సేవ్యములు యిచట స్పష్టము చేయబడుచున్నది. కర్మనిరతులగువారు సగుణబ్రహ్మము నాశ్రయి

యించి యభ్యుదయప్రాప్తిచే దుఃఖమును దాటుదురు. సంసారసాగరమును దాటదలచినవా రభయప్రతిష్ఠాహేతు వగు నిర్గుణబ్రహ్మము నాశ్రయించి కృతకృత్యులు కాగలరు. సత్కర్మఫలము సుఖప్రదమయినను నొకదానిచే నయ్యది పుట్టినది గనుక నది యనిత్యము. దానిచే సంసారనాశనము గానేరదు. సంసారనాశనమునకు బ్రహ్మజ్ఞానమొక్కటియే మార్గము. ఇట్లు పరాపరబ్రహ్మ లధికారానుసారముగ సంసేవ్యము లగుచున్నవి. 2

అ॥ ఆత్మకు జీనత్వము సంభవించుచున్న విధానము హృదయంగమమగు రూపకాలంకారముచే వర్ణింపబడు చున్నది.

మూ॥ ఆత్మానం రథినం విద్ధి శరీరం రథమేవ తు బుద్ధిం తు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహమేవ చ ॥ 3
ఇన్ద్రియాణి హయానాహుర్విషయాన్స్తేషు గోచరాః ఆత్మేన్ద్రియ మనోయుక్తం భోక్త్యాహుర్మనీషిణః ॥ 4

టీ॥ శరీరము రథము; ఆత్మ రథము నధిష్ఠించువాడు; బుద్ధి సారథి; మనస్సు పగ్గము; చక్షురాదీన్ద్రియములు గుఱ్ఱములు; వానికి విషయములగు రూపాదులు గమనమార్గములు; శరీరేన్ద్రియమనస్సులతో గూడుకొనియున్న యాత్మ భోక్తయనియు వివేకులగు పెద్దలు సెప్పుదురు.

తా॥ వి॥ ఆవిద్యకమగు సంసారమును విద్యాఫలమగు స్వస్వరూపమును గూడ జీవుడే యనుభవించుచున్నాడు.

శరీరమతనికి యుపాధిభూతమయి యుభయవిధఫలానుభవము నకు సాధనమగుచున్నది. కనుక శరీరము రథమనియు దాని నుపాధిగాకలిగి నధిష్ఠించియున్న జీవుడు రథకుండనియు వినరింప విద్యావిద్యాఫల బడినది. అస్త్యకరణముయొక్క రూపాస్తరములకుజీవుడే మగు మనస్సు చక్షురాదీన్ద్రియములద్వారా భోక్త. తత్త్వద్విషయములగు రూపాదులను గ్రహించి తనవలె నస్త్యకరణముయొక్క రూపాస్తరమగు బుద్ధికి సమర్పించును. అపుడుబుద్ధి యీప్సితార్థనిర్ధారణము సేయును. తదనుకూలముగ మనుజుడు బ్రవర్తించుచున్నాడు. జీవుడీ ప్రవృత్తిఫలము ననుభవించుచున్నాడు. బుద్ధీన్ద్రియమనః సంఘాతరూపమగు శరీరమను నుపాధివశముచే నాత్మకు జీవరూపమున కర్మఫలానుభవము సిద్ధమగుచున్నది. ఉపాధిసంబంధములేని యాత్మకేవిధమగు భోక్తృత్వమాపాదింప శక్యముగాదు. ఆత్మ కేవలచేతనస్వరూపము నిర్ధర్మకము. బుద్ధి జడము ధర్మసముపేతము. ఆత్మచైతన్యమును బుద్ధియందా రోపించి బుద్ధియే యాత్మయనియు బుద్ధిధర్మముల నాత్మయందారోపించి యాత్మ భోక్తృత్వకర్తృత్వాదిధర్మవిశిష్టమనియు భావింపబడుచున్నది. ఆత్మయొక్కయు నుపాధియొక్కయు ధర్మముల యన్యోన్యారోపణముచే నాత్మకు జీవత్వము సంప్రాప్తమగుచున్నది. దేహేన్ద్రియసంఘాతఫలమే జీవునిచే ననుభవింపబడు భోక్తృత్వకర్తృత్వరూపమగు సంసారము. శరీరరథమును రూపాదిభోగ్యవిషయమార్గమున నడిపించుటచే నిన్ద్రియము లశ్వములుగను గమ్యమగువిషయమార్గమును

నిశ్చయించుటచే బుద్ధిసారథిగను బుద్ధీన్ద్రియసంధానక ర్తయగు
మనస్సు పగ్గముగను సరసముగ నర్జించబడినవి. 4

అ॥ ఇంద్రియములను నశపరచుకొన్నవా డుత్కృష్ట
మగుపదమును బొందుననియు నిన్ద్రియములకు నశుడయిన
వాని కదిసాధ్యముగాదనియు నన్వయవ్యతిరేకముల జెప్పచు
న్నాడు.

మూ॥ య స్త్వవిజ్ఞానవాన్ భవత్యయ క్తేన మనసా సదా
తస్యేన్ద్రియాణ్యవశ్యాని దుష్టాశ్వా ఇవ సారథేః 5. య స్తు
విజ్ఞానవాన్ భవతి యుక్తేన మనసా సదా తస్యేన్ద్రియాణి
వశ్యాని సదశ్వా ఇవ సారథేః 6. య స్త్వవిజ్ఞానవాన్ భవ
త్యమనస్కః సదాశుచిః న స తత్పదమాప్నోతి సంసారం
చాధిగచ్ఛతి 7. య స్తు విజ్ఞానవాన్ భవతి సమనస్కః సదా
శుచిః న తు తత్పదమాప్నోతి యస్మాద్భూయో స జాయతే॥ 8

టీ॥ ప్రవృత్తినివృత్తిమార్గములరెంటియందును బుద్ధి
యనుసారథి నిపుణుడు గాకపోయినచో సమాహితచిత్త
మెన్నడును లభ్యముగాదు. అటువంటి ఇంద్రియములు
దుష్టాశ్వములవలె నవశములగును.

బుద్ధిసారథి నిపుణుడయినచో సమాహితచిత్తము
లభ్యమగును. అట్టివాని ఇంద్రియములు సదశ్వములవలె
నవశముననుండును.

సమాహితచిత్తుడు గానివాడెల్లప్పుడు నశుచియయి
యుత్కృష్టపదమును బొందలేడు. మీదుమిక్కిలి జన్మమరణ
లక్షణముగు సంసారమును బొందును,

సమాహితచిత్తుడగువాడు శుచియయి సంసారమార్గమునుదాటి బ్రహ్మపదమును బొందును. అచటినుండి ప్రచ్యుతినిజెంది సంసారమున జన్మించును.

తా॥ వి॥ బుద్ధి సుశిక్షితము కానియెడల చింద్రియములను కామోపభోగవిషయముగు ప్రవృత్తిమార్గమున నడిపించును. ఈ ప్రవృత్తిమార్గము ధర్మోపేతమయిన స్వరాదిసాధనముగును. అధర్మోపేతమయిన నరకాదిదుఃఖకారణముగును.

బుద్ధియే ప్రవృత్తి
నివృత్తులరెంటికిని
కారణము.

బుద్ధి సుశిక్షమయినయెడల చింద్రియములను భోగ్యజాతమునుండి కామనలనుండియు మరల్చి నివృత్తిమార్గమున వానిని నడిపించును. బ్రహ్మపదము నివృత్తిమార్గఫలము. ఆపదమును జేరినవానికి యశేషసంసారనాశము, పునరావృత్తిరాహిత్యము సంప్రాప్తమగును. 5-8

అ॥ ఇట్టి యుత్కృష్టమగు పదవి యేదియో నిరూపించుచున్నాడు.

మూ॥ విజ్ఞానసారథిర్యస్తు మనఃప్రగ్రహవాన్నరః సోఽధ్వనః పారమాహ్నేతి తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ ॥ 9

టీ॥ సుశిక్షితమగు బుద్ధియు నిగ్రహితమగు మనస్సును గలవాడు సంసారసాగరముదరిజేరి యుత్కృష్టమగు వాసుదేవపదము నొందును. అనగా సర్వవ్యాపనశీలమగు బ్రహ్మ

అ॥ సుశిక్షితమగు బుద్ధిచే నిద్రియములు నివృత్తి
మార్గమున తీసికొనబడునని చెప్పబడినది. ఈ నివృత్తి
మార్గమిప్పుడు వినరింపబడుచున్నది.

మూ॥ ఇన్ద్రియేభ్యః పరాహృద్ధా అర్థేభ్యశ్చ పరం మనః
మనసస్తు పరా బుద్ధిర్బుద్ధేరాత్మా మహాః పరః ॥ 10
మహతః పరమవ్యక్తమప్యక్తాత్ పురుషః పరః పురుషాన్న
పరం కించిత్సా రాష్ట్రా సా పరా గతిః ॥ 11

టీ॥ ఇన్ద్రియములు, ఆకాశాదిపంచభూతములు, మనస్సు,
బుద్ధి, హిరణ్యగర్భుడు- ఇవి పూర్వపూర్వముకంటె నుత్త
రోత్తరము సూక్ష్మతరము మహత్తరమును, అట్లే పూర్వ
పూర్వముకంటె నుత్తరోత్తరము ప్రత్యగాత్మభూతము నగు
చున్నది. అవ్యక్తస్వరూపమగు ప్రకృతి హిరణ్యగర్భుని
కంటెను సూక్ష్మతరము మహత్తరము. పురుషుడు ప్రకృతి
కంటెను సూక్ష్మతరము మహత్తరము. పురుషుడు ప్రత్య
గాత్మభూతుడు. పురుషునికంటె సూక్ష్మతరము మహత్తరము
నగుమఱియొక వస్తువేదియు లేదు. సూక్ష్మత్వమహత్వప్రత్య
గాత్మత్వముల కతడే పరమానధి.

తా॥ వి॥ శరీరము పంచభూతాత్మకమగు నన్నము
వలన బుట్టినదగుటచే నది యు పంచభూతాత్మకమే యగుచు
న్నది. తద్గతములగు చక్షురాదీన్ద్రియములుగూడ పంచభౌతి
కములే యగుచున్నవి. విషయసుల్బిన్ద్రియములచే గ్రహింప
బడుచుండుటచే నవి యింద్రియములకంటె సూక్ష్మతరములు.

ఇంద్రియములకంటె నవి వ్యాపకము లగుటచే మహత్తరములని చెప్ప బడుచున్నవి. ఇంద్రియములు విషయములను వదలి యుండనేరవు గనుక నవి ఇంద్రియములకు బ్రత్యగాత్మస్థానములగుచున్నవి. మనస్సు విషయములను గ్రహించుటచే నది సూక్ష్మతరమనియు, సర్వవిషయవ్యాపియగుటచే మహత్తరమనియు వివిధవిషయాకారాకారితమయి

పరమాత్మ సూక్ష్మత్వ మహత్వ ప్రత్యగాత్మత్వములకు బరిమావధి. వాని నభివ్యక్తము చేయుటచే వానికి పృత్యగాత్మయనియు వర్ణింపబడినది. మనస్సు కేవలవిషయగ్రహణముచే చరితార్థత నొందుచున్నది. మానసిక

ములగు సంకల్పవికల్పములను బుద్ధినిశ్చయించి సర్వప్రప్నృత్తి హేతువగుచున్నది. అందువలన బుద్ధి మనస్సుకంటె సూక్ష్మతరము మహత్తరము ప్రత్యగాత్మభూతముగూడ నగుచున్నది. సర్వప్రాణిబుద్ధులకు హిరణ్యగర్భు డాత్మభూతుడగుటంజేసి యతడు బుద్ధికంటె సూక్ష్మతరుడు మహత్తరుడుగూడ నగుచున్నాడు. సురనరతిర్యగాదిబుద్ధుల కన్నిటికి నతడు సమిష్టస్వరూపుడు జ్ఞానక్రియాశక్త్యాత్మకుడు నగుటవలన వానికి పృత్యగాత్మయనిగూడ వ్యవహారము గలదు. ఇతడే సృష్టికంతుకును ప్రథమశరీరి. హిరణ్యగర్భాదిజగత్తంతయు ప్రకృతివలన గల్గుచున్నది. ఆది సర్వజగత్కారణబీజభూతము. అవ్యక్తాకాశాదినామరూపమునై పడుగుపేకవలె పరమాత్మ నది యాశ్రయించియున్నది. వటవృక్షోత్పాదనశక్తి వటబీజము నందువలె పరమాత్మయందీ ప్రకృతియ న్తర్నిహితమగుచున్నది.

అవ్యక్తమగు ప్రకృతికంటెను సూక్ష్మతరము మహత్తరము నయినవాడు పురుషుడు. ఇతడు సర్వజగత్కారణమగు ప్రకృతికి గారణభూతుడు. సమస్తప్రాణజీవమునకు బ్రాణభూతుడు సర్వవ్యాపియు నగుచున్నాడు. ఇతడన్నిటికంటెను సూక్ష్మతముడు మహత్తముడు. సూక్ష్మత్వమహత్వప్రత్యగాత్మత్వముల కితడే పరమావధి. సంసారులకందఱకు నితడే గమ్యైకస్థానమగుచున్నాడు. అతనిని బొందినవారికి బునరావృత్తి యెంత మాత్రమును లేదు. ఇంద్రియములు మొదలు ప్రకృతివఱకును గల పూర్వపూర్వముల కుదాహరింపబడిన యుత్తరోత్తరముల సూక్ష్మత్వమహత్వప్రత్యగాత్మత్వము లాపేక్షికములు. ఇంద్రియములకు విషయములు ప్రత్యగాత్మ యనిభావించుటచే నింద్రియములాత్మకావని తోసిపుచ్చవచ్చును. అటులనే ప్రకృత్యంతములగువానినన్నిటిని ననాత్మబుద్ధిచే ద్రోసిపుచ్చి తుట్టతుదకు సర్వకారణము సర్వవ్యాపకము సర్వాత్మకము నగుపరమపురుషునియందు బుద్ధిని లగ్నముచేయుట కుపాయముగ నీప్రణాళిక యుపదేశింపబడినది. ఈప్రణాళికయే తైత్తిరీయబ్రహ్మవల్లీ శిక్షావల్లలయందు సమగ్రముగ వివరింపబడినది.

11

అ॥ బుద్ధిగుహయందున్న యీ యాత్మతత్త్వము నెఱుంగుట సుసాధముగాకుండుటకు గారణమును జెప్పచున్నాడు.

మూ॥ ఏష సర్వేషు భూతేషు గూఢోత్మా న ప్రకాశతే దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యాసూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః ॥ 12

టీ|| పరమపురుషుడు సమస్తప్రాణుల బుద్ధిగుహయగుదు నిగూఢముగ నుండుటచే దెలియబడుటలేదు. ఏకాగ్రము సూక్ష్మము నగుబుద్ధిసహాయముచే సూక్ష్మదర్శనకుశలులగు పండితులచే నతడాలోకింపబడగలడు.

తా|| వి|| పరమపురుషుడు సంసారులకందజకును పునరావృత్తిరహితమగు గమ్యస్థానమని వర్ణింపబడినది. ఇచట గమనశబ్దమునకు స్థలాంతరగమన మర్థముగాదు. అతడు బుద్ధిగుహయందే యున్నటుల వర్ణింపబడుటచే గమనశబ్దమునకు జ్ఞాన మర్థము జెప్పవలెను. అతని తత్త్వమును దెలిసికొనిన వారు బుద్ధిగుహయందే యతనిని సాక్షాత్కారము చేసికొనగలరని తాత్పర్యము. జనసామాన్యము మాయావిమోహితమగుటచే నత్యంతసమీపమునందుండినను నతనిని గుర్తింపలేకున్నది. మాయ అతిగంభీరము దురవగాహము పండితులకు విచిత్రము. దానివశమునొందిన జనులు నీ వా బరమాత్మ బ్రహ్మమే యయియున్నానని పలుమరు శాస్త్రముచే బోధింపబడుచున్నను యీ విషయమును గ్రహింపలేకున్నారు. ఎవరు చెప్పకపోయినను ననాత్మభూతమగు దేహేంద్రియాదిసంఘాత మాత్మ్యయని తలంచుచున్నారు. మాయాకల్పితమగు భ్రమయే దీనికి గారణము. మాయచే నావరింపబడిన సామాన్యబుద్ధికి సుగ్రాహ్యముగాకుండుటచే బరమాత్మబుద్ధిగుహయగుదు నిగూఢముగ నున్నటుల వర్ణింపబడినాడు. సంస్కృతబుద్ధులు చిత్తైకాగ్రోపేతులు సూక్ష్మవస్తునిరూపణనిపుణులు నగుబండితు లతని నవలోకింపనమర్దులు.

నిదిధ్యాసనజన్యమగు సంస్కారము సంస్కృతబుద్ధిలక్షణము. బ్రహ్మత్వైక్యమును లక్ష్యమునందుంచుట చిత్తైకాగ్ర్యము. స్థూలములగు నిద్రియములుమొదలు హిరణ్యగర్భాస్తముగల పారస్పరికములు ఆపేక్షికములు నగుసూక్ష్మత్వమహత్వప్రత్య గాత్మత్వముల ద్రోసిపుచ్చి సర్వకారణకాయము, సర్వవ్యాపి, సర్వాత్మయునగు పరమాత్మ ప్రత్యగాత్మకంబు ననన్యమని నిరూపింపగల బుద్ధి సూక్ష్మబుద్ధి. దురవగాహమగు నిట్టి సూక్ష్మమును గ్రహింపగలవాడు పండితుడనిపించుకొనును. 12

అ॥ సూక్ష్మదర్శులగుపండితు లాత్మను దర్శించు నుపాయమును జూపుచున్నారు.

మూ॥ యచ్చేవ్యాజ్మనసీ ప్రిజ్ఞస్తద్యచ్చేత్ జ్ఞాన ఆత్మని జ్ఞానమాత్మాని మహతి నియచ్చేత్తద్యచ్చేచ్ఛాస్త ఆత్మని ॥ 13

టీ॥ పండితుడయినవాడు వాగాదిసకలేంద్రియవ్యాపారమును మనస్సునం దుపసంహరింపవలయును. ఆమనస్సును బ్రకాశస్వరూపమగు బుద్ధ్యాత్మయందు నియమింపవలెను. అట్టిబుద్ధిని ప్రథమజుడగు హిరణ్యగర్భునియందు నియమించవలెను. ఆహిరణ్యగర్భబుద్ధిని సర్వవికారశూన్యమగు ముఖ్యాత్మయందు నిలుపవలెను.

తా॥ వి॥ ఇచట వాక్చబ్దముచే సర్వేంద్రియము లవగతములగుచున్నవి. అవియన్నియు ననగా బ్రకృతివఱకు నుదాహరింపబడిన వస్తువు లనాత్మభూతములయి యాత్మసం దర్శనమున కుపాయభూతములగుచున్నవని పేర్కొనబడినది. అవి యెట్లుపాయములగుచున్నవో యిచట వివరింపబడుచు

న్నది. వాగాదీద్వియముల ననాత్మభావముచే నసత్యములని త్రోసివచ్చి వానిని మనస్సునగ దుపసంహరింపవలయును.

అత్మదర్శనము సర్వే
ద్వియోపసంహార
ముచేలభించును

ఇట్లులే మనస్సును బుద్ధియందును, బుద్ధిని

హిరణ్యగర్భునియందును హిరణ్యగర్భుని

యందలి బుద్ధిని నిర్విశేషస్వరూపుడును

అవిక్రియుడును సర్వాస్తరుడును సర్వబుద్ధి

ప్రత్యయసాక్షియు నగుముఖ్యాత్మయం దుపసంహరింపవల

యును. సమస్తప్రపంచమును బరమాత్మయందు బ్రవిలాపనము

జేసి నిర్వికల్పసమాధియందు స్వస్వరూపమగు పరమాత్మ

యందు బుద్ధిని నిలుపవలెను. ఈవిధమున వివేచనాపూర్వక

మగు విచారణచేతను నిదిధ్యాసనముచేతను జ్ఞానియగువా

డాత్మదర్శనముఁ జేయగలడని తాత్పర్యము. ఇంద్రియముల

నన్నిటిని తనయందుపసంహరించుకొని యస్తర్దృష్టిచే స్వస్వ

రూపావస్థానము నొందుటయే నిష్కర్మత్తిమార్గము. అదియే

జ్ఞానహేతువగును. పంచకోశముల ననాత్మభావముచే నిర

సించుమార్గము తైత్తిరీయభృగువల్లియందు విస్తరింపబడినది.

అప్రకరణము నిచటజూడవలెను. 10-11 మస్త్రములలో

నుదాహరింపబడిన నుపసంహారక్రమమంతయు నీమంత్రములో

బాటింపబడకపోయినను నారెండు మంత్రముల కీమంత్రము

వ్యాఖ్యాస్తానీయమగుట వానినే యిచట జెప్పబడిన యుప

సంహారక్రమముగ భావింపవగును.

13

అ॥ ఇట్టి యుపాయము నవలంబించి యాత్మదర్శనము చేయుడని యజ్ఞానమునందు నిద్రించుచున్నవారిని శ్రుతిమాత మేల్కొలుపుచున్నది.

మూ॥ ఉత్తిష్ఠత జాగ్రత ప్రాప్త వరాన్నిచోధత క్షరస్య
ధారా నిశితా దురత్యయా దుర్గంపథ స్తత్కవయో వదన్తి. 14

టీ॥ అజ్ఞానమునందు నిద్రించుచున్న యోజీవులారా!
మీరు లెండు; అజ్ఞాననిద్రనుండి మేల్కొని జాగరూకులు
కండు; శ్రేష్ఠుడగు గురువునుబాంది తెలిసికొనుడు; పదునుగల
కత్తివాడి దాటుట కెట్లుశక్యముకాదో అటులనే యాత్మ
మార్గము దుస్సాధమని విద్వాంసులు బలుకుచున్నారు.

తా॥ వి॥ సర్వప్రపంచము మిథ్యాజ్ఞానవిజృంభితము,
కర్తృక్రియాఫలసంకులము, నామరూపకర్మాశ్రయము. ఆత్మ
సర్వరూపమును దెలిసికొని దానియందు
ఆత్మజ్ఞానమునుగూర్చి సర్వమును లయింపజేసినవాడు స్వస్థుడు
త్వరణడవలయును. ప్రశాంతమనస్కుడు కృతకృత్యుడు నగు
చున్నాడు. ఎండమావుల నీటిభీమయు రజ్జువునందలి
సర్పభ్రమయు యధార్థస్వరూపజ్ఞానముచే చొలగిపోవుచు
న్నవి. అటువలెనే ఆత్మదర్శనార్థమై యనాదియగు నవిద్య
యందు గాఢనిద్రజెందినవారి నీమంత్రము నిద్రలేపి యాత్మ
జ్ఞానాభిముఖులుగా జేయుచున్నది. అజ్ఞాననిద్ర సర్వావర్థ
బీజము. ప్రకృష్ఠుడగు నాచార్యు నాశ్రయించి యాతని యను
గ్రహముచే నేనే యాత్మనని తెలిసికొనవలెను. ఆత్మజ్ఞాన
మతిసూక్ష్మబుద్ధి విషయము. అనాశ్మభూతమగు సర్వ
ప్రపంచము నసంస్పృష్టుడై కత్తివాడిని దాటినట్లు దాటవలెను.
శరీరము లనిత్యములు గనుక నాత్మజ్ఞానసంపాదనముకొని

కాలస్యము చేయరాదని మోక్షముగోరువారలకు హెచ్చరిక చేయబడుచున్నది. 14

అ॥ దర్శనార్థమిట్లు హెచ్చరికచేయబడిన యాత్మ సూక్ష్మతమమని సామాన్యముగ జెప్పబడినది. ఆ సూక్ష్మ తమత్వమిచట వినఁదినబడుచున్నది.

మూ॥ అకణ్డమృత్యుమరూపమవ్యయం తథావ్రసం నిత్యమగన్ధవచ్చ యత్ అనాద్యసన్తం మహతః పరం ధృవం నిచాయ్య తస్మై త్యుముఖాత్రముచ్చతే ॥ 15

టీ॥ ఆత్మ శబ్దరహితము, స్వర్సరహితము, రూపరహితము, నాశరహితము, రసరహితము, గంధరహితము, నిత్యము, అనాది, అనంతము, బుద్ధికంటె భిన్నము. అట్టి యాత్మతత్త్వము శాశ్వతమయినదానినిగా నెఱింగినవాడవిద్యాకామకర్మఫలమగు మృత్యువునుండి ముక్తుడగును.

తా॥ వి॥ పృథివియందు గంధరసరూపస్వర్సశబ్దములను నైదుగుణములుండుటచే నదిస్థూలతమమయి చక్షురాదిపంచేంద్రియములకు విషయమగుచున్నది. జలమునందు రసాదిచతుర్గుణములుండుటచే నది శోత్రాదినాలుగింద్రియములకు విషయమగుచున్నది. అందుచే పృథివికంటె జలము సూక్ష్మతరమగుచున్నది. అటులనే తేజోవాయ్వాకాశములు పైగుణములలో క్రమముగా మూడు రెండు ఒకటి గుణములకు మాత్రమాకరమయి మూడు రెండు ఒక యింద్రియములకు మాత్రము విషయములగుచున్నవి. ఒక దానికంటె నొకటి

తక్కువగుణములు గలదగుటచే నొకదానికంటె మరియొకటి సూక్ష్మతరమగుచున్నది. గుణములున్నచోట సూక్ష్మభావము యొక్క తరతమభావ మేర్పడుచున్నది. సర్వగుణవిహీనమగు పదార్థమునుగూర్చి యిట్లు సూక్ష్మభావముయొక్క తారతమ్యము చెప్పశక్యముకాదు. కనుక నాప ఆత్మస్వరూపము. దార్థము నిరపేక్షము సూక్ష్మతమునగు చున్నది. అందుచేనది నిందియగ్రాహ్యము గానేరదు. శబ్దాదిగుణములగుల పదార్థములు వికారమును బొందునవగుటచే నవి యనిత్యములు. ఆత్మ గుణవిహీనమగుటచే నిర్వికారము నిత్యము. పృథివ్యాదులు కార్యములగుటచే వానికాది గలదు. కారణమునందలి లయమొందును. ఆత్మ సర్వ కారణమగుటచే నది యాదిలేనిదగుచున్నది. దానికి కారణము లేకుండుటచే నది కార్యము గానేరదు. కార్యము కాకుండుటచే దానికి లయములేదు. దానికిగూడ కారణమున్నచో ననవస్థాప్రసంగము సంభవించును. అది యనంతము నిత్యవిజ్ఞానస్వరూపమునగుటచే బుద్ధికంటె విలక్షణము. సర్వభూతియు లాత్మస్వరూపములగుటచే నతడు సర్వ సాక్షియగుచున్నాడు. నిత్యమగుటచే ధృవమగుచున్నాడు. ఈ విధముగ బ్రహ్మస్వరూపమును దెలిసికొనినవా డవిద్యా కామకర్మలక్షణమగు మృత్యుముఖమునుండి తప్పించుకొనును.

15

అ॥ నాచి కేతోపాఖ్యానఫలశ్రుతికథన ముతోమూడవ వల్లి యువసంహరింపబడుచున్నది.

మూ॥ నాచికేతముపాఖ్యానం మృత్యుప్రోక్తం సనాత
నమ్ ఉక్త్వా శ్రుత్వా చ మేధావీ బ్రహ్మలోకేమహీయతే॥ 16
యజ్ఞమం పరమం గుహ్యం శ్రావయేత్ బ్రహ్మసంసది ప్రయతః
శ్రాద్ధకారే వా తదానన్తాయ కల్పతే తదానన్తాయ కల్పత
ఇతి ॥ 17

టీ॥ యమునిచే నుపదేశింపబడినట్టియు నాచికేతనునిచే
గృహింపబడినట్టియు వైదికమగుటచే చిరంతనమయినట్టియు
నీయుపాఖ్యానమును బ్రహ్మణులకుపదేశించియు నాచార్యుని
వలన శ్రీవణముజేసియు బురుషుడు బ్రహ్మలోక మునందాత్మ
భూతుడయి యుపాస్మ్యుడగుచున్నాడు. శ్రేష్ఠమయినట్టియు
గోప్యమయినట్టియు నీయుపాఖ్యానము నెనడు “ శుచియై
బ్రాహ్మణసభయందును, శ్రాద్ధకాలమునందు బ్రాహ్మ
ణులకును వినుపించునో ” యట్టివాని సత్కృత్యమనన్తఫల
ప్రదమగును. నిశ్చయము. 16-17

ప్రథమాధ్యాయము - మూడవవల్లి
సమాప్తము.

ద్వితీయాధ్యాయము - ప్రథమవల్లి

అ॥ ఆత్మ బుద్ధిగుహయందున్నను అవిద్యావరణముచే
నయ్యది బుద్ధిగోచరమగుచున్నదని 1-3-12 మంత్రమున
నుదాహరింపబడినది. ఇందుల కవిద్యావరణమేగాక యాగంతు
కమగు నింద్రియప్రతిబంధముగూడ కారణమగుచున్నదని
బోధించుట కీవల్లి యారంభింపబడుచున్నది. ప్రతిబంధజ్ఞానము
వలన ప్రతీకారజ్ఞానము కలుగును.

మూ॥ పరాశ్చి ఖాని వ్యతృణత్వయంఘాస్తస్మాత్
పరాజ్ పశ్యతి నాస్తరాత్మకా । కశ్చిద్ధీరః ప్రత్యగార్థానమైక్షదా
వృత్తచక్షరమృతత్వమిచ్ఛ ॥ 1

టీ॥ పరమేశ్వరుడు స్వతస్త్రుడు. అత డిద్రియములను
బాహ్యవిషయాభిముఖస్వభావము గలవానినిగా హింసించెను.
అందువలన నవి బాహ్యములగు శబ్దాదిస్వస్వవిషయములను
మాత్రమే గ్రహింపగలుగుచున్నవి. అస్తరాత్మను జూడలే
కున్నవి. కాని యమృతత్వమును గోరునాకానాకవివేకి
యింద్రియములను బాహ్యవిషయములనుంచి మరలించి పర
మాత్మను దర్శింపగలడు.

తా॥ వి॥ శ్రోత్రాదీద్రియములకు శబ్దాదులు ప్రత్యేక
విషయములగుచున్నవి. విషయములన్నియు బాహ్యములు.
కనుక నింద్రియప్రవృత్తియంతయు బాహ్యమే
ఇంద్రియములు
బాహ్యప్రవృత్తి
ములు. యగుచున్నది. అస్తరాత్మను గ్రహింపలేక
వానిని బాహ్యవిషయైకప్రవృత్తములుగ
జేయుటయే హింసయని నిరూపింపబడినది.

ఇద్రియప్రవృత్తియ నెడి నదీప్రవాహమున కడ్లుపడి ఖానినస్త
ర్మఖములగునటుల మరల్పగలధీరు డాస్తరంగికమగు నాత్మ
నస్తర్మప్రిచే దర్శింపగలడు. ఆత్మయొక్క యమరణధర్మత్వ
మును గట్టిగా దెలిసికొనినవాడుమాత్రమే యింద్రియములను
బాహ్యవిషయసంఘాతమునుండి మరల్ప సమర్థుడు. 1

అ॥ బాహ్యవిషయలోలుపత్వముచే గలుగు నష్టము
చెప్పబడుచున్నది.

మూ॥ పరాచః కామాననుయన్తి బాలాస్తే మృత్యోర్యన్తి
 వితతస్య పాశమ్ । అథ ధీరా అమృతత్వం విదిత్వా ధ్రువమధ్రు
 వేష్యహ న పార్థియన్తే ॥ 2

టీ॥ అల్పప్రజ్ఞకలవారు దృష్టాదృష్టముగు భోగాసక్తిచే
 సరికట్టబడిన యాత్మదర్శనము గలవారయి బాహ్యములగు
 కామ్యవిషయముల ననుసరించెదరు. మృత్యుపాశమునబడి
 యనవరతముగు జన్మమరణజరారోగాద్యనేకానర్థవ్యాతమును
 బొందెదరు. ధీరులగువారు ప్రత్యగాత్మస్వరూపావస్థానస్వరూ
 పముగు నమృతత్వము నిశ్చితముగా దెలిసికొని యనర్థప్రాయ
 మగు సంసారమును గోరరు. పుత్రప్రియైకై షణ్ణములనుండి
 గూరమగుటయే దీనిఫలము. 2

అ॥ ఆత్మచైతన్యము సర్వవ్యవహారసాధనమని ముందు
 యూహమంత్రములలో జూపబడుచున్నది.

మూ॥ యేన రూపం రసం గంధం శబ్దాన్ స్పర్శాగ్ంశ్చ మైఘనాన్ ।
 ఏతేనైవ విజానాతి కిమత్ర పరిశిష్యతే,॥ ఏతద్వైతత్ ॥ 3
 స్వప్నాంతం జాగరితాంతం చోభౌ యేనానుపశ్యతి । మహాంతం
 విభుమాత్మానం మత్వా ధీరో న శోచతి. 4. య ఇమం
 మధ్వదం వేద ఆత్మానం జీవమన్తిరాత్ । ఈశానం భూతభవ్యస్య
 న తతో విజుగుప్సతే,॥ ఏతద్వైతత్ ॥ 5

టీ॥ దేహోదివ్యతిరిక్తము విజ్ఞానస్వభావము సగు నీ
 యాత్మయను సాధనముచేతనే ప్రాణిజాతమంతయు రూప
 మును గంధమును రసమును శబ్దమును స్పర్శమును దాంపత్య
 సౌఖ్యములను సంపూర్ణముగ దెలిసికొనుచున్నది. ఆత్మసాధ

నముచే దెలియబడని విషయమేమియు లేదు. ఇదియే నచికేత
సుడుదెలిసికొనగోరిన యాత్మ. 3

స్వప్నమధ్యమును జాగరితమధ్యమును ఏ యీ
యాత్మ యనుసాధనముచేత లోకము దెలిసికొనుచున్నదో
యట్టియాత్మ మహత్తుగను సర్వవ్యాపిగను జ్ఞానియగువాడు
భావించి దుఃఖింపడు. 4

కర్మఫలము ననుభవించుజీవుడు కాలత్రయనిరూపకు
డును అత్యంతసమీపవర్తియు నగునాత్మకంటె నన్యముగాదని
యెవడుదెలిసికొనునో యట్టివా డీశ్వరునికంటె దాననన్య
డనుజ్ఞానము గల్గియుండుటవలన తననుతాను శిక్షించుకొన
గోరడు. ఇదియే నచికేతసుడు దెలిసికొనగోరిన యాత్మ. 5

తా॥ వి॥ జ్ఞానియగువాడు దెలిసికొనగోరతగిన యాత్మ
నస్తువు లేదనుసందేహమిచట తీర్చబడుచున్నది. సర్వేంద్రియ
ములు వ్యాపారవంతములుగనున్న జాగ్ర
ఆత్మసర్వవ్యవహార
సాధనము దవస్థయందును మనస్సుదక్క నితరేంద్రి
యములన్నియు నుపరమావస్థనై జెందిన
స్వప్నావస్థయందును మనుజుడు శబ్దాదిబాహ్యవిషయములను
దెలిసికొనుచున్నాడు. సర్వేంద్రియములు మనస్సు గూడనుపర
మావస్థను బొందిన సుషుప్త్యవస్థయందతడు సంపూర్ణ సుఖ
మును సర్వవిషయ కాజ్ఞానము ననుభవించుచున్నాడు. సుఖ
ముగా నిద్రించితిని, నాకేమియు దెలియలేదని నిద్రలేచి
చెప్పుచున్నాడు. ఇట్టియనుభవము మనఇంద్రియములకంటె

భిన్నమగు చేతననస్తుసహాయమున గలుగుచున్నది. అచేతన మగు నిద్రియాదిదేహసంఘాతమున కీవిజ్ఞాత్మత్వసామర్థ్యము లేదు. దేహదులకే యిట్టిసామర్థ్యమున్నచో రూపము మఱి యొకరూపమును శబ్దము మఱియొకశబ్దమును గ్రహింపవలసి యుండును. అటుల జరుగుటలేదు. కనుక సర్వమానసికవృత్తి ప్రకాశకమగు నాత్మతేజస్సు దేహాదివ్యతిరిక్తమగునది మఱి యొకటి యుండితీరవలయును. కాని యజ్ఞానముచేత జనసా మాన్యము మానసికవృత్తులను వానినధిష్ఠించియున్న ఆత్మ తేజస్సును బ్రత్యేకింపలేక మనస్సుచేతనే జ్ఞానము కలుగు చున్నదని భ్రమజెందుచున్నారు. మనోవృత్తులను బ్రకాశింప జేయుటచే నాత్మతేజస్సు జ్ఞానసాధనమగుచున్నది. ఈయాత్మ తేజస్సే యస్తకరణోపాధిచే జ్ఞానకర్త యగుచున్నది. ఆత్మ క్రియావిహీనము గనుక నిజముగా దానికి కర్తృత్వమును జెప్పవీలులేదు. అస్తకరణోపాధివశముచే నద్దానికి గర్తృత్వ మాపాదించబడుచున్నది. జ్ఞానసాధనములగు మానసికవృత్తులుగూడ నాత్మతేజస్సుచేతనే నుద్దీపితములగుటచే నుపాధి కృతమగు జ్ఞానసాధనత్వముగూడ నాత్మకాపాదించబడుచు న్నది. ఇట్లుపాధివశమున నాత్మకు జ్ఞానకర్తృత్వకరణత్వములు సిద్ధించుచున్నవి. ఆత్మతేజస్సు సర్వావభాసకము. దానిచే దెలియబడనిదేదియును లేదు. ఆత్మ సర్వజ్ఞము; సర్వావభా సకము; ధర్మాధర్మేతరము; సర్వోత్ప్రప్తము; ఇట్టియాత్మనే నచికేతసుడు యమునివలన దెలిసికొనగోరెను. అట్టి యాత్మయే జీవుడని తెలిసికొనినధీరుడు సర్వదుఃఖ విదూరు

డగును. అభయముగు సైర్యమును బొందును. ఇతరులచే సంరక్షణము నతడు గోరనవసరము లేదు. రెండవవాడున్నప్పుడే భయమునకు సంరక్షణమునకు నవసరము గలుగును. ఇట్టిప్రత్యేకాత్మ సర్వవ్యాపకము మహత్తమమునని చెప్పబడచే బ్రత్యక్షసర్వాత్మల కభేదము చెప్పబడుచున్నది. 3-5

అ॥ ప్రత్యేకాత్మయే సర్వాత్మయని దిగువరెండు మంత్రములలో సిద్ధముచేయబడుచున్నది.

మూ॥ యః పూర్వం తపసో జాతమధ్యః పూర్వమ
జాయతః గుహం ప్రవిశ్య తిష్ఠంతం యో భూతేభిర్వ్యవశ్యతే॥
ఏతద్వైతత్॥ 6

యా పాఞ్ణేన సంభవత్యదితిద్వేవతామయా॥ గుహం ప్రవిశ్య
తిష్ఠంతి యా భూతేభిర్వ్యజాయత॥ ఏతద్వైతత్॥ 7

టీ॥ ఏ ముముక్షువు జలములు మొదలగు పంచీకృత పంచభూతములకంటె పూర్వమే జ్ఞానాత్మకమగు బ్రహ్మము నలన జన్మించెనో, ఎవడుదృఢించినతరువాత నీలోకమునందు భూతములతోగూడ హృదయాకాశమును బ్రవేశించెనో ఆ హిరణ్యగర్భుడే నచికేతసుడు తెలిసికొనగోరిన బ్రహ్మము. 6

సర్వకర్మఫలానుభవిత యగుటచే నదిత్యని పిలువబడుచు హిరణ్యగర్భరూపమున భూతములలోఁగూడ పర బ్రహ్మమునుండి యుద్భవించి బుద్ధిగుహయందు బ్రవేశించినట్టి యేశక్తి గలదో ఆశక్తియే నచికేతసుడు తెలిసికొనగోరిన బ్రహ్మము. 7

తా॥ వి॥ మాయాసృష్టమగు జగత్తునందు హిరణ్య
గర్భుడు ప్రథమశరీరి. ఇతడు సర్వప్రాణికోటియొక్క సమష్టి
స్వరూపుడు. ఇతడే వివిధయోనులయందున్న
పరబ్రహ్మము వించి జీవుడనుపేర వ్యవహరింపబడుచు
యొక్క సర్వాత్మత్వము. న్నాడు. జీవుడతని వ్యష్టిరూపము. ఈ మంత్ర
ములయందు సర్వసృష్టికారణముగు పరబ్రహ్మ
మునకును, సమస్తప్రాణికోటిసమష్టిరూపుడగు హిరణ్యగర్భున
కును, కర్మఫలభోక్తయు వ్యష్టిరూపుడగు జీవునికిని, గుహా
నివిష్టమగు ప్రత్యగాత్మకును నైక్యము చెప్పబడుచున్నది.
ఒకేయాత్మకు నుపాధిభేదముచే నిందుడు చంద్రుడు నరుడు
పశువు పక్షి మొదలగు భిన్నవ్యవహారములేర్పడి తత్తదుపాధి
సహజముగు కర్మఫలానుభవము సంపాప్తమగుచున్నది.
ఉపాధివశముచే జీవుల నేకులుగా గాన్పించుచున్నారు. అతడు
నిజముగానొకడే, ప్రత్యగాత్మకంబు వేఱుగాదు. 6-7

అ॥ హిరణ్యగర్భునయొక్క సర్వాత్మత్వము సోదా
హరణముగ వివరింపబడుచున్నది.

మూ॥ అరణ్యోర్నిహితో జాతవేదా గర్భ ఇవ సుభృతో
గర్భిణీభిః॥ దివే దివ ఈడ్యో జాగ్రవద్భిర్నవిష్మద్భిర్మనుష్యేభి
రగ్నిః॥ ఏతద్వైతత్ ౮. యతశ్చోదేతి సూర్యోఽస్తం యత్ర
చ గచ్ఛతి॥ తం దేవాః సర్వేఽర్పితాస్తమ నాత్యేతి కశ్చన॥ ఏత
ద్వైతత్ ౯. యదేవేహ తదముత్ర యదముత్ర తదన్విహ॥
మృత్యోః సమృత్యమాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి॥ 10

టీ॥ శుచిమితాహారముచే గర్భణీస్త్రీలచే రక్షింపబడు
గర్భమువలె నుత్తరాధరారుణులయందు కాపాడబడుచున్న
యజ్ఞాధిక్యతమగు నగ్ని సర్వహవిరోభిక్తయగుటచే ఋత్వి
క్కులు యజమానులుగూడ నప్రమత్తులయి నద్దాని గాపాడు
చున్నారు. స్తోత్రము చేయుచున్నారు. అగ్న్యూపాసకుల
ధ్యానభావనములచే నిజహృదయసీమలయందు దగ్నిని నెలకొలిపి
యుపాసించుచున్నారు. హిరణ్యగర్భు డిట్టియగ్నిస్వరూపుడే
యగుచున్నాడు. ఈ యగ్ని బ్రహ్మమే॥ 8

ప్రాణాత్మకుడగు నే హిరణ్యగర్భునియందు సూర్యు
నికి ఉదయాస్తమయములు గలుగుచున్నవో రథచక్రమునం
దాకులవలె నగ్న్వొదిదేవతలందరు వాగాదులుగూడ నెవ్వని
యందు సంధానముచేయబడుచున్నారో యట్టి హిరణ్య
గర్భుడు సర్వాత్మకమగు బ్రహ్మమే యగుచున్నాడు. పర
బ్రహ్మమును మించి యెవడును తదన్యము గాలేడు. ఇట్టి పర
బ్రహ్మమునే నచికేతసుడు తెలిసికొన గోరెను. 9

ఈలోకమున నేదిగలదో యదియే పరమున గలదు.
పరమున నేదిగలదో నదియే యీలోకమునగూడ గలదు.
ఎవ్వడిచట నానాత్వమును జూచుచున్నాడో యతడు మరణ
పరంపరను బొందును. 10

తా॥ వి॥ సమిష్టిస్వరూపుడగు హిరణ్యగర్భుని సర్వా
త్మత్వము అగ్న్యూదాహరణముచే వివరింపబడుచున్నది.
మోక్షైకసాధనమగుపరబ్రహ్మము సర్వాత్మభావమని చెప్ప

దలచి ప్రధమశరీరి యగుహిరణ్యగర్భు డిచట ముందుగా
 బ్రస్తావింపబడినాడు. అదేతీరున, నగ్నిచయనాదియాగ
 ములయం దుపాస్యమగు నగ్నిదేవతయు
 నానాత్వభావము తదుపలక్ష్మితమగు నితర దేవతలుగూడ బ్రహ్మ
 మృత్యుకారణము స్వగూఢులే యగుచున్నారు. వీరందఱు
 బ్రహ్మసన్మూలయినను ఉపాధిభేదముచే విభిన్నులుగ కాన్పించు
 చున్నారు. అజ్ఞానముచే నేను వేఱు బ్రహ్మము వేఱని
 ప్రపంచమున నానాత్వమును జూచువాడు జననమరణపరంప
 రకు లోనగును. విజ్ఞానరసైకము పరిపూర్ణము నగు
 బ్రహ్మము నేనే యని తెలిసికొనువా డమర్త్యుడయి
 బ్రహ్మత్వమునొందును. 8-9-10

అ॥ అజ్ఞానజన్యమగు నీనానాత్వబుద్ధి నశించు నుపా
 యము బేర్కొనబడుచున్నది.

మూ॥ మననైవేదమాప్తవ్యం నేహ నానాస్తి కిచ్ఛన।
 మృత్యోః స మృత్యుం గచ్ఛతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి॥ 11

టీ॥ ఏకరసాత్మకమగు నీపరబ్రహ్మ మాచార్యశాస్త్ర
 సంస్కృత మగు మనస్సుచేత బొందదగియున్నది. అద్వితీయ
 మగు బ్రహ్మమొకటియే గలదు, తదన్యమేమియు లేదను
 జ్ఞానము గలుగుచుండగా నవిద్యయు తత్కృతమగునానాత్వ
 బుద్ధియు నశించును. అజ్ఞానతిమిరముచే గప్పబడినదృష్టిగలవా
 నికి బ్రహ్మమునందు నానాత్వము గనుపడును. బ్రహ్మమున
 కును దనకును భేదమున్నదను భావమెంతస్వల్పముగానున్నను

అది మృత్యుపరంపరకు గాఢణమగును. ఫలవ్యాప్యత్వములేని మనస్సుచే బ్రహ్మము దెలియబడుచున్నాడు. ఈ విషయము మాచేరచింపబడిన పంచదశి తృప్తిదీపము 90 శ్లోకము ఈ సంపుటము 66 వ పుటన సంచూర్ణముగ వివరింపబడినది. చదువరులీవిషయము నచట చూడదగును. 11

అ॥ పరమాత్మ హార్దాకాశమున దర్శనయోగ్యమగు చున్నాడనువిషయము వివరింపబడుచున్నది.

మూ॥ అజ్ఞాప్తమాత్రః పురుషో మధ్య ఆత్మని తిష్ఠతి।
ఈశానో భూతభవ్యస్య న తతో విజగుప్సతే ॥ 12

టీ॥ అద్వితీయ మగునీపరమపురుషు డంగుప్తమాత్ర) పరిమాణము గలిగి శరీరమధ్యనున్న హార్దాకాశమునందుం డును. అట్టియాత్మ కాలత్రయనియమనకర్త యని యెఱింగిన వాడతనివలన దనను రక్షించుకొనగోరడు. ఇదియే తెలిసి కొనదగిన యాబ్రహ్మము.

తా॥ వి॥ హృదయాకాశమంగుప్తపరిమాణము. బ్రహ్మము వస్తుతః సర్వవ్యాపి యయినను అంతటనున్న శబ్దము రేడియోముఖమున నభివ్యక్తమయిన ట్లయ్యది హార్దాకాశ మున సాక్షాత్కార్యమగును. హార్దాకాశము సాక్షాత్కార సానమని చూపించుటయందు మాత్రమే శ్రుతితాత్పర్యము. అంగుప్తపరిమాణమగు హార్దాకాశమందంతటను నతడు నిండి యున్నాడనుటచే నద్దాని సర్వవ్యాపనస్వభావ మర్థాత్మిన్య మగుచున్నది. బ్రహ్మమునకు స్వయముగ బరిమాణములేదు.

దానియుపలబ్ధిస్థానమగు హార్దాకాశముయొక్క అంగుష్ఠపరిమాణ మద్దానియందారోపింపబడుచున్నది. అతీరున నే సూక్ష్మమధ్యమమహత్పరిమాణములుగల మశకమనుష్యాశ్వరవిబింబములంతట నదివ్యాపించియుండుటచే బ్రహ్మముగూడ నాయాపరిమాణములు గలిగియున్నట్లు 1-2-20 మస్త్రమున వర్ణింపబడినది. కాలముగూడ సృష్టిలోన స్తర్భాగమగుటవలన బ్రహ్మము దానికిగూడ నతీతమయి దానికి నియంతయుగుచున్నది.

12

అ॥ బ్రహ్మముయొక్క యస్త్రీత్వము సందేహస్పదమగుటవలన నద్దాని దనకువదేశింపుడని నచికేతసుడు యమునిగోరెను. అందువలన బ్రహ్మముయొక్క యస్త్రీత్వమింతైనజకు సిద్ధముచేయబడినది. నచికేతసుని ప్రశ్నముయొక్క రెండవ భాగమున కిచటసమాధానము చెప్పబడుచున్నది.

మూ॥ అంగుష్ఠమాత్రీః పురుషో జ్యోతిరివాధూమకః।
ఈశానో భూతభవ్యస్య స ఏవాద్య స ఉ శ్వః॥ ఏతద్వైతత్ ॥ 13

టీ॥ అంగుష్ఠమాత్రుడగు నీపురుషుడు ధూమముచే గప్పబడని జ్యోతిస్సును బోలియున్నాడు. యోగిహృదయములయందెల్లు నిరూపింపబడిన సర్వకాలనియంతయుగు నా పురుషు డగసాలెదిమ్మెవలె నిర్వికారుడు నిత్యుడునగుచున్నాడు. అతడు కాలత్రయము నందున్నవాడు. అతనితో సముడులేడు.

తా॥ వి॥ బ్రహ్మము నిత్యమనుటచే త్తుణికత్వవాదము నిరసించబడుచున్నది. అద్వానితేజస్సనాచ్ఛాదితమయి స్వయం ప్రకాశమగుచున్నదని భావము. 13

అ॥ నానాత్వమును జూచువానికి గలుగునష్ట ముదా హరించబడుచున్నది.

మూ॥ యథోదకం డుగ్ధే వృష్టం పర్వతేషు విధావతి।
ఏవం ధర్మాన్ పృథక్ పశ్యంతానేవానువిధావతి ॥ 14

టీ॥ ఎత్తగు పర్వతములమీద గురిసినవర్షము పల్లపు ప్రదేశములకు నానాముఖముల బ్రవహించి యెట్లువిభిన్నప్రవాహములుగా జెడరినశించునో, అటులనే వివిధధర్మములను దనకంటె భిన్నముగా భావించునతడు తనయుచ్చైర్గతినుండి ప్రచ్యుతిజెంది వివిధమార్గముల నధఃపతితుడై నశించుచున్నాడు. 14

అ॥ మానియొక్క విశుద్ధమగు మనస్సుచే నాత్మయొక్క పారిశుద్ధ్యమును దెలిసికొనదగునని చెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ యథోదకం శుద్ధే శుద్ధమాసిక్తం తాదృగేవ భవతి।
ఏవం మునేర్విజానత ఆత్మా భవతి గౌతమ॥ 15

టీ॥ శుద్ధోదక మొకసాధనముచే గొంతభాగము వేరు చేయబడినను మిఱలఁనాశుద్ధోదకమునందు బోయబడినపుడందులో కలిసిపోవును. అదేవిధముగ మననశీలుడగు జ్ఞానియొక్క యాత్మనిర్మలమగును.

తా॥ వి॥ పర్వతశిఖరమునందు కురిసినవర్ష జల మత్యంతము స్వచ్ఛము. దుర్గమమగుటచే తదతిరిక్తపదార్థములకు దూరమయి యేకరసస్వరూపమగుచున్నది. స్వస్థానమునుండి భ్రంశమును జెందినపుడది నానాముఖమయి యుపాధిధర్మము నొంది కటుకపాయతిక్తాదిదుఃఖల గాంచును. అటులనే పరమాత్మ యత్యంతదుర్గమమగునుచ్ఛస్థితియందు స్వచ్ఛము నేకరసము నగుచున్నది. అశేషకాలుష్యవిరహము ఏకాగ్ర్యమునగు యోగిచిత్తమునకు మాత్రమిది సువిజ్ఞేయము. ఇదియే దుర్గశబ్దార్థము. అద్వితీయమగు నిట్టియుచ్చైర్గతినుండి భ్రష్టుడగువాడు ద్వైతవిశిష్టము నానాముఖమునగు నధఃపతనమునొంది నానాశరీరములనుమాత్రము చూచునుగానియతని చూపు పైకి బ్రసరింపలేదని తాత్పర్యము. పర్వతముమీదినుండి జలము క్రిందికెంతసులభముగా బొరలునో యంత యప్రయత్నముగ సుశిక్షితముగాని మానుషచిత్త మధఃపతనహేతువులగు వివిధవిషయములమీదికి బ్రసరించును. ఇది పర్వతవర్షజలోపమానస్వారస్యము. మననశీలుడగు జ్ఞాని కుతర్క్కుదూషితము నాస్తికభావవికృతము నగుదృష్టినుండి మరలి శాస్త్రోపదిష్టమగు సన్మార్గమున నడచి ప్రత్యక్షపరమాత్మల యనన్యత్వమును గ్రహింపగలడు. అపుడు శుద్ధోదకము శుద్ధోదకములో గలిసి స్వస్వరూపమును బోగొట్టుకొనినట్లు జీవుడుగూడ స్వస్వరూపమును బొందును. ఇదియే శుద్ధోదకోపమానము యొక్క యర్థము.

15

ద్వితీయాధ్యాయము - ప్రథమవల్లి
సమాప్తము.

ద్వితీయాధ్యాయము - ద్వితీయవల్లి

అ॥ బ్రహ్మతత్త్వము దుర్విజ్ఞేయమగుటచే నద్దానిని బ్రకారాంతరమున వివరించుటకు ద్వితీయవల్లి యారంభింప బడుచున్నది.

మూ॥ పురమేతాదశద్వారమజస్యావక్రచేతసః! అసుష్టాయ న శోచతి విముక్తశ్చ విముచ్యతే॥ ఏతద్వైతత్ ॥ 1

టీ॥ పదునొకండుద్వారములతో గూడిన నగరమునకు బోల్చదగిన యీశరీరము జన్మాదివిక్రియారహితము అకుటిలము విజ్ఞానైకస్వరూపము నగునేమాత్మకొఱకు నిర్దేశింపబడి నదో యట్టిమాత్మను విజ్ఞానపూర్వకముగ ధ్యానించువాడు శోకమునొందడు. అతడు సమస్తైషణములనుండి విముక్తుడయి యవిద్యానిమిత్తమగు కామకర్మబంధమునుండి తొలగి పునర్జన్మమునొందడు. ఇదియే నచికేతనుడు దెలిసికొనగోరిన యాత్మ.

తా॥ వి॥ వాక్చక్షుశ్రోత్రఘ్రాణములను నేడు, నాభి యొకటి, మూత్రపురీషద్వారములురెండు, బ్రహ్మరంధ్ర మొకటి మొత్తము పదునొకండుద్వారములతో సీశరీర మలరారుచున్నది. ఏకాదశద్వారవిశోభితమగు సీశరీరనగర మును రాజగునాత్మ స్వతంత్రమయి యధిష్ఠించియున్నది. అయ్యది యచటనుండుటకును నుండకుండుటకును స్వతంత్రము. శరీరస్వామి యగునాత్మ సూర్యప్రకాశమువలె నకుటిలము విజ్ఞానస్వరూపము. ఇట్టిపరమేశ్వరుని విజ్ఞానపూర్వకముగ

దెలిసికొని ధ్యానించువాడు సమస్తైషణ్యం తొలగి దుఃఖ విదూరుడగును. పరమేశ్వరస్వరూపజ్ఞానముచే నభయప్రతిస్థితుడయి, భయకారణములేనివాడగుటచే నవిద్యాకృతమగు కామకర్మబంధములు వీడి తిరిగి జన్మమునెత్తడు. 1

అ॥ ఆత్మ సర్వశరీరవర్తియని చెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ హగ్ంసః శుచిషద్వసురన్తరిక్షసద్ధోతా వేదిషద తిద్ధిర్దురోణసత్. సృషద్వరసదృతసద్వోమసదజ్ఞా గోజా ఋతజా అదిగ్రిడా ఋతం దృహత్ ॥ 2

టీ॥ ఈ యాత్మ సర్వశరీరవర్తియగుచున్నది. నిమ్మ శంకమయిన యాకాశమునందు, సూర్యునియందు, అగ్నిహోత్ర వేదియందు, పృథివియందు, అగ్నియందు, యజ్ఞమునందలి హోమపాత్రమందు, అశిథియందు, మనుష్యులందు, దేవతల యందు, సత్యమునందునున్నది. శంఖశుక్తిమకరాదిరూపమున జలముల యందుద్భవించును. భూమియందు వీరీహియవాది రూపమున జనించును. యజ్ఞాంగరూపమునొందుచున్నది. పర్వతములనుండి నద్యాదిరూపమున జనించును. అతడు సర్వాత్మకుడు, మార్పులేని స్వభావముగలవాడు, అందఱికంటెను మహత్తముడు. ఇట్లతడు సర్వాత్మస్వరూపుడు సర్వవ్యాపియు నగుచున్నాడు. 2

అ॥ ఆత్మయే ప్రాణాపానాదిన్మత్తులకు గారణమని చెప్పుచున్నారు.

మూ॥ ఊర్ధ్వం ప్రాణమున్నయత్యపానం వ్రత్యగ స్యతి. మధ్యే వామనమాసీనం విశ్వేదేవా ఉపాసతే॥ 3

టీ॥ ఆత్మ ప్రాణవృత్తిని యూర్ధ్వభాగమును బొందించుచున్నది. అపానవృత్తిని యధోభాగమును బొందించుచున్నది. హృదయకమలమధ్యన ర్థయై యుండఱిచేనుపాస్యమగుచున్నది. దానినే దేవతలంద రుపాసించుచున్నారు. చక్షురాదీద్వియములు రూపాదివిషయవిజ్ఞానాత్మకమగు బలినమర్పణచే నతనిని సేవించుచున్నవి.

తా॥ వి॥ ముఖ్యప్రాణవాయువే శరీరమునందు బ్రాణాపానవ్యానసమానోదానములను నైదువృత్తుల వ్యవహరించుచున్నది. ప్రాణవాయురూపమున సుచ్ఛాచ్ఛ్వసముల జరుపుచున్నది. అపానరూపమున సధోగామియై పతనములేని శరీరస్థితికి హేతువగుచున్నది. వ్యానము నరములకు పుష్టినిచ్చుచున్నది. సమాన మాహారమును జీర్ణముచేయును. ఉదానముచే మాటలాడుచున్నాము. వివిధవాయువు లాత్మబలము చేతనే తమతమ విధులను నిర్వర్తించుచున్నవి. స్వయముగా నవి జడములు. అవి వ్యాపారవంతములగుటచే వానిని నడిపించునది యాత్మ యొకటి యున్నదని యూహించుచున్నాము. రథికుని ప్రేరణములేక రథచలనము గలుగదు. చక్షురాదీద్వియములు రూపాదిబాహ్యవిషయజ్ఞానము నాత్మకు సమర్పించుటయే యతనిని సేవించుటయని యుత్పేక్షింబడుచున్నది. ౩

అ॥ ఆత్మసన్నిధిచేతనే శరీరము వ్యాపారవంతమగుచున్నదని చూపుచున్నాడు.

మూ॥ అస్య విప్రసంపమానస్య శరీరస్థస్య దేహినః॥ దేహాద్విముచ్యమానస్య కిమత్ర పరిశిష్యతే॥ ఏతద్వైతతే॥ 4

టీ|| దేహీయగునాత్మ దేహమునుండి జారిపోవుచుం
డగా ఆవత్సమయమునందు రాజు నగరమునుండి వదలిపోయిన
పుడు ప్రజలందఱు వెడలిపోయినట్లు శరీరమునందలి కార్యకరణ
కలాపరూపమగు ప్రాణాదికమంతయు నిస్సత్త్వమయి కూలి
పోవును. రాజులేచిపోయిన నగరమువలె జైతన్యములేని శరీ
రము భోగాసర్వమగుటచే నాత్మ శరీరముకంటె వేరని సిద్ధ
మగుచున్నది. పైమంత్రమున ఆత్మ జీవనహేతువగు ప్రాణ
ముకంటె వేరనిచూపబడినది. ఈమంత్రమునందు కార్యమగు
శరీరముకంటె నతడు వేరని చెప్పబడుచున్నది. శరీరద్వార
మున నభివ్యక్తుడగుటచే నతడు శరీరి యనబడుచున్నాడు. 4

అ|| ప్రాణాదులచేతనే శరీరము జీవించుచున్నది.
ప్రాణాదులు లేనపుడు శరీరము మరణించుచున్నది. వీనికంటె
భిన్నమగు నాత్మయనునది మఱియొకటిలేదను పూర్వపక్షము
నకు సమాధానము చెప్పబడుచున్నది.

మూ|| న ప్రాణేన నాపానేన మర్త్యో జీవతి కశ్చన।
ఇతరేణ తు జీవన్తి యస్మిన్నేతావుపాశితౌ ॥ 5

టీ|| కేవలప్రాణాదివాయువగచకముచేతగాని చక్షురా
దీప్తియములచేతగాని యే ప్రాణియు జీవించుటలేదు. సంఘా
తములయిన ప్రాణాదివాయువులుగాని చక్షురాదీప్తియములు
గాని యాత్మప్రేరితములుగాక జీవింపనేరవు. వీనికంటె భిన్ను
డగు నాత్మయనువా డొకడుడుటచేతనే వానికి సంఘాత
మేర్పడి స్వస్వవ్యాపారక్షమములగుచున్నవి. 5

అ॥ బ్రహ్మజ్ఞానముచే సర్వసంసారోపరమము, తదజ్ఞానముచే మరణము సంప్రాప్తియను నీవిధానము రాబోవు మంత్రములో వర్ణింపబడుచున్నది.

మూ॥ హస్త త ఇదం ప్రవక్ష్యేమి గుహ్యం బ్రహ్మ సనాతనమ్ | యథా చ మరణం ప్రాప్య ఆత్మా భవతి గౌతమ॥ 6

టీ॥ సనాతనము పరమరహస్యము నగుబ్రహ్మమును నీకు జెప్పచున్నాను. బ్రహ్మజ్ఞానముచే సర్వసంసారోపరతియు అదిలేకపోవుటచే సంసారసంగతియు నన మరణమును గలుగుచున్నది. ఆవిధానమును నీకు దెలియజెప్పచున్నాను వినుము.

6

అ॥ జననమరణము లజ్ఞానముచే సంభవించుచున్నవని చూపుచున్నాడు.

మూ॥ యోనిమన్యే ప్రపద్యంతే శరీరత్వాయ దేహిసః | స్థాణుమన్యేఽసుసంయన్తి యథాకర్మ యథాక్రతమ్ ॥ 7

టీ॥ మూఢులగుగొండలు శుక్రశోణితసమన్వితలుయి మాతృగర్భమును బ్రవేశించి శరీరధారులగుచున్నారు. మఱి కొండలు వారాచరించిన కర్మములకు విజ్ఞానమునకు ననురూపముగు వృక్షాదిస్థావరభావమును బొందుచున్నారు.

7

అ॥ స్వప్నోదాహరణముచే బ్రతిజ్ఞాతమగు బ్రహ్మమును బోధించుచున్నాడు.

మూ॥ య ఏష సుప్తేషు జాగర్తి కామం కామం పురుషో
నిర్మిమాణః। తదేవ శుక్రం తద్బ్రహ్మ తదేవామృతముచ్యతే।
తస్మింల్లోకాః శ్రితాః సర్వే రదు నాత్యేతి కశ్చన॥ ఏతద్వై తత్॥ 8

టీ॥ స్వప్నమునందు ప్రాణాదు లుపరమావస్థలో
నుండగా నీయాత్మ కామినీభోగాదికామములను నిర్మించు
కొనుచు మేల్కొనియుండును. దీనికవిద్యయే కారణము.
స్వయముగా నాత్మ శుద్ధము, అమృతము. సమస్తలోకము
లతనినాశ్రయించియున్నవి. అతడు సర్వలోకకారణుడు. అతని
నేదియు నతిక్రమించిపోజాలదు. ఇదియే నచికేతనుడు తెలిసి
కొనగోరిన బ్రహ్మము.

తా॥ వి॥ స్వప్న కాలమునందు సర్వేంద్రియములు నిర్వ్యా
పారములయి నిద్రించుచుండగా జైతన్యముమాత్రముజాగ
రూకతతోనుండి యవిద్యాకల్పితములగు ననేకకామములను
కామ్యప్రపంచమును నిర్మించుకొని యనుభవించుచున్నది.
అనుభవకాలమున స్వాప్నికానుభవముగూడ యదార్థము
గానే కనుపించుచున్నది. ప్రాణాదులాత్మకావని నిర్ధారణ
సేయుటకై యవి నిర్వ్యాపారములుగనుండు స్వప్నమిచట
నుదాహరింపబడుచున్నది. స్వప్నప్రపంచమునంతకు నాత్మ
జైతన్యమే కారణము. అతని నదియాశ్రయించియున్నది.
అతనిని దాటి యది పోనేరదు. స్వయముగా నయ్యది
శుద్ధము. 8

అ॥ శుశ్రితసమృతముగాని శుష్కతర్కముచే బుద్ధి
చలించిన జిజ్ఞాసువులు కుటిలమనస్కులయి దరచుగానుపదే

శింపబడినను ప్రమాణసిద్ధమగు నాత్మతత్త్వమును గ్రహింప లేకుండుటచే వారి ననుగ్రహించుటకయి శృతిమాత యనే కోదాహరణపూర్వకముగ నద్దానిబోధించుచున్నది.

మూ॥ అగ్నిర్యత్తైకో భువనం ప్రవిష్టో రూపం రూపం ప్రతిరూపో బభూవ| ఏకస్తథా సర్వభూతాంతరాత్మా రూపం రూపం ప్రతిరూపో బహిశ్చ॥ 9

టీ॥ ఆకృతిరహితము తేజఃస్వరూపము నగునగ్ని యొకటియేయైనను నీలోకమున బ్రవేశించి నదిదహించు కాస్తాదిరూపమున ఋజువక్రస్థూలసూక్ష్మగోళాది బహురూపముల భాసించుచున్నది. ఆరీతిగానే పరమాత్మయొకటే యయినను వివిధదేహముల బ్రవేశించి యనేకరూపముల భాసించుచున్నదిగాని స్వయముగా నిర్వికారమే యగుచున్నది. 9

మూ॥ వాయుర్యత్తైకో భువనం ప్రవిష్టో రూపం రూపం ప్రతిరూపో బభూవ| ఏకస్తథా సర్వభూతాంతరాత్మా రూపం రూపం ప్రతిరూపో బహిశ్చ॥ 10

టీ॥ రూపరహితము స్పర్శలక్షణము గలవాయువొక్కటి యయినను ప్రాణవాయురూపమున సకలదేహముల యందు బ్రవేశించి యాయారూపములను బొందుచున్నది. ఆరీతుననే యద్వితీయమగు పరమాత్మ సకలశరీరములను బ్రవేశించి యనేకరూపముల భాసించుచున్నది కావున స్వయముగ నిర్వికారము. 10

మూ॥ సూర్యో యథా సర్వలోకస్య చక్షుర్న లిప్యతే
చాక్షుషైర్బాహ్యదోష్టైః | ఏరస్తథా సర్వభూతాస్తరాత్మా న లిప్యతే
లోరదుఃఖేన బాహ్యః ||

11

టీ॥ సూర్యుడు ఆలోకముననుగ్రహించుటచే సకల
ప్రాణులకు నేత్రభూతుడయియు నశుచివదార్థదర్శనాదిజన్య
ములగు బాహ్యదోషములచే స్వయముగా నసంస్పృష్టుడగు
చున్నాడు. అదేవిధముగా సకలభూతముల యందస్త్రామి
రూపమున బ్రకాశించుచున్న యద్వితీయమగు పరమాత్మ
లోకసంబంధమగు దుఃఖముచే నసంస్పృష్టమగుచున్నది.

తా॥ వి॥ సమస్తవస్తువులను జూచుటలో సూర్యుడు
తనకాంతిచేత మూత్రపురీషాద్యశుచివస్తువులను బ్రకాశింప
జేయుచు మనకు నేత్రప్రాయుడగుచున్నాడు. అయినను నత
డాయశుచిచే లిప్తుడగుటలేదు. అదేవిధమున వివిధదేహముల
యందు బ్రకాశించుచున్న యద్వితీయమగు నాత్మ వానిసుఖ
దుఃఖములచే సంస్పృష్టము కాదు. అయ్యది లోకదుఃఖమునకు
బాహ్యము. దుఃఖమవిద్యాకృతమగు కామకర్మకలాపముచే
సంభూతమయి యాత్మయందారోపిత మగుచున్నది. పరమా
ర్థమున నదియాత్మను స్పృశింపదు. త్రాటియందు గాన్పించు
సర్పము త్రాటిని స్పృశింపదు. అది త్రాటినిజూచువారి
భ్రమైకసముద్భూతము. నిర్గుణమగు నాత్మయందజ్ఞానముచే
జన్మమరణాదిదుఃఖానుభవ మారోపితమగుచున్నది. సకల
భూతాస్త్రామియై నిజజ్ఞోవభాసనముచే నీ యాత్మ సర్వ

వ్యవహారప్రవర్తక మగుటంజేసి సర్వాస్త్రస్వామియగు
చున్నది. 9-11

అ॥ ఆత్మకంటె సధికుడుగాని సమానుడుగాని మఱి
యొక డెవరును లేడనిచెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ ఏకో వశీ సర్వభూతాస్తరాత్మా ఏకం రూపం
బహుధా యఃకరోతి తమాత్మస్థం యేన్ద్రుపశ్యంతి ఛీరాస్తైషాం
సుఖం శాశ్వదం నేరరేషామ్ ॥ 12

టీ॥ ఆత్మ అద్వితీయము. సమస్తజగత్తును దనవశ
మునం దుంచుకొన్నది. సర్వభూతముల కంతరాత్మయు నగు
చున్నది. శుద్ధవిజ్ఞానరూపియై యుపాధిభేదవశమున ననేక
ప్రకారముల నున్నటులగన్పట్టుచున్నది. హార్దాకాశాన్తర్గత
మగు బుద్ధిగుహయం దిట్టియాత్మను దర్శించువారికి శాశ్వత
సుఖముకలుగును. తదితరుల కదికలుగదు.

తా॥ వి॥ పరమేశ్వరుడు సర్వవ్యాపియగుటచే సర్వ
గతుడు స్వతంత్రుడు. అతనితో సమానులుగాని యధికులు
గాని ఎవరులేరు. సర్వాధారుడగుటచే జగత్తంతయు నతని
వశమునందుండును. అచింత్యశక్తిసముపేతుడగుటచే నామ
రూపాత్మకములగు వివిధాకారముల బొందినట్లగపడును.
బుద్ధిగుహయందున్నను అది అతనికాధారముగాదు. దర్పణము
సందు గాన్పించుప్రతిబింబమునకది యాధారము గానేరదు.
బౌద్ధాన్తర్ముఖులొగిపోయి యంతర్దృష్టులగువా రాచా
ర్యాగమోషదేశముల ననుసరించి బుద్ధిగుహయందతనిని

దర్శించి పరబ్రహ్మమే యగుచున్నారు. అందువలన నిత్యానందస్వరూపులగుచున్నారు. ఇట్టిభాగ్యమితరులకు లభ్యము గాదు. 12

మూ॥ నిత్యోఽనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్ | తమాత్మస్థం యేఽసుపశ్యంతి ధీరాస్తేషాం శాంతిః శాశ్వతీ నేతరేషాం || 13

టీ॥ సర్వరస్వభావమగు సర్వప్రపంచమున కాత్మయొకడే నిత్యమగుచున్నది. చేతనములుగ గాన్పించుచున్న బ్రహ్మాదిపీఠికాంతప్రాణజాతమున కతడే చేతనము. అగ్నితరములగు నుదకాదుల కగ్నిచేతనే నుష్ణత్వముకలుగుచున్నట్లాత్మతేజస్సుచేతనే యవి చేతనవంతములగుచున్నవి. అతడొక్కఁడు సర్వజ్ఞుఁడు సర్వేశ్వరుఁడు. అనేకమగు ప్రాణికోటి కంతకును బూర్వకర్మానురూపముగ గామఫలము సనుగ్రహించుచున్నాడు. స్వశరీరమునందే యతనిని దర్శనముజేయగలవానికి శాశ్వతమగు శాంతి లభించును. అది యితరులకు లభింపదు. 13

అ॥ దుర్విజ్ఞేయమగు నాత్మతత్త్వమును బొందుట కుండదగిన యాసాస్వరూపమును వర్ణించుచున్నాడు.

మూ॥ తదేతదితి మన్యంతేఽనిర్దేశ్యం పరమం సుఖమ్ | కథం సు తద్విజ్ఞానీయాం కిము భాతి విభాతివా || 14

టీ॥ ప్రకృష్టము సుఖస్వరూపము నగు నాత్మవిజ్ఞానమిట్టిదని నిర్దేశింప నశక్యము. అయ్యది ప్రాకృతపురుషుల

కగోచరము. అయినను నివృత్తైషణులగు బ్రహ్మనిష్ఠులద్దానిని బ్రత్యక్షమయినదానినిగానే భావించుచున్నారు. నివృత్తైషణులగు యతిసత్తములకు గోచరమగు నాత్మతత్త్వము నాబుదికి గోచరమగునటుల నేనెట్లుచేసికొనగలనను యుత్కంఠతతో ముముక్షు వాత్మచింతనము జేయవలెను. 14

అ॥ ఆత్మతేజస్సే సర్వప్రకాశకమని చూపుచున్నాడు.

మూ॥ న తత్ర సూర్యో ఛాతి స చంద్రితారకం నేమా విద్యుతో ఛాంతి కుతోన్రయమగ్నిః! తమేవ ఛాంతమనుఛాతి సర్వం తస్య ఛాసా సర్వమిదం విభాతి ॥ . 15

టీ॥ సర్వప్రకాశకుడగు సూర్యుడు స్వాత్మభూతమగు నాపరమాత్మను బ్రకాశింపజేయలేడు. అదేవిధముగ చంద్రుడు నక్షత్రములు మెరుపుతీగెలతనిని భాసింపజేయలేవు. ఇక నగ్నివిషయమై యేమిచెప్పవలెను! ఇచట బ్రకాశించునదంతయు నిత్యప్రకాశుడగు నతని ననుసరించియే ప్రకాశించుచున్నది. ప్రజ్వలించుచున్న యగ్ని ననుసరించియే యింధనములు జ్వలించుచున్నవి. అతని ప్రకాశముచేతనే సీసూర్యాదికము బ్రకాశించుచున్నది. స్వయముగా నతడు స్వప్రకాశస్వరూపుడుగానిచో నొకఘట మితర ఘటమును బ్రకాశింపజేయలేనట్లే యతడితరులను బ్రకాశింపజేయలేడు. పరమాత్మను బ్రకాశింపచేయు మరియొకవస్తువేది యని ప్రశ్నించిన దాని బ్రకాశింపచేయునదేదియని మఱియొక ప్రశ్నకలిగి యనవస్థ సంభవించును. అతనిచే బ్రకాశింపజేయ

బడు సూర్యాదులతని బ్రకాశింపజేయలేవు. సూర్యునిచే
బ్రకాశింపజేయబడునస్తువులు సూర్యుని బ్రకాశింపజేయలేవు
గదా !

14

ద్వితీయాధ్యాయము - ద్వితీయవల్లి
సమాప్తము.

ద్వితీయాధ్యాయము - తృతీయవల్లి

అ॥ వృక్షముయొక్క వేళ్ళు భూమిలోన న్తర్నిహితములయి పైకికాన్పింపకపోయినను కార్యరూపమగు పుష్పాదికముచే నదినిశ్చయింపబడుచున్నది. పైయావరణమును దీసినవెంటనే నది ప్రత్యక్షముగగాన్పించును. అటులనే సర్వజనవిదితమగు సంసారవృక్షమునలన దానిమూలమగు బ్రహ్మమును నిర్ధారణచేయుటకుగాను తృతీయవల్లి యారంభింపబడుచున్నది.

మూ॥ ఊర్ధ్వమూలోఽవాక్యాఖ ఏషోఽక్షవృత్తః సనాతనః |
తదేవ శుక్రం తద్రుహ్మ తదేవామృతమచ్యుతే | తస్మిన్లోకాః
శ్రితాః సర్వే తదు నాత్యేతి కశ్చన॥ ఏతద్వైతత్ ॥ 1

టీ॥ సంసారవృక్షము పతనస్వభావము గలదియగుటచే నియ్యది సర్వవ్యాపియగు పరబ్రహ్మమే మొదలుగా గలిగినట్టిదియు స్వర్గనరకాదిరూపములగు లోకములే యడ్లముగావ్యాపించిన కొమ్మలుగాగలిగినట్టిదియుకావున నిద్దానికి శుద్ధమయిన యాబ్రహ్మమే మూలము. ఆబ్రహ్మ మమృత స్వరూపము. దానియందే లోకములన్నియు నాధారపడి

యున్నవి. ఏవియు దాని సతిక్రమింపజాలవు. ఇదియే సచికే
తను డడిగిన బ్రహ్మము.

తా॥ వి॥ సర్వాంగసుందరమగు రూపకముచే సంసార
మశ్వత్థవృక్షముగ నిచటవర్ణింపబడినది. సర్వాతీతమగు
సంసార
వృక్షము బ్రహ్మమునుండి మాయావిద్యలచే నీసంసార
వృక్షము ప్రరోహమగుటంజేసి దానివేళ్ళు ఊర్ధ్వ
ముననున్నటుల చమత్కరింపబడినది. ఖడ్గముచే
ఛేదింపదగినదని వృక్షశబ్దార్థము. జ్ఞానఖడ్గముచే ఛేదనయోగ్య
మగుటచే సంసారమువృక్షమని వర్ణింపబడినది. ఈసంసారవృక్ష
మున కజ్ఞానము పారంభము. స్థావరాదులంతము. దాని
మొదలు జన్మజరామరణశోకాద్యనేకములగు ననర్థములతో
గూడుకొనియున్నది. అది తుణతుణము వికారము నొందు
చుండును. సంసారవృక్ష మింద్రజాలము. ఎండమావులు
గంధర్వనగరములవలె బైకిమాత్రము కాన్పించుచున్నదే
యగుటచే యదార్థముగాదు. వేదవిముఖులగువారి బుద్ధివిశే
షము ననుసరించి యదియనేకవికల్పముల కాస్పదమగు
చున్నది. తత్త్వజిజ్ఞాసువుల కద్దానితత్త్వము నిర్ధారణచేయ
శక్యముగాకున్నది. దానియొక్క మూలసారమగు పర
బ్రహ్మము వేదాంతములచే నిరూపింపబడుచున్నది. సంసార
వృక్ష మవిద్యాకామకర్మములను బీజములనుండి యుత్పన్న
మగుచున్నది. జ్ఞానక్రియాశక్త్యాత్మకుడగు హిరణ్యగర్భుడు
దానియంకురము. ప్రాణిజాలముయొక్క లింగశరీరము దాని
స్కంధము. తృష్ణాజలసేచనముచే నది యేవుగా బెరుగును.

బుద్ధీన్ద్రియము లద్దానిచిగురుటాకులు. శ్రుతిస్మృతిన్యాయ విద్యోపదేశము లద్దానిమాకులు. యజ్ఞదాన తపస్సులు మొదలగుసత్కర్మములు సుశోభితములగు దానిపుష్పములు. సుఖదుఃఖవేదనలు దానిరసము. పాణికోటి నిత్యమద్దాని ఫలముననుభవించుచున్నది. ఫలతృప్త్యాజలముచే దృఢముగా నారూఢములయి సాత్త్వికాదిభావనాసంమిశ్రితము లయిన కర్మవాసనలు దానిమొదటికొమ్మలు. సత్యాదిన పులోకముల యందలి భూతములను పక్షులకది యావాసస్థానము. ప్రాణి జాతములు సంతోషానుభవసమయమున సలుపు నృత్య గీతాదిసుస్వనములచేతను దుఃఖసముద్భూతములు ఆర్తతా నిమిత్తములునగు దీనాలాపనినాదములచేతను నది సంకులా రావసంభరితము. సర్వోపనిషదుపదిష్టమగు జీవబ్రహ్మైక్య జ్ఞానమే దీనిని ఛేదింపగల యప్రతిహతమగు లవిత్రము. ఇట్టి సంసారవృక్షము కామకర్మవాతేరితమయి యనుదినము సంచలించుచున్నది. కర్మవైవిధ్యముచే విభిన్నమార్గప్రవృత్తములగు స్వర్గనరకతిర్యక్ప్రేతాదు లనేకముఖవినిస్సృతములగు దానియవాక్యాఖలు. అనాదియగుటచే నీసంసారవృక్షము చిరకాలప్రవృత్తము. అనిత్యము భ్రమాత్మకమునగు నీసంసారమునకు శుద్ధమయిన పరబ్రహ్మమధిష్ఠానమగుచున్నది. పరబ్రహ్మము వినాశవిధురము. అన్నిటికంటె నది మహత్తమ మగుటచే నద్దానికి బ్రహ్మమను పేరుగల్గినది. బ్రహ్మశబ్దము నకు బ్రకృష్టమగువృద్ధి యర్థము. ఈపరమార్థసత్యమును జనులు దెలిసికొన లేకపోవుటచే లోకములన్నియు దానియందుత్పత్తి

సితిలయములు గల్గియున్నట్లు కాన్పించుచున్నది. కార్యము లన్నియు సర్వకారణమగు బ్రహ్మము నతిక్రమింపజాలవు. మృత్యుకార్యమగు ఘటము మృత్తుకంటె వేరుగాదు. సర్వ సృష్టికారణమగు నీవరబ్రహ్మమునే నచికేతనుడు యముని వలన దెలిసికొనగోరెను. ఇచట భగవద్గీత పదునెనిమిదియవ యధ్యాయమునందలి మొదటినాలుగుశ్లోకము లవలోకనీయ ములు.

1

అ॥ పరబ్రహ్మమే సమస్తప్రపంచమునకును కారణము నియామకము నగుచున్నదని చెప్పబడుచున్నది.

మూ॥ యదిదం కించ జగత్సర్వం ప్రాణి ఏజతి నిఃసృతమ్। మహద్భయం వజ్రిముద్యతం య ఏతద్విడురమృతాస్తే భవన్తి॥2

టీ॥ పరిదృశ్యమానమగు నీజగత్తునునదంతయు సర్వ మహత్తమమగు పరబ్రహ్మసితిచేతనే వ్యాపారవంతమగు చున్నది. దానినుండియే బయలువెడలి దానిచే నియమింప బడుచున్నది. పరబ్రహ్మము ఖడ్గమును ధరించినరాజువలె భయహేతువగుచున్నది. అద్దాని భయమువలన సూర్యా చంద్రమ ఆదిగ్రహలక్ష్మితమగు నీజగత్తుంతయు విశ్రాంతిలేక స్వస్వవ్యాపారముల జాగరూకతతో నిర్వహించుచున్నది. నియమనిబద్ధమగు జగత్తునకంతకు నొక నియమనకర్త యుండి తీరవలయును. అటులకానిచో జీవిత మసంభవమగును. సూర్యాచంద్రముః పృథివ్యాదిగ్రహములు నిర్ణీతనిజవథాను వర్తులుగాకపోవుటచే వానికి బరస్పరసంఘటనము తటస్థింప వలసియుండును. సర్వభూతము లతనివశవర్తులగుటంజేసియే

యిట్టియిక్కట్టు లొదవకుండ జీవితము సురక్షితమగుచున్నది. అశేషజగద్భరణభారనిర్వహణసమర్థము సర్వజ్ఞము సర్వ శక్తిమంతము నగుసీమహత్తమపదార్థము పరబ్రహ్మమే కావలయును. ఇట్టి పరబ్రహ్మమున్నదని యెఱింగినవా రమృతములు అమరణధర్ములు నగుదురు. 2

అ॥ పరబ్రహ్మముయొక్క జగన్నియంతృత్వమును విశదీకరించుచున్నాడు.

మూ॥ భయాదస్యాగ్నిస్తపతి భయాత్తపతి సూర్యః |
భయాద్దిన్ద్రోశ్చ వాయుశ్చ మృత్యుర్ధావతి పంచమః || 3

టీ॥ ఇతని భయమువలననే యగ్ని దహించుచున్నది. సూర్యుడు బ్రకాశించుచున్నాడు. వాయువు, యింద్రుడు మరణకారణమగు మృత్యుదేవత స్వస్వవ్యాపార నిర్వహణ మునం దప్రమత్తులయి ప్రసరించుచున్నారు. ఇచట తైత్తిరీ యోపనిషత్తు 2-8 మంత్రముల చూడదగును. 3

అ॥ ఇట్టిపరబ్రహ్మమును జీవితముండగానే తెలిసికొనుటకు ద్వరపడవలయునని చెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ ఇహచేదశకదోషద్ధం పాప్కృరీరస్య విద్రవః | తతః
సర్గేషు లోకేషు శరీరత్వాయ రల్పతే || 4

టీ॥ ఇట్టిపరబ్రహ్మమును శరీరపతనమునకుబూర్వమే తెలిసికొనుటకు శక్తుడయినచో సంసారమునుండి విముక్తుడగును. అట్లు తెలిసికొనజాలనివాడు స్పృహములగు స్వర్గాది

లోకముల పాలగును. కనుక శరీరము రాలిపోవుటకుబూర్వమే ఆత్మబోధకు యత్నింపవలెను. 4

అ॥ ఆత్మదర్శనమీజన్మమునందయినంత సులభముగా బ్రహ్మలోకేతరములగు లోకములయందు గానేరదనువిషయమును సోదాహరణముగ స్పష్టముచేయుచున్నాడు.

మూ॥ యథాదత్తే తథాత్మని యథా స్వప్నే తథా పితృ లోకే॥ యథాప్సు పరీవదవృశే తథా గన్ధర్వలోకే ఛాయాతప యోరివ బ్రహ్మలోకే ॥ 5

టీ॥ దర్పణమునందు బ్రతిబింబము స్పష్టముగా గనుపడినట్లు నిర్మలమగుబుద్ధిగలవాని కీజన్మమునందే యాత్మదర్శనము కాగలదు. జాగ్రద్వాసనలే స్వప్నరూపమున నుద్బుద్ధములగుటచే స్వాప్నికానుభవ మంత స్పష్టముగాదు. పితృలోకమునందు జీవుడు కర్మఫలభోగాన క్తుడయి యుండును గనుక నచట యాత్మదర్శనమున కవకాశములేదు. జలముల యందలి ప్రతిబింబముయొక్క వివిధావయవములు విభక్తములయి స్పష్టముగాకనుపడనట్లే గంధర్వలోకమునందు గూడ నాత్మదర్శనము స్పష్టముగాదు. బ్రహ్మలోకమునం దాత్మదర్శనము సుస్పష్టమయినను నాలోకము కర్మజ్ఞాన సాధ్యమగుటచే సామాన్యులకది యులభ్యము. కనుక ఆత్మదర్శనమున కీజన్మమునందే దృఢమగు ప్రయత్నము చేయవలెను. మానవజన్మగూడ సుదుర్లభము. 5

అ॥ మానవజన్మ మాత్మదర్శనమున కుత్తమకాలమని చూపి యట్టిదర్శనోపాయమును జూపుచున్నాడు.

మూ॥ ఇంద్రియాణాం పృథగ్భావముదయాస్తమయా
చ యత్ పృథగుత్పద్యమానానాం మత్వా ఛీరో న శోచతి॥ 6

టీ॥ ఆకాశవాయ్వగ్నిజలపృథివీభూతములయొక్క
సత్వాంశములనుండి వరుసగా శ్రోత్రత్వకృత్యుద్బిహ్వఘ్రాణ
ములు ప్రత్యేకప్రత్యేకముగా నుత్పన్నమగుచున్నవి. ఇవి
యన్నియు జాగ్రదవస్థయందు వ్యాపారవంతములు. స్వప్న
సుషుప్తులయందు నిర్వాప్యపారములు. మనస్సు జాగ్రత్స్వప్న
ములయందు జాగరూకతతోనుండినను సుషుప్తియందు
నిర్వాప్యపారమగుచున్నది. ఈమూడవస్థలయందు నాత్మ
మాత్రము ప్రబుద్ధమయియుండును. అందువలన ఆత్మ యింద్రి
యములకంటె భిన్నము. అతని తేజస్సుచే నవభాసితములయి
యింద్రియములు వ్యవహరించుచున్నవి. ఆత్మ తేజస్సులేక
నవియన్నియు జడములు అచ్యుతములు. ఆత్మ తేజస్సు
ధ్రువము అజము. ఈవిషయమును గ్రహించిన యాత్మకుశ
లుడు దుఃఖము నొందడు.

6

అ॥ ఆత్మ సర్వమునకు బ్రత్యగాత్మ యయినను దానిని
బాహ్యముచే దెలిసికొనసాధ్యముగాదని చెప్పబడిన యర్థము
వివరింపబడుచున్నది.

మూ॥ ఇన్ద్రియేభ్యః పరం మనో మనసః సత్త్వముత్త
మమ్ సత్త్వాదధి మహానాత్మా మహతోవ్యక్తముత్తమమ్॥ 7
అవ్యక్తాత్మ పరః పురుషో వ్యాపకోలిక్ల ఏవ చ యం జ్ఞాత్వా
ముచ్యతే ఆన్తురమృతత్వం చ గచ్ఛతి॥ 8

టీ|| ఇన్ద్రియములు మనస్సు బుద్ధి హిరణ్యగర్భుడు అవ్యక్తము అవిద్య పరాత్పరుడగు పురుషుడు ఇవి క్రమముగా, బూర్వపూర్వముకంటె నుత్తరోత్తరము శ్రేష్ఠతరము. పురుషుడు సర్వోత్తముడు, సర్వవ్యాపకుడు; అతని నూహింప గల చిహ్న మేదియును లేదు. అట్టి పరమపురుషుని దెలిసికొను నను డవిద్యావిజృంభితమగు సంసారబంధమునుండి ముక్తు డగును. మఱియు సమృతత్వమును బొందును. ఇచట 1-3-10 మంత్రము ననుసంధానము చేసికొనవలెను. ఇంద్రియశబ్దముచే దద్విషయములగు శబ్దాదులుగూడ నిచట నుపలక్షితము లగుచున్నవి.

7-8

పరమాత్మ యింద్రియాతీతము గనుక ప్రత్యక్షగోచరము గాదు; అద్దానిని బుద్ధిచే నూహించుటకు చిహ్న మేదియునులేదు. అట్టిదాని నెట్లు తెలిసికొనవలయునను ప్రశ్నకు సమాధానమును జెప్పచున్నాడు.

మూ|| న సద్వృతే తిష్ఠతి రూపమస్య న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనై నమ్| హృదా మనీషా మనసాభిక్లుప్తో య ఏతద్విదు రమృతాస్తే భవన్తి ||

9

టీ|| ప్రత్యగాత్మ చక్షురాదీన్ద్రియగణమున కగోచరము. వికల్పవిహీనము నిశ్చలమునగు బుద్ధిచే నద్దానిస్వరూపము మననముసేయుటచేత నయ్యది యభిప్రకాశితమగును. ఇట్లాత్మను దెలిసికొనిన వారమృతత్వమును బొందుదురు.

అ|| పరమాత్మను మననముచేయు విధానము యోగమని పిలువబడుచున్నదని చెప్పచున్నాడు.

మూ॥ యదా పశ్చాపతిష్ఠన్తే జ్ఞానాని మనసా సహ ।
బుద్ధిశ్చ న విచేష్ఠతి తామాహః పరమాం గతిమ్ ॥ 10

టీ॥ ఎపుడు శ్రోతాదిజ్ఞానేంద్రియపశ్చాత్తము శబ్దాది
స్వవిషయములనుండి మఱి సుకల్పవికల్పదూరమగు
మనస్సుతోగూడ నంతఃప్రవిష్టమయి యాత్మయందే నిలిచి
యుండునో, ఎప్పుడు బుద్ధి స్వవ్యాపారమునందు జలంపక
నిశ్చేష్టితముగనుండునో యట్టియంతఃప్రమగుస్థితి పరమగతి
యని విద్వాంసులు సెప్పుదురు.

తా॥ వి॥ ఈస్థితి జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తులకంటె విలక్షణ
మగు సమాధ్యవస్థయగును. స్వప్నమునందింద్రియములు,
సుషుప్తియందు మనస్సుగూడ నుపరమావస్థయందుండును.
జాగ్రదవస్థయందు దింద్రియములన్నియు వ్యాపారవంతము
లయినను స్వవిషయములు బాహ్యములునగు శబ్దాదుల
యందు వ్యాప్యతములగుటచే నవి యాత్మను గ్రహింప
నేరవు. మనస్సింద్రియసహాయముచే బాహ్యవిషయములను
గ్రహించును. మనస్సుచే గ్రహింపబడినవిషయముల యుక్తా
యుక్తములను బుద్ధివిచారించి తదనుకూలమగు నితీకర్తవ్య
మును నిశ్చయించుచున్నది. బుద్ధీంద్రియమనస్సయోగఫల
ముగ బ్రవృత్తిమార్గము లభించుచున్నది. ఇంద్రియములు
మనస్సుగూడ బాహ్యవిషయవ్యాపారమును మాని యంతః
ప్రవిష్టములయి యాత్మచింతనమునందుమాత్రము లగ్నమగు
స్థితి సమాధియనబడును. ఇక్కాలమున సర్వేంద్రియములు
మనస్సుగూడ నిర్వాప్యారములుమాత్రముగ నుండునుగాని

యుపరమావస్థను బొందవు. అవియన్నియు నపుడు ప్రబుద్ధము లయియేయుండును. మనస్సుకు విషయగ్రహణము లేదు గనుక బుద్ధిగూడ వ్యాపారవిహీనమయి నివాతదీపమువలె నిశ్చేష్టితముగనుండును. యోగశాస్త్రమునగ దిద్రియ నిరోధముచే సీస్థితి లభ్యముకాగలదని నిర్దేశింపబడుచున్నది. ఆత్మదర్శనసాధనమగు నిధిధ్యాసన మిద్రియనిరోధప్రాయ క్తముగాదు. ఇంద్రియనిరోధముచే లభించున న్నర్దల్పి నిరోధముబోయిన యుత్తరక్షణమున చాపచుట్టవలె శావ్యా దృష్టిగ మారును. చిరంతనమగు నభ్యాసపాటవముచే నిద్రియములు మనోబుద్ధులుగూడ బాహ్యప్రచారమును మాని నిరోధములేక నస్తవప్రవిప్లములయి యధేచ్ఛమున నాత్మైకలగ్నములగు స్థితి సమాధి యనంబడును. ఇట్టి యాత్మైకలగ్నమే నిధిధ్యాసనము. యోగమతోపదిష్టమగు సమాధికిని వేదాంతోపదిష్టము నిధిధ్యాసనోపయోగమునగు తురీయావస్థకును నిదియే భేదము. అస్తకిరణము నివాతదీపమువలె నచంచలముగనున్న తురీయావస్థయందు హార్దా కాశమున స్వప్రకాశముచే నిత్యముగ వెలుంగుచున్న యాత్మతేజస్సు స్వయముగాబుద్ధికిభాసించును. ఇదియే గీత 2-54 శ్లోకములోని స్థితప్రజ్ఞలక్షణము. 10

అ॥ నిధిధ్యాసనానుకూలమగు యోగదశను నిరూపింపుచున్నాడు.

మూ॥ తాం యోగమితి మస్యస్తే స్థిరామిద్రియధారణామ్ |
అప్రమత్తస్తదా భవతి యోగో హి ప్రభవాప్యయో ॥ 11

టీ|| బాహ్యభ్యంతరములగు నిద్రియములయొక్క సీరమయినధారణము యోగమని చెప్పబడుచున్నది. అపుడు ప్రమాదముండదు. ఇంద్రియములనుండి బుద్ధిని దొలగించి యాత్మను బొందుటయే యోగమనబడును.

తా|| వి|| యోగకాలమున సర్వాసర్థసంయోగవియోగము గలుగును. అవిద్యాకల్పితమగు ప్రపంచ మసత్యమను దృఢజ్ఞానముచే చిత్తవిక్షేపమున కనకాశములేదు. సర్వప్రవృత్తివిరహమగుటచే బ్రమాదమునకు దాపులేదు. రాగద్వేషాదులు లేకుండుటచే జిత్తము నిర్మలముగనుండును. నీటితో దుడిచిన యద్దమునలె నిర్మలముగనున్న బుద్ధికి పరమాత్మతేజస్సు గోచరముకాగలదు. అందువలననే నిది పరమగతియని పదియనమంత్రమున ఎర్ఠింపబడినది. ప్రథమమనగా మనస్సు బ్రహ్మమునందు లగ్నమగుటయు ఆవ్యయమనగా మనస్సు శబ్దాదులనుండి నినర్తించుటయు యోగమనబడును.

11

అ|| మన ఆదీన్ద్రియములు వ్యాపారసంతములయి విషయగ్రహణముచేసినపుడు 'ఇది యిది' యని విషయజ్ఞానము గలుగుచున్నది. యోగమునం దిన్ద్రియములన్నియు నిర్వాపారములయి విషయముల గ్రహించకుండుటవలన యోగమునందు బ్రహ్మోపలబ్ధి గలుగనేరదు. జాగరితమునందుగూడ నద్దాని నిద్రియములు గ్రహింపలేవు. కనుక నేవిధముగాను బ్రహ్మము దెలియబడుటలేదు. అందుచే నది

లేదనియే చెప్పవలసినచున్నను పూర్వపక్షమునకు సమాధానము చెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ నైవ వాచా స మనసా ప్రిప్తం శక్తో న చక్షిషా |
అస్తీతి యివతోఽస్మచ్చి కథం తదుపలభ్యతే॥ 12

టీ॥ అత్తు సర్వేన్ద్రియాతీతము. వాక్కుచేతగాని మనస్సుచేతగాని చక్షుస్సుచేతగాని దానిని బొందశక్యము గాదు. అట్టిస్థితిలో నాత్మయున్నదనిగాని యది యోగము నందుపలభ్యమగుననిగాని జెప్పటకెల్లసాధ్యము? 12

తా॥ వి॥ మనస్సుమొదలగు నిన్ద్రియముల కాత్మగోచరము గానేరదు. వానికి విషయములగు నామరూపాదులే స్వరూపముగాగల నీజగత్తు ప్రత్యక్షముగ గాన్పించుచున్నది. అదిలేదన వీలులేదు. జగత్తంతయు నన్యకృతమగు కార్యరూపము. దానికి గారణమొకటి యుండితీరవలయును. కారణము లేక కార్యము పుట్టనేరదు. బ్రహ్మమే యాకారణము. ఆత్మ మహత్త్వసూక్ష్మత్వపరిమాణమున కతీతమనియు నందుచే నది సర్వవ్యాపియగుచున్నదనియు 1-1-20 మంత్రమున సిద్ధముచేయబడినది. అందువలన బ్రహ్మ మున్నదను జ్ఞానము కలుగుచున్నది. ప్రపంచమంతయు నసత్యమని యద్దానిబుద్ధినుంచి తొలగించిననాడుగూడ నీబ్రహ్మస్థిత్వ జ్ఞానము బుద్ధినుంచి తొలగిపోనేరదు. కారణములేక కార్యమప్రసిద్ధము. కార్యము ప్రత్యక్షముగ గాన్పించుచున్నది. కనుక కారణముగడితీరవలయునను జ్ఞానము సిద్ధముగ

నారూఢమగును. కార్యమసత్యమను జ్ఞానముచే నది బుద్ధి నుండి తొలగిపోయినను కారణాస్తిత్వజ్ఞానముమాత్రము బుద్ధి నుండి తొలగిపోదు. కార్యమగు సర్వమసత్యమనుజ్ఞానముచే సర్వభ్రాంతిజ్ఞానము పోయినతరువాత రజ్జువేయున్నదను జ్ఞానము బుద్ధియందు స్థిరమగుచున్నది. సమాధియందు నిర్వాహరముగనున్న సమయమున బాహ్యవిషయగ్రహణ వ్యాపారముమాత్రము లేదుగాని సర్వకారణమగు బ్రహ్మ స్తిత్వజ్ఞానము బుద్ధిని వదలిపోదు. సమాధియందుగూడ కారణాస్తిత్వజ్ఞానసమపేతమయియే బుద్ధి నివాతదీపమువలె యుచుండలమగుచున్నది. శాస్త్రములయందు విశ్వాసముగలిగి యస్తద్బలమగు యోగులు సమాధియందా పరతత్త్వమును సాక్షాత్కారము చేసికొని తమయనుభవమును లోకము నకు వెల్లడిచేయుచున్నారు. ఇట్టివారి యనుభవము విశ్వాస పాత్రముగానిచో నాత్మలేదనివాదించు నాస్తికుని మతమెట్లు విశ్వాసయోగ్యము గాగలదు!

12

అ॥ కనుక బ్రహ్మాస్తిత్వబుద్ధిచే బ్రవర్తించువానికే యాత్మసాక్షాత్కారము కాగలదని చెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ అస్తిత్వేవోపలబ్ధివ్యస్తత్త్వభావేన చోభయోః।
అస్తిత్వేవోపలబ్ధివ్య తత్త్వభావః ప్రసీదతి॥

13

టీ॥ సాపాధికనిరుపాధికమగు బ్రహ్మము గలదను భావమున్నపుడే యాత్మోపలబ్ధి కాగలదు. అస్తిత్వభావోపలబ్ధిచే నిరుపాధికమగు బ్రహ్మము ప్రసన్నమగును.

తా॥ వి॥ త్రాటియందు సర్పమునలె బ్రహ్మమునందు
 మాయచే జగత్తు కల్పింపబడుచున్నది. అందువలన బ్రహ్మము
 మాయోపాధికమగుచున్నది. అమృతత్వప్రాప్తిహేతునగు
 బ్రహ్మము నిరుపాధికము. సోపాధికనిరుపాధికబ్రహ్మల
 రెండింటిలో జగత్కార్యత్వహేతువుచే సోపాధికబ్రహ్మస్థిత్వ
 మూహించిన నూహింపవచ్చును. అంతమాత్రముచే నిరుపా
 ధిక బ్రహ్మస్థిత్వజ్ఞానమెట్లు సిద్ధముకాగలదను పూర్వపక్ష
 మున కిచట సమాధానము చెప్పబడుచున్నది.
 నిర్గుణబ్రహ్మ మామాకల్పితమగు జగత్కార్యమును బట్టి
 జ్ఞానము కారణమగు సోపాధికాత్మాస్థిత్వజ్ఞానము నిశ్చ
 యముగ గల్గుచున్నది. ఈజ్ఞానమునందు మామాకల్పితములు
 ఆరోపితములునగు నామరూపములుగూడ భాసించుచున్నవి.
 ఆరోపితములగు నామరూపాద్యుపాధులు నామమాత్రములే
 యని రూఢిగ దెలిసినపు డాముపాధులు బుద్ధినుండితొలగి నిరు
 పాధికమగు బ్రహ్మస్థిత్వజ్ఞానముమాత్రము బుద్ధియందు నిలు
 చును. ఘటశరావాదికార్యములను జూచినపుడవ్యానికారణ
 మగుమృత్తికయొక్క అస్థిత్వజ్ఞానము ముందుగల్గుచున్నది.
 కాని యీజ్ఞానము ఘటశరావాదిరూపముననున్న మృత్తిక
 జ్ఞానముగాని కేవలమృత్తుయొక్కజ్ఞానము గాదు. మృచ్ఛరా
 వాద్యాకారములు వికారములు అనిత్యములు నామమాత్రము
 లని దృఢముగాదెలిసినపుడు మృచ్ఛరావాద్యాకారములు
 బుద్ధినుండి తొలగి కేవలమృత్తికాజ్ఞానముమాత్రమే బుద్ధి
 యందు నిలుచును, అప్పుడు ఘటాదిరూపము లసత్యములు

మృత్తికమాత్రము సత్యమను దృఢజ్ఞానము గల్గును. ఈతీరు ననే మాచూశబలితమగు సోపాధికబ్రహ్మజ్ఞానమునందలి యుపాధియొక్క యసత్యత్వము నిశ్చితమయినపు డుపాధి జ్ఞానము తొలగి కేవలనిరూపాధికజ్ఞానము నిలుచును. ఇట్లు పరోక్షమగు సోపాధిక బ్రహ్మస్థిత్యజ్ఞాన మపరోక్షమగు నిరుపాధిక బ్రహ్మస్థిత్యజ్ఞానమునకు సాధన మగుచున్నది. ఉభయవిధబ్రహ్మ లున్ననని భావించినపుడే వానిని దెలిసి కొనుటకు బ్రహ్మత్తిగలుగును. కాశీనగరమున్నట్లు పరోక్ష ముగ దెలిసినపు డద్దానిని దర్శించుటకు బ్రహ్మత్తిగలుగును. లేదను వానిమాటను నమ్మి దానిని చూచుటకు బయనము చేయము. ఇట్లు నచికేతనుని ప్రశ్నకు జబాబు చెప్పబడు చున్నది.

13

అ॥ సర్వకామోన్మూలన నుయినపు డమర్త్యత్వము సిద్ధించునని చెప్పచున్నాడు.

మూ॥ యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే రామా యేవై హృది శ్రితాః | అథమర్త్యైవైవై భవన్మత్ర బ్రహ్మ సమశ్చతే॥ 14

టీ॥ హృదయము నాశ్రయించియున్న సర్వకామము లెపుడునశించునో యపుడుమరణశీలు డగుమనుజు డమరణశీలు డయి బ్రహ్మత్వము నొందును.

తా॥ వి॥ మానుషబుద్ధి యనేకములగుకోర్కెల కాకర మగుచున్నది. బ్రహ్మణత్వాదిజాత్యభిమానము, సంన్యాసా ద్యాశ్రమాభిమానము, ధనధాన్యాదిమామకాభిమానము,

సామర్థ్యాద్యహంకారాభిమానము మొదలగుచనన్నియు బుద్ధి
 నాశ్రయించి పీటముడి వేసికొని యభేద్యముగనున్నవి. అందు
 వలననే యీకామములు హృదయగ్రంథు
 గ్రంథివిచారణ. లని పిలువబడుచున్నవి. కామములన్నియు
 బుద్ధివిగాని యాత్మను స్పృశింపవు. ఆత్మ
 కామియగువాడు సర్వము తానే గనుక సతకు గోరదగిన
 దేదియు లేదు. కామవిషయ మగు బుద్ధి కలుపితమగుచున్నది.
 చిత్తకాలుష్యము చిత్తైకాగ్ర్యమునకు బ్రతిబంధకము. చిత్తై
 కాగ్ర్యము లేని యాత్మసాక్షాత్కార మప్రసిద్ధము. కనుక
 సాక్షాత్కారసౌధమును జేరుటకు కామోన్ములనము
 ప్రథమసోపానము. ఆ సౌధమును జేరినవాసని మృత్యువందు
 కొనలేదు. అందువలన సత డమర్త్యుడగుచున్నాడు. అనగా
 నీజన్మమునందే జీవన్ముక్తు డగుచున్నాడు.

అ॥ ఇట్లారవవల్లియొక్క ప్రథమమంత్రమునందు సర్వా
 శ్రయమగు బ్రహ్మముయొక్క యస్త్రీత్వము, 2-3 మంత్ర
 ములయందద్దాని సర్వనియంతృత్వము 4-5 మంత్రములలో
 నీజన్మమునందే యద్దానిదర్శించుప్రయత్నావశ్యకత, 6-7-8
 మంత్రములలో నద్దానియింద్రియములకంటె వైలక్షణ్యము,
 9-14 మంత్రములలో సర్వకామవిరహమగు నస్త్రీత్వ బుద్ధితో
 సమాధియందు తదుపలబ్ధియు వినరింపబడినవి. 15 వమంత్ర
 మున సర్వకామోన్ములనమెపుడు సంభవమగునో జూప
 బడుచున్నది.

మూ॥ యదా సర్వేప్రభిద్యంతే హృదయస్యేహ గ్రంథయః |
 అథమర్త్యైర్మృతో భవత్యేతావద్భ్యనుశాసనమ్॥

టీ|| అవిద్యాకల్పితములగు హృదయగ్రన్థులు నశించిన వెంటనే వానినాశ్రయించిన కామములుగూడ నశించును. కారణనాశనముతోపాటు కార్యనాశన మగును. కామనాశనముచే మనుజుని మరణధర్మము వీడిపోవును. అమర్త్యత్వము సిద్ధించును. ఈపరమరహస్యమే సర్వోపనిషత్తులచే ననుశాసించబడుచున్నది.

అ|| అవిద్యాజన్యములగు కామముల సమున్మూలనముచే నిర్విశేషబ్రహ్మత్వసాక్షాత్కారరూపమగు జీవన్ముక్తి బొందు నుపాయ మింతవఱకుజూపబడినది. ఇక అట్టిభాగ్యమునకు నోచుకొనని మందభాగ్యులగువారికి సంతరణోపాయము చూపబడుచున్నది.

మూ|| శతం చై కా చ హృదయస్య నాడ్యస్తాసాం మూర్ధాన మభినిఃస్పృతై కా| తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతి విష్వజ్జన్యా ఉత్క్రమదే భవన్తి ||

16

టీ|| హృదయమునందు నాడులు నూటయొకటి గలవు. వానిలో ఒక్కనాడి మూర్ధస్థానమునుగూర్చి పోవుచున్నది. దానినే సుషుమ్నానాడి యందురు. సుషుమ్ననాడిద్వారమున ప్రాణోత్క్రమణము జేసినపాడమృతత్వమునుబొందును. తదితరములగు నూరునాడులు ప్రాణోత్క్రమణద్వారములు గావు. అట్లయినచో నుత్క్రమణము నానాగతులు కావలసి వచ్చును.

తా|| వి|| జీవన్ముక్తి సర్వహృదయగ్రన్థివిచ్ఛేదఫలము. ఈజన్మమునందే యతడు బ్రహ్మత్వైక్యము నొందును. ఆత

డితరలోకములకు బోడు. పాగ్రబ్ధమయిన యతని శరీరము మాత్రము నిర్ణీతకాలమువరకుండిపడిపోవును. కాని జీవన్ముక్తుడు శరీరముచే సంస్పృష్టుడుగాడు. అతని సంచితమంతయు నశించుటచే నది జన్మాంతరహేతువుకానేరదు. జీవన్ముక్తి విచారచతురులగు సూక్ష్మబుద్ధుల మహాభాగ్యము. అది సంపూర్ణనివృత్తిమార్గసాధ్యము. అదిచేతగాక పంచాగ్ని విద్యాదివిద్యాంతరముల నాశ్రయించు మందమధ్యమబుద్ధులు బ్రహ్మాదిలోకాంతరముల జేరి యచట హిరణ్యగర్భునిచే జ్ఞానోపదిష్టులయి కల్పాంతమున నతనితోపాటు విముక్తులగుదురు. నచికేతసుడడిగిన తృతీయవరము జ్ఞానాధికారివిషయమగుటచే యముని యుపదేశమంతయు నీజన్మముననే సంపూర్ణజ్ఞానసిద్ధిమార్గమును బోధించుటకు వినియోగింపబడినది. కాని సంపూర్ణమగు విషయవివరణమునకు కర్మోపాసకుల గతిగూడ పలకరించుట యవసరమని తలంచి మున్నుండట్టివారి ప్రాణోత్క్రమణప్రకారము నుదాహరించుచున్నాడు.

బ్రహ్మము జ్ఞానికి జ్ఞేయమగుచున్నది; ఉపాసకునికి కి యుపాస్యమగుచున్నది. జ్ఞాని బ్రహ్మసాక్షాత్కారము జేసికొని జీవన్ముక్తుడగుచున్నాడు. ఉపాసకుడు మరణానంతరము బ్రహ్మలోకమున కేగి యచట జ్ఞానోపలబ్ధిచే హిరణ్యగర్భునితో గూడకల్పాంతమున ముక్తిబొందును. హృదయము నుంచి యూర్ధ్వమార్గమున కేశాంతమువరకు బ్రసరించు సుషుమ్నద్వారమున నతనికి ప్రాణోత్క్రమణము గలుగ

సూర్యమార్గమున నతడు బ్రహ్మలోకము జేరును. అతఁడా
 ద్వారముననే శరీరమును ప్రవేశించెను. ఆమార్గముననే
 నిర్గతుడగును. అచటికిబోయినవాడు తిరిగి యీ లోకమునకు
 రాడు. ఈ మంత్రమునం దుదాహరింపబడిన యమృతత్వ
 మాపేక్షికముగాని నిరపేక్షమగు నాత్మసాక్షాత్కారముగాదు.
 కేవలకర్మఫలగువా రితరనాడులద్వారా ప్రాణోత్క్రమణ
 మునుబొంది వారివారికర్మానురూపమగు దేవమనుష్యతిర్య
 గాదిజన్మముల బొందుదురు, ఇచట తైత్తిరీయము 1-6
 మంత్రము చూడదగును. 16

అ॥ వల్క్లర్థమంతయు సంక్షేపముగ చెప్పబడుచున్నది.

మూ॥ అంగుష్ఠమాత్రః పురుషోఽస్తరాత్మా సదా జనానాం
 హృదయే సంన్నివిష్టః॥ తం స్వాచ్ఛరీరాత్ప్రవృహేన్ముజ్ఞాదివేషీ
 కాం దైర్యేణ॥ తం విద్యాచ్ఛుక్రమమృతం రం విద్యాచ్ఛుక్రిమ
 మృతమితి॥ 17

టీ॥ పరమపురుషు డంగుష్ఠమాత్మ్రుడు, సర్వాస్త
 ర్యామి; హృదయకమలమునందు సన్నిహితముగా నున్నవాడు;
 అతనిని ప్రహృదరహితమయిన జ్ఞానముచే గడ్డిలోనుంచి
 కాడనువలె దేహమునుండి వివేచనచేసి వేరుపరుపవలెను.
 అట్లుచేయగలవా డమృతత్వమును బొందును. ఇదినిశ్చయము.

తా॥ వి॥ పరమాత్మ సర్వవ్యాపి. సాక్షాత్కారము
 కొర కత్యంతసన్నిహితమగు హృదయస్థానమున నున్నట్లతడు
 వర్ణింపబడినాడు. స్వయముగా నతడు పరిమాణరహితుడు.

అతనిని కోశపంచకమునుంచి వ్రత్యేకించి సాక్షాత్కారము
జేసికొనవలయును.

17

అ॥ యమోపదేశము ఫలశ్రుతిచే నుపసంహరింప
బడుచున్నది.

మూ॥ మృత్యుప్రోక్షం నచికేతోఽథలభ్యా విద్యామేతాం
యోగవిధిం చ కృచ్ఛ్నమ్ | బ్రహ్మప్రాప్తో విరజోఽభూద్వి
మృత్యురన్యోఽప్యేవం యో విదధ్యాత్మమేవ॥

18

టీ॥ యముడుపదేశించిన యీబ్రహ్మవిద్యను యోగ
విధినిగూడ నచికేతనుడు సంపూర్ణముగ గ్రహించి పాపరహి
తుడు కామావిద్యారూపమగు మృత్యువునుంచితొలగినవాడు
నయి బ్రహ్మమును బొందెను. ఈవిధముగ నాత్మనెఱింగిన
ప్రతిమనుషుడును పాపరహితుడు మృత్యువిముక్తుడునయి
బ్రహ్మమును బొందును.

18

శాన్తిపాఠము

సహనావవతు సహ నౌ భునక్తు సహ వీర్యం కరవావహైః | తేజ
స్వినావధీతమస్తు మా విద్విషావహైః॥

19

ఓం శాన్తిః శాన్తిః శాన్తిః

ద్వితీయాధ్యాయము - తృతీయవల్లి

సమాప్తము.

శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యేత్యాది బిరుదాంతిత

శ్రీభారతీ సంప్రదాయ సార్వభౌమ జగద్గురు శ్రీ

కల్యాణానంద భారతీమాన్తాచార్య మహా

స్వామి పాదాత్యంతాస్తే వాసియు నత్రి

గోత్ర సముద్భూతుడు నగు లింగన

సోమయాజిచే విగచితమగు నుపనిష

చ్ఛన్దిక ద్వితీయమయూఖమున

కఠోపనిషత్తు

సమాప్తము

ద్వితీయమయూఖము సమాప్తము

బ్రహ్మర్పణం బ్రహ్మ హవిర్బ్రహ్మగ్నౌ బ్రహ్మణా హుతమ్ |

బ్రహ్మైవ తేన గస్త్యం బ్రహ్మకర్మసమాధినా ||

